HENRY DE MONTHERLANT

Cazul Exupère

Colecţia GLOBUS / Editura Univers

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE
PARTEA ÎNTÂI
- I
- II
- III
- IV
- V
- VI

PARTEA A DOUA
- VII
- VIII
- IX

EPILOG

HENRY DE MONTHERLANT

CAZUL EXUPÈRE

Traducere Irina Mavrodin

UNIVERS 1975

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față este scrisă cu puțin timp înaintea morții tragice a autorului ei. Este o reluare a unui foarte vechi proiect din tinerețe (1932), care pune sub un nou semn unificator întreaga operă a marelui scriitor francez. Asemenea reîntoarceri la fundamentale experiențe inițiale rămase imperfect configurate în plan artistic sunt totdeauna relevante pentru semnificațiile ultime ale unei creații.

În Cazul Exupère, *masca orgolioasă – purtată cu superbă (și sfâșietoare) ostentație – a căzut. Cu umilință, plin de uimire și grijă, Montherlant este în această carte solidar, prin nesfârșită iubire, cu ceilalți oameni. Spiritul egocentric al celui care totuși scrisese cândva „cel mai mare bine este acela de a iubi pe cineva", căci „totul ne vine de la făptură", ajunge, la capătul unei opere de o jumătate de veac, la suprema clarificare: existența individuală nu este posibilă în formele ei desăvârșite, armonioase, decât prin comuniune responsabilă cu celălalt. Montherlant își alege aici cazul limită: fără această comuniune ea nu este posibilă deloc. Personajul său înnebunește și moare pentru că nu știe, nu are puterea să iasă dintr-o singurătate din care încearcă totuși să se salveze prin chinuitoare eforturi.*

Montherlant este și aici, ca în întreaga sa operă, un moralist. Descrierea pitorească a Algeriei și a locuitorilor ei, de care scriitorul – un timp stabilit în această țară – se simte foarte legat, și pe care o vrea eliberată de colonialism, este mai curând un pretext pentru meditația sa etică. Ideea cărții, generată de experiența unei anumite trăiri, ar fi aceasta: suntem irevocabil condamnați la nefericire și eșec dacă nu știm să nu fim singuri. Comuniunea implică însă o reciprocitate a gestului. Ideea trebuie așadar formulată mai

curând astfel: suntem irevocabil condamnați dacă nu știm să facem astfel încât celălalt să nu fie singur. Așadar în romanul lui Montherlant nu numai personajul principal, care trăiește tragedia iremediabilei însingurări, se află într-un grav impas urmat de distrugerea totală, în plan spiritual și fizic, ci și comunitatea care favorizează și îngăduie această alienare. Comportamentul individului este condiționat de comportamentul societății, dezagregarea conștiinței sociale ducând la dezagregarea conștiinței individuale, la neputință absolută, la neant (relația dintre cei doi termeni este reversibilă).

Exupère este una dintre acele ființe slabe, persecutate și învinse de viață, în mod paradoxal frecvent întâlnite (vezi mai ales Celibatarii*) într-o operă care pe de altă parte proclamă triumful orgolios al individului asupra propriei sale condiții. Mic funcționar într-o bibliotecă dintr-un oraș nigerian, personajul este supus tuturor traumelor unei existențe reglate de legile dezumanizante ale unei ordini birocratice, surprinsă aici în una din formele ei exacerbate: administrația colonialistă. Inteligent și sensibil, de o mare erudiție, Exupère este victimă pentru că nu se poate adapta la mediu (în planul realist imediat al romanului inadaptarea sa spirituală este simbolic sugerată prin inadaptarea la asprimea climatului geografic). Infirmitatea lui este aceea de a mai crede în idei și sentimente nobile. Dar frumusețea ideală a acestora ia, de fiecare dată când eroul se confruntă cu realitatea, forme derizorii. Prietenia, iubirea, demnitatea, rigoarea intelectuală capătă în existența obiectivă a eroului înfățișări grotești, caricaturale. Trăind tot mai acut starea de deziluzie și abandon, conștiința acestuia se trage tot mai mult în sine, până la extincție.*

Cartea repune în discuție o idee centrală a operei lui Montherlant, „alternanța", concepută

de acesta ca supremă formă de cunoaştere şi autodepăşire. Condiţia ei primă fiind permanenţa disponibilităţii, deci cultivarea unui anume egotism, ea poate intra în contradicţie cu ideea de solidaritate şi responsabilitate. În epilogul cărţii, care orientează foarte exact lectura, conflictul acesta este analizat cu luciditatea brutală atât de caracteristică lui Montherlant. Concluzia este explicită: nu ne putem pune de acord cu propria conştiinţă atâta vreme cât ignorăm suferinţa celorlalţi oameni, atitudine sinonimă pentru Montherlant cu un asasinat.

Adevărata solidaritate cu celălalt nu poate fi însă decât totală, adică reclamând din partea noastră nu acele mici sacrificii care nu sunt decât subterfugii ale conştiinţei tentată să se sustragă supremei ei îndatoriri, ci sacrificii nelimitate, singurele eficiente. Dar cine dintre noi face aceste sacrificii nelimitate, se întreabă Montherlant. Fiecare dintre noi este „asasinul" celuilalt în măsura în care nu-i asumăm cu -adevărat suferinţa. Fiecare dintre noi este vinovat de întreaga suferinţă a lumii şi fiecare are datoria de a face totul pentru a uşura această suferinţă: am putea spune că prin afirmarea acestui tip de comportament, ultimul roman al lui Montherlant este pentru opera sa ceea ce Căderea *este pentru opera lui Camus: o revizuire şi o contestare a unor atitudini propuse de scrierile anterioare. Valoarea pe care el o afirmă înfăţişându-ne tragedia individului singur, lipsit de şansa de a găsi o cale spre ceilalţi oameni, este cea a unei solidarităţi responsabile şi active.*

IRINA MAVRODIN

PARTEA ÎNTÂI

PREGĂTIRILE

I

Bab-el-Ued, în iulie, la ora șapte și jumătate seara, ca un decor de teatru într-o etuvă. Întunericul și lumina electrică, ciocnindu-se violent, învestesc cu o nouă puritate fețele mate și palide ale femeilor cu chip de vis, ale bărbaților cu trăsături puternice. O simfonie de tonuri de negru și alb, atât de tipic spaniolă, atât de diferită de cele din mahalalele Marsiliei sau Italiei: albul luminilor, al cămășilor bărbaților, al veșmintelor fetelor, negrul părului, al ochilor, ai veșmintelor femeilor mai vârstnice și, în sfârșit, pieile întunecate. Și aceste nopți feminine, albe sau negre, cu ochii încercănați de un nimb aproape negru, acești bărbați eleganți și curați, cu surâs aurit (un dinte de aur înlocuiește unul sănătos, ca să pară bogați: *las Indias*...), cu trup zvelt și puternic, cu mușchi mici, cu picioare mici, cu mani mici, cu gamba (din păcate) scurtă și subțire. Un întreg popor în espadrile, (mergând fără zgomot.

Puțini arabi, puțini evrei; îmbrăcămintea lor neglijentă nu s-ar (potrivi aici. Totul este curat, delicat, proaspăt. Atât de curat, de delicat, de proaspăt, încât nici nu ți-ar putea trece prin minte să-i numești pe acești oameni „proletari”. Și, mai ales, toți sunt tineri. Unde sunt bătrânii? Poate că tinerii i-au mâncat: da, fără îndoială, au fost devorați, nimiciți de agresiunea unei asemeni tinereți.

Pe strada Bab-ell-Ued merge cu pași mărunți un oarecare domn de vreo treizeci și patru, treizeci și cinci de ani, care bate la Ochi prin două ciudățenii.

În timp ce toți bărbații de aici umblă în cămașă, uneori cu vestonul împăturit în două și aruncat cu neglijență cochetă pe umăr, sau desfășurat ca o capă – fără îndoială așa e moda în acel moment, căci termometrul arată probabil cam douăzeci și

opt de grade –, el nu și-a scos vestonul. Ochelarii săi negri constituie a doua ciudățenie: în Algeria, în anul 1928, în țara primejdiosului soare, oamenii n-au descoperit încă ochelarii negri; nu poartă decât în Sahara, în zilele când se stârnesc furtuni de nisip, un fel de ochelari cu cochilii cum, purtau primii automobiliști. Domnul acesta este spin, are părul de un castaniu-spălăcit, fața destul de tânără, dar fruntea brăzdată de zbârcituri, mai curând veștedă. „O față de heruvim izgonit din rai", spune șeful său, domnul Saint-Justin, directorul Bibliotecii franco-musulmane. Și dacă i s-ar putea vedea ochii îndărătul sticlelor negre, s-ar observa cu surpriză că merge cu ei plecați.

Da, cu ochii plecați. Domnul Exupère, din Montluçon, de șase lumi bibliotecar la Alger, urăște Algeria, unde a cerut singur să fie mutat. Și merge cu ochii plecați pentru a nu vedea această mulțime din Bab-el-Ued, care îl exasperează pentru că este tânără și pentru că nu are nimic comun cu Île-de-France, patria sa morală. „La Beziers mă simt ca un străin", spune Lyautey. Exupère, de șase luni, trăiește în exil: ca Ovidiu pe malul Pontului Euxin sau ca Seneca printre corsicani. După o săptămână de ședere aici, a botezat Africa de nord: *La Sauvagie*.[1]

Bab-el-Ued! Aproape o mahala a Algerului, mai mult spaniolă (bombănește Exupère), dar unde nu poți auzi o frântură de muzică spaniolă, unde nu găsești nici măcar un strop de vin spaniol, unde siropul de migdale și oranjada, băuturi mediteraneene care ar trebui să fie aici delicioase, nu sunt decât o infamă otravă fabricată de uzinele pariziene, unde nu sunt cunoscute rafinamentele bucătăriei spaniole, oare știe atât de bine să ațâțe setea, după ce tot ea a potolit-o. E o rasă oare nu știe să se bucure de sine, nu știe să se distreze (Exupère a văzut la Alger ultimul carnaval: sinistru), nu știe să facă haz (glumele ei sunt grosolane, lipsite de veselie și spirit), oare nu și-ia

creat nici muzică proprie, nici cântece, nici dansuri, nici folclor, care nici măcar nu le-a importat pe ale sale, (care se realizează prin fanfare, echipe de fotbal și excursii de „societari”, și se mulțumește cu filme populare, cu localuri de dans populare, cu romanțe populare. Rasă dornică să se pună la unison. Rasă grosolană sub raportul spiritului, al simțirii, al inteligenței, rasă superficială, fără alte aspirații în afară de cele materiale… Pe terasa unei cafenele, patru tineri stau în jurul unei mese. Unul dintre ei cântă din ghitară, ceilalți clatină din cap și bat din palme, întocmai – după cum a citit Exupère – ca populațiile negre de la hotarele Saharei. Și își spune cu spaimă: „Sunt ca niște animale. Ce cant eu aici?”

Ajuns într-un anume loc din strada Bab-el-Ued, cotește la stângă pe o străduță, urcă vreo câțiva pași, apucând apoi pe o Stradă paralelă cu strada Bab-el-Ued, pentru a se întoarce în mod bizar pe unde venise. Face această manevră spire a evita să intre în Casbah. N-a intrat decât o singură dată în orașul arab, la începutul ședерii sale aici, călăuzit de un personaj cu barbă arămie, cu care ne vom întâlni în cele ce urmează. Se aflau acolo de mai puțin de zece minute, când au zărit un arab stând cu spatele lipit de zid și privindu-și cu un fel de uimire pântecul, pe care și-l apăsa cu amândouă mâinile, și din care curgea sânge: cineva tocmai îl spintecase cu un cuțit. De atunci Exupère nu mai pusese piciorul în Casbah.

Piața Pierre Loti: pe placa indicatoare numele lui Pierre Loti este scris, din motive de ordin administrativ, peste cel al lui Déroulède. Piața Albert-de-Mun: numele lui Albert-de-Mun este de asemenea șters (fără a fi înlocuit); jigniți spectacular, morții sunt astfel siliți să se devoreze între ei. De pe Capitoliu, primul lucru ce se poate vedea în Forum este un arc de triumf pe care

numele unui prinț a fost nimicit cu ciocanul de către egalul său, acum două mii de ani.

Exupère străbate o piațetă plină de gropi, un fel de maidan mărginit de căsuțe puse cap la cap și semănând întru totul una cu cealaltă: fiecare este alcătuită doar dintr-un parter cu o ușă acoperită de o perdea prin care abia mai răzbește lumina din interior, și fiecare își are pisica ei, oare a văzut multe. Piațeta este acoperită cu un strat gros de baligă de capră, și o capră, acolo *de cujus* poate, coboară de pe o terasă pe o scară: da, pe o scară. Se aude un fonograf. Pe neașteptate se ivește din întuneric un atelier de fierărie sau de tâmplărie – luminat cu electricitate și dând de-a dreptul în piață – unde lucrează băieți cu brațe pur desenate, în jiletcă fără mâneci. Iar liliecii zboară întruna, la mică înălțime, vrând parcă să spună la urechea trecătorilor o taină și îndepărtându-se prin aerul jilav fără a o fi spus.

O voce răgușită, ca un țipăt de animal: îl strigă o femeie arabă. Exupère se îndoaie și mai mult de spate și grăbește pasul.

Una dintre căsuțe are pe ușă o tăbliță bătută în cuie: „Casă cinstită”. Mai departe, altă tăbliță: „Casă cinstită”. Asemenea case cinstite nu-s de bun augur. Pe pământ umbra lui Exupère înaintează în fața lui. Îl urmărește oare cineva? întoarce capul: nimeni. Casa are deasupra porții o mână ca a Fatmei. O mână a Fatmei cu șase degete. Exupère le numără din nou; sunt într-adevăr șase: degete iscusite în mângâieri fără seamăn. Cunoscuse cândva o femeie proaspăt ajunsă contesă care pusese să i se graveze pe hârtia de scrisori o coroană împodobită cu opt perle. Opt perie în loc de nouă, treacă-meargă. Dar șase degete? Semn bun? Semn rău? Șovăie o clipă, întoarce capul spire a fi sigur că nimeni nu-l vede și se strecoară în casă.

Exupère avea experiența acestui gen de *case.* Lăsând în urmă primejdiile străzii, intră cu

dezinvoltură. Un indigen neverosimil de corect îl rugă să aștepte, pe un ton nu lipsit de mister, adevărat sau afectat.

Încăperea, destul de mare, era foarte „orientală”, dar era orientul din strada Abukir sau din pasajul Cairo, amintind de acele figurine de material plastic (de altfel amuzante) care înfățișează fie un european pângărind un arab, fie un arab făcându-i același lucru unui evreu sau unui porc, și care sunt, se pare, de fabricație belgiană. Numai festoane, numai astragale și bibelouri din aramă falsă. Pe ziduri câteva buchete de flori din celuloid, ca acelea de pe morminte. Pretutindeni, atârnând în mod bizar, bucăți de sârmă și sfoară. O pisică, misterioasă și totodată fără mister, dormea pe un taburet slinos. Câteva fotografii de nuduri apetisante strângând îndeaproape o fotografie a mareșalului Foch, tăiată într-un colț de o panglică tricoloră, și alta mai mică a guvernatorului general al Algeriei, domnul Bordes. Aceste panglici erau mai curând neliniștitoare în ceea ce privește loialitatea acelei case față de statul francez. (Un timp mai existaseră și alte panglici, mai înguste, englezești și americane, dar dispăruseră la protestele unor francezi.) O miasmă putredă plutea în salon, oare, după cum își dădu seama Exupère, provenea din pastilele aromatice arse în serai, îndărătul unei perdele de creton. Un patefon chita în surdină oribile melodii „orientale”. Îndeplinea rolul acelor muzicanți orbi care odinioară alcătuiau orchestra din haremul unui calif din Grenada.

O femeie de vreo cincizeci de ani se ivi în ușă. Avea nasul coroiat și ascuțit precum ciocul unei păsări de pradă, pe cap purta un batic galben, avea veșminte bătătoare la ochi, un inel în degetul arătător, gâtul și brațele încărcate cu bijuterii ieftine care, ciocnindu-se între ele, făceau un zgomot asurzitor. În urechi purta drept cercei două uriașe inele aurite care aproape ar fi putut să-i slujească drept brățări. Avea în asemenea măsură

înfățișarea a ceea ce era, încât îți venea să crezi că urmărise cu bună știință asemenea efect. Avea ochii pătrunzători, înfundați în orbitele fardate îngrozitor cu verde. Era italiancă? Spaniolă? Arabă? Evreică? Maltezâ? Numele ei era probabil fals, ca toate numele persoanelor din acea casă.

— Doamnă Crabalona, aveți aici fete evreice?

— De ce vă interesează? întrebă doamna Crabalona, căreia, se pare, nu-i plăceau întrebările directe.

— Iertați-mă, ca să fac dragoste cu ele.

Exupère, atât de stângaci în aproape orice împrejurare, redevenea bărbat când era vorba de femei.

Fața doamnei Crabalona avu o expresie mai curând feroce decât furioasă.

— Aici nu avem evreice. Duceți-vă la doamna Carmen sau la *Cele două emisfere.*

„Este evreică, și nu vrea să-și prostitueze coreligionarele, se gândi el. Foarte bine.”

— Dar franțuzoaice aveți?

— Am o franțuzoaică venită din Franța. Dar nu vrea să primească decât arabi. Spune că sunt mai *gentlements.* Printre ultimii turiști erau și două parizience, o doamnă cu fata ei – să tot fi avut vreo șaisprezece-șaptesprezece ani. Voiau să locuiască la mine trei zile, ca și cum aici ar fi hotel, ca să primească arabi. Ce spuneți de asta! Drept cine ne iau! Dar maure avem destule. Și frumoase! Și cârlionțate! O s-o chem pe Aissa, după ce stabilim prețul.

— Nu vreau fete maure.

— De ce?

Căută o explicație și își aminti de prietenul său domnul Manoussié, zis și Colle d’Épate, zis și Colle, „figura sahariană”.

— Am câte vreau în sud.

— Dumneata te duci în sud? totul spus pe un ton bănuitor. În sud fetele put. Aici la mine se spală

bine. „Dar eu tocmai asta nu vreau, să fie bine spălate”. Vrei să ți le arăt?

— Nu, răspunse cu hotărâre Exupère.

Cineva bătu la poartă. Pe dată se auzi un zgomot prelung de nenumărate uși oare se închideau; casa ar fi trebuit să aibă semnale roșii și verzi, ca, mai târziu, străzile. O expresie neliniștită se ivise în ochii doamnei Crabalona, și gura ei, în mod ciudat, rămăsese o clipă întredeschisă. Vrând parcă să pună cât mai repede capăt discuției, pipăi cravata lui Exupère.

— Nu-i deloc șic cravata dumitale. Strălucește. E din cele ieftine.

Pe neașteptate îi luă mâna, i-o întoarse și i se uită în palmă. Domnul Exupère și-o trase cu spaimă. La Paris, pe bulevarde, când o femeie legată la ochi le spunea celor de față ce are fiecare în portofel, se uita își el o clipă, dar deîndată se îndepărta cât mai repede, de teamă să nu-i ghicească și lui.

— O să fii fericit! O să ai anul ăsta bani mulți! îi întoarse mâna în toate felurile. Ești funcționar într-un birou? Zărise fără îndoială o pată de cerneală de stilou. Și deodată: Ah! Văd! Exupère fu impresionat. Într-adevăr, doamna Crabalona părea să fi *văzut* cu adevărat și altceva în afară de pata de cerneală, în cele câteva clipe cât îi privise mâna.

— Ascultă ce-ți spun: casa asta nu-i pentru tine. Tu ești francez din Franța.[2] Aici s-ar putea să ai de-a face cu poliția. Vine amenințătoare, dar nu se întâmplă nimic. Nu se întâmplă nimic nici când vine cu turiști. Doar deschide ușile, îți cere cartea de identitate și îți face o fișă.

— Puțin îmi pasă, spuse Exupère, care socotea că aici se cade să adopte o atitudine cât mai lipsită de prejudecăți.

— Șșt! spuse doamna Crabalona, ducând un deget la buze. Mă cheamă cineva.

Lui Exupère nu i se păruse că fusese într-adevăr chemată. Dar doamna Crabalona ieși din nou. De

data asta lipsi destul de mult. Se întoarse.

— Așadar nu aveți franțuzoaice? întrebă din nou Exupère, care voia să încheie discuția.

— Cunosc pe cineva, dar nu pot s-o aduc aici, e prea tânără: aș *risca.* E pariziană get-beget.

— Și părinții ei?

— E ca și cum n-ar avea.

— E sănătoasă?

— Ți-o trimit. Te descurci dumneata.

— Lucrează undeva? Din ce trăiește?

— Astea ți le va spune ea.

— E de încredere?

— Ești deștept, o să vezi singur. Te descurci dumneata.

Pe fața lui Exupère apăru o expresie de nemulțumire. De câte ori i se făcea un compliment, credea că lumea își bate joc de ell și lua o atitudine de apărare, precum copilul arab oare își ridică brațul în dreptul feței când un francez i se adresează, creând că acesta îl va lovi.

— A cunoscut mulți bărbați?

— Asta o s-o întrebi dumneata. O văd joi. Du-te vineri la ora nouă în grădina din fața poștei centrale, în partea unde sunt băncile. Își va legăna un picior. Să ai în mână o pungă cu arahide. Nu-i vorbești în numele meu. Dacă vorbești în numele meu, când vine puliția, spun că nu te-am văzut în viața mea. Dar puliția n-o să vină.

— De ce?

— Așa.

— Și ea?

— Știe să tacă.

— Și *șaușul* [servitorul arab] care m-a primit?

— E vai de pielea lui dacă vorbește. Dar n-a vorbit niciodată. E mort de frică.

— Frică de cine?

— Nu pune întrebări. N-ai ajuns niciodată colo sus[3]? A, e adevărat, tu lucrezi într-un birou… Dar la Barberousse toată lumea știe: nu trebuie să pui întrebări.

Exupère se ridică.

— O să-ți spun ceva: bărbații și femeile când sunt împreună, așa, știi cum, nu-s prea frumoși. Iar aici… Dar când e vorba de francezii din Franța, o vezi pe femeie cum îl ține pe bărbat de mijloc, așa, pe stradă… Atunci rămâne cum am hotărât. Am văzut cu cine am de-a face: nu-ți iau nimic.

— Ba da, în cazul că treaba se face.

Dar ea, pe un ton care nu admite replică:

— Nu te-am văzut în viața mea. Și nu-ți iau nimic.

De ce doamna Crabalona se arăta atât de generoasă, și în aparență atât de imprudentă cu acest necunoscut, noi știm, dar nu vă vom spune.

Exupère ieși de la doamna Crabalona transfigurat. O pariziană get-beget! Foarte tânără! Era din nou viu, era din nou bărbat. Această schimbare seamănă cu cea care are loc în momentul când răcoarea vine odată cu căderea nopții, sau mai curând era tot atât de bruscă precum cea care se petrece într-o încăpere întunecată când se aprinde lumina electrică. Dar, departe de a fi nerăbdător, se gândea că ar fi preferat ca întâlnirea să aibă loc peste cincisprezece zile, într-atât speranța este mai bună decât împlinirea ei.

Era mulțumit și pentru că doamna Crabalona nu-i spusese: „Răspund de sufletul ei”, cum îi spusese o madamă la Paris, procurându-i totodată o fată sub douăzeci și unu de ani. În cazul de față, cel puțin nu i se vorbea de suflet.

În câteva minute se găsi iar în strada Bab-el-Ued. Un băiat eu sprâncene stufoase striga după o fată: „Frumoaso!” O atingea din mers, iar ea fremăta de indignare, ca un pește pe care pui mâna. Un altul: „Maestre!” Maestrul, un vagabond de vreo șaizeci de ani, adevărat personaj de farsă, lăuda un hotel la care plăteai trei franci pe zi: „Și nici nu e locuit de arabi!” sublinia el cu mândrie.

Acum Exupère găsea că toate acestea sunt minunate. Își amintea cu duioșie că văzuse în Bab-el-Ued o stradă Reaumur și o stradă Boissy-d'Anglas! Nici mai mult nici mai puțin! Se așeză pe terasa unei cafenele și ceru un rachiu de anason și o frigăruie de rinichi. Dinlăuntru ajungeau până la el frânturi de dialog, vocale scurte și având parcă un gust de măslină: „La Belcourt n-o să întâlnești decât proști, dar Bab-el-Ued e un adevărat Chicago"; – „Știi bine că fiică-mea mi-e mai scumpă decât lumina ochilor"; comenzile clienților: „O bilă! O limunadă! Niște gheață!"; cifrele violente și cântate ale jucătorilor de *mora:* „Cincizeci!", „Nouăzeci"! Un liliac pătrunde pe neașteptate în cafenea. Umbra lui se zbate pe podea. Bărbații își aruncă șepcile în plafon, vrând să lovească pasărea. Aceasta zboară afară, și umbra ei zboară odată cu ea. Un tip intră: „Ce mai e nou astă-seară? Vreți să vă distrați?"

Bineînțeles că Exupère voia să se distreze! Chiar în acea clipă câțiva bărbați se opriră pe trotuar în fața lui și începură să se uite la casa din față. Păreau a se fi așezat pentru totdeauna acolo și priveau întruna, cu lăcomie. *Yauledul*[4] care vindea prăjituri în pragul cafenelei strigând misterios: *Soï! Șoișoi!* („Calde! Plăcinte calde cu sardele"), și învârtindu-și pe degetul arătător, băgat în pânza găurită, fesul, se întorsese și el și privea. La ce se uitau? Exupère zări la o fereastră, între două perdele, vaga, foarte vaga siluetă a unei femei tinere care se dezbrăca…

Chipurile de îngeri ale acestei rase languroase, una dintre cele mai „lipsite de prejudecăți" din lume, tonurile de alb-crud alăturate tonurilor de negru-arzător, păsările de noapte care îl atingeau pe sub ficușii pitici cu trunchiuri palide – totul îl făcea acum pe Exupère să atribuie acestei mahalale nocturne o misterioasă atracție, făcută din plăcere și ușurătate. Acel *Soï! Șoișoi!* al *yauledului,* oare se desprinsese primul dintre

privitori, răsuna ca o incantație de lunatec ce avea să deschidă porțile plăcerii. Din toate cinematografele răsunau puternic sonerii, chemându-i pe acei băieți și acele fete să se îmbete de o atmosferă romanțioasă pe care nu o bănuiau cât este de insipidă pe lângă a lor.

II

— N-ai auzit, sclavule? strigă domnul îmbrăcat ca un arab, cu o voce de stentor, către chelnerul tânăr care venea să ia comanda. E a treia oară când te chem. Dar tu te gândeai la puicuța ta, se vede de la o poștă după cearcănele pe care le ai.

— Vai, domnule Manoussié, fiți serios, spuse chelnerul, fără să se emoționeze.

— Adu-mi niște țigări Gipsy cu filtru. Ai înțeles: cu filtru.

— Îmi dați banii?

— O să ți-i dau când plătesc și masa.

Își întinse un picior pe unul din scaunele aflate în față. Și cum patronul trecea prin apropiere, pronunță răspicat, tot cu voce răsunătoare:

— Aici nu numai că se în anin că prost, dar și chelnerii se fac că nu te aud când îi chemi. Cică servesc în ordinea venirii. Țin să fiu servit imediat. Am spus.

Patronul aruncă spre Exupère, care stătea pe banchetă, o privire ce voia să spună: „E un om imposibili, dar, ce vreți, ne-am obișnuit cu toanele lui”.

Exupère știa chiar din gura patronului că domnul Manoussié îi datora aproape trei sute de franci și că, evident, acesta nu era decât începutul. „Să fii insolent când îi ești dator cuiva este o atitudine clasică. Dar să fii insolent când știi că vei continua să mănânci pe datorie!” Această insolență, care era atât de opusă felului său de a fi, îl uimea peste măsură. Nu-și dădea bine seama în ce constă mecanismul: Colle, sărac, nu se putea face respectat decât prin insolență. Ca să-i poți trata pe ceilalți de la înălțime, trebuie să nu fii tu însuți prea înalt de la natură: piticul e cel care poartă tocuri înalte. Și apoi domnul Manoussié mai era și orgolios pe deasupra: „De vreme ce îmi sunt

acceptate insolențele înseamnă că sunt un om foarte atrăgător”.

Tutungeria se afla în apropiere. Chelnerul se întoarse. Colle îi aruncă douăzeci de *sous* bacșiș, plătindu-l bine pentru acea epocă și pentru serviciul pe care i-l făcuse. Banii căzură pe jos. Chelnerul îi ridică, mulțumindu-i, fericit, de nenumărate ori.

Domnul Manuel Manoussié, celibatar, fără profesie, în vârstă de treizeci și șapte de ani, este francez din Franța, fără îndoială. Are ochii albaștri, tenul roz, o barbă scurtă și arămie. Poartă *gandura*[5] și fes și, în picioarele goale, așa numitele *nalt* (sandale arabe). Este un bărbat foarte frumos, cu barba zburlită, imperială, cu o înfățișare cu adevărat nobilă chiar fără ajutorul travestiului.

Arabii, în ciuda acestui travesti, îl respectau, din cauza bărbii și a aerului său nobil. Îl numeau Baba Arudj, în amintirea acelor Barberousse celebri prin faptele săvârșite de ei în Alger[6]. Cei care-l cunoșteau puțin, și care-l știau foarte sărac, simțeau față de el acel dispreț amestecat cu o vagă simpatie care apăruse și în privirea patronului restaurantului: ca și aceste, îi treceau totul cu vederea. Oamenii pot fi împărțiți – fapt important, la care nu ne gândim îndeajuns – în două categorii: cei cărora nu li se iartă nimic și cei cărora li se iartă totul. (Cei cărora nu li se iartă nimic sunt în general și cei mai buni.) Lui Colle i se ierta totul. Putea să se plimbe cu două uriașe pumnale arabe (din secolul al XIX-lea) la cingătoare, în timp ce poliția distrugea orice lamă ceva mai mare găsită asupra unui arab. Dat fiind această impunitate, îndrăznelile sale erau, de fapt, prea puțin glorioase.

Își purta mizeria cu o ostentație veselă. De exemplu, într-un magazin, plătește și, când i se dă restul, capătă, odată cu mărunțișul, și o hârtie de o sută de franci. „Ce bine-i să primești bani! Nu mi se întâmplă prea des lucrul ăsta.” Strigătul acesta este aproape sincer. Toată lumea râde. Și-a făcut

astfel, dacă nu prieteni, cel puțin câteva cunoștințe care-l acceptă surâzând.

Francezii sau nu puteau să-l sufere sau aveau față de ell același sentiment ambiguu ca și arabii.

Îl numeau Colle. Colle în loc de Colle[7] d'Epate[8], fiindcă socoteau cu toții că dacă îl întâlneai nu mai puteai scăpa de el. Exupère era de acord că lui Manoussié îi place să-i scandalizeze pe cei din jur, dar nu găsea că prietenul său se ține scai de lume. Câteodată Colle, e adevărat, nu te lăsa până nu-i plăteai ceva, dar făcea asta într-un chip atât de agreabil! Inteligent, destuii de cultivat, părea că a văzut multe în viața lui. Era plin de haz, amuzant, în aparență lipsit de orice răutate. Și, pentru un om ca Exupère, foarte pasionant prin felul în care știa să pară întotdeauna fericit, chiar când nu avea niciun ban în buzunar.

Nu se știa nici de unde vine, nici ce făcuse înainte, nici din ce trăia. Sta vreo șapte luni pe an în Sahara. Spunea că o face pentru că acolo nu cheltuia nimic și pentru că, atunci când se afla în vreuna dintre oazele turistice, patronii de hotel și turiștii îl plăteau cu mici sume pentru a le fi ghid – meserie pe care o făcea probabil bine, pentru că iubea Sahara, îi cunoștea obiceiurile, și vorbea destul de curent araba. Alteori era găzduit la posturile militare de către unii ofițeri, bucuroși de prezența acestui citadin care-i făcea să râdă și îi interesa. Dar uneori rămânea vreme îndelungată în ținuturi îngrozitoare, fără ofițeri și fără turiști, unde probabil se hrănea doar cu lăcuste, curmale și apă. La Alger locuia la o domnișoară în virată de vreo șaizeci de ani, domnișoara Rouffignol. Deși se șoptea că era foarte cu putință ca în Sahara să se fi lăsat plătit pentru favorurile sale de către englezoaice sau americance amatoare de o culoare locală de care el nu era lipsit, nimeni nu insinuase vreodată că era întreținutul domnișoarei Rouffignol; de altfel, nici măcar. Nu fuseseră vreodată văzuți împreună pe stradă. Dar se

presupunea că ea îl ajuta câte puțin, din milă, și fiindcă era singură. „Are pentru mine un adevărat cult”, spunea Colle. Primea de asemenea o mică pensie, nu se știe de ce. Într-o zi Exupère îndrăznise să-l întrebe: „E o pensie de război?” – căci Colle purta uneori la butonieră panglica crucii de război. Acesta răspunsese: „E o pensie moștenită”. Dar ce înseamnă oare „o pensie moștenită”?

În Alger Colle se îmbrăca foarte rar după moda europeană. O făcea totuși în fiecare duminică, pentru slujba de la orele unsprezece de la catedrală. Exupère nu se ducea la biserică, dar căpitanul Larivière îi descrisese spectacolul: Colle în haine *gris perle,* cu gulerul cămășii desfăcut, cu un fir de iasomie la butonieră, cu mănuși de culoarea untului proaspăt, cu un baston în mână sau subsuoară, niciodată nici așezat, nici în genunchi, totdeauna în picioare, fără să urmărească slujba dar privind adunarea cu o expresie autoritară. „Îmi place să fiu privit”, mărturisea el. Și la catedrală era. În cealaltă travee se afla domnul Saint-Justin (șeful lui Exupère), care îl ura, dar care în această împrejurare era dominat, neîndrăznind să-și arunce privirea spre el. Larivière spunea: „Alături de Colle arată ca un laș”. Larivière răspândise zvonul că Colle este fiul natural al marchizului de Bedois de Sambray, vechi nobil din Champagne, care îl avusese cu una din fermierele sale. „Marchizul de Bedois de Sambray”! suspinase Exupère, pe un ton de adevărată beatitudine. Cât de frumos sună un titlu de noblețe!”

Au stat de vorbă timp de o jumătate de oră despre tot felul de lucruri. Cafeneaua dădea către scuarul Bresson, care la rândul lui dădea spre mare și port, având în față niște trepte pe care coborai spre chei. În sfârșit, Colle își scoase ceasul de buzunar:

— Nu mă inviți la masă?

Exupère nici nu dorea altceva. Celibatar fiind, lua la restaurant un dejun copios și stropit din abundență cu vin și o cină foarte ușoară. Mânca aproape totdeauna singur. Ajunsese să creadă că are o conversație plicticoasă. Adeseori câte o cunoștință îi spunea: „Ar trebui să luăm prânzul împreună într-una din zilele astea”, și totul rămânea aici. Nu uita aceste cuvinte, pe care le considera un avertisment. Dar nu se plictisea niciodată împreună cu Colle și simțea că nu-l plictisește nici el.

— Nu ți-ai scris scrisoarea? spuse, văzând pe masă o călimară pe care Colle o ceruse chelnerului.

— N-aveam de scris nicio scrisoare. O cerusem ca să-mi umplu stiloul.

Se așezară la masă. Colle își șterse pe îndelete paharul și tacâmul: „De la acești sălbateci te poți aștepta la orice!” Abia începuseră masa, când Colle râgâi. Un râgâit cu gura larg deschisă. Un râgâit plin, nobil, în mai multe reprize; chiar când râgâia era magnific. Arbora fără îndoială stilul arab: arabul râgâie din politețe, pentru a arăta gazdei că a mâncat bine.

Prânzul a fost punctat de inevitabilele jeturi de sifon proiectate asupra micilor lustragii; de emoția extraordinară a chelnerului când ceruseră aperitivul după friptură; de numeroasele țigări cu filtru oferite de Colle lui Exupère; de capriciile lui Colle: cartofii serviți la masă trebuiau să fi fost spălați numai cu apă potabilă, bananele trebuiau ținute de coajă și nu de miez, măslinele nu puteau fi mâncate decât de pe un bețigaș de lemn. Mâncătorul nostru de lăcuste avea gusturi foarte delicate.

Exupère vorbea pe un ton volubil; era volubilitatea celor care de obicei tac mult. Cei care îl cunoșteau ar fi fost uimiți să-l vadă atunci când era împreună cu Colle: destins, râzând aproape întruna, deși ei nu-i văzuseră până atunci decât

morocănos sau sever, cu trăsăturile alungite. Un tip, la masa vecină, comandase doar o friptură cu legume și o cafea, și bea doar apă. Colle îi aruncă o privire profund disprețuitoare.

Colle fu chemat la telefon. Spuse: „Vrea probabil să mă tapeze”. Exupère gândi: „Dacă a spus să fie chemat aici înseamnă că știa că se va invita la masă”.

Își spuneau mai ales obscenități. Colle pretindea că rămâne cast în timpul cât stă la Alger. Nu călcase niciodată pragul unui bordel. Franțuzoaicele din Algeria erau proaste, interesate, mofturoase, inaccesibile unui bărbat care nu plătește sau plătește puțin. Cu italiencele, spaniolele, maurele din Alger putea intra în tot felul de încurcături; cu evreicele nu, dar el nu voia să se culce cu evreice. Beduinele erau ușuratice, murdare, dezinteresate; exact ce-i trebuie unui bărbat. Recupera deci, în sud, timpul pierdut. Experiența războiului îl învățase că un bărbat poate foarte bine să rămână cast timp de luni de zile, fără homosexualitate și aproape și fără altceva. Gel puțin el. Exupère nu vorbea despre viața lui sexuală, ca de obicei.

Un tip se așeză la masa lor ca să mănânce: în restaurantul acesta lucrul era permis, și în acea zi era lume multă. „Am plătit și am dreptul să fiu lăsat în pace!” spuse Colle pe tonul său inimitabil. Nu plătise nimic, și de altfel vom vedea și urmarea.

Colle, agitându-se întruna și ocupând tot mai mult spațiu, lăsa neîncetat să-i cadă diferite lucruri: șervetul, o bucată de pâine, o lingură. De trei ori ridicase șervetul. În cele din urmă căută pe jos o bucată de brânză și găsi în schimb un merlan, pe care-l mâncă.

Astfel ajunseseră la sfârșitul mesei, când Colle râgâi a doua oară. Exupère rămăsese tot cu vestonul bine înșurubat pe umeri: nu voia să arate că are muierii căzuți. Și apoi mai era și blestemata

aceea de sudoare care, pe de o parte, îi străbătea prin cămașă iar pe de alta, în mari valuri, i se rostogolea pe ceafă, cădea pe veston, cădea picătură cu picătură pe marmura mesei, ca tot atâtea blestemate schije de obuz. Fundul pantalonilor îi era cu desăvârșire ud, ca și cum s-ar fi așezat în apă. Dar Colle, bineînțeles, nu transpira! Și mânca fără să se păteze, în timp ce Exupère!

Exupère își aruncă ochii asupra notei de plată – 430 franci – și văzu că aici intră și țigările cumpărate de Colle. Văzu de asemenea că figurează și un sandviș care nu apăruse la masă. Dar Colle, care sosise înaintea lui, voise fără îndoială să-și mai amăgească puțin foamea. Colle spuse de altfel cu nerușinare:

— Nu mănânc de multe ori cât am mâncat azi. De patru zile, de când Larivière, în trecere pe aici, m-a invitat să prânzim împreună…

Căpitanul Larivière era unul dintre ofițerii care-l găzduiseră în sud. Or, din întâmplare, Colle îl întâlnise în ajun, și căpitanul îi spusese: „Ce se întâmplă cu prietenul nostru Colle? E în Alger? Sunt șase luni de când nu l-am mai văzut”. Și Exupère nu punea nicio clipă la îndoială cuvintele ofițerului.

Colle se ridică de la masă, clătinându-se ușor.

— Problema nu e să știu dacă voi putea ieși de aici, ci dacă voi putea ieși fără să răstorn masa.

Se întoarse și luă trei bucățele de zahăr din zaharniță.

— Strică linia, dar de vreme ce e gratuit…

La urma urmei, nu râgâise decât de două ori.

„Înainte marș!” zise el. Era una din vorbele lui favorite, care îl caracteriza.

Colle și Exupère se așază pe o bancă din scuarul Bresson, pentru a mai sta de vorbă, în așteptarea orei când Exupère trebuie să se ducă la bibliotecă. O bancă atât de înconjurată de scuipați încât îți

vine să crezi că foarte curând va începe să plutească, precum o barcă.

Bătrâneii-Veșnic-Nemulțumiți stau de jur-împrejur pe scaune, ca într-un joc de societate. Fiecare dintre ei este președintele a câte ceva. Domnul președinte onorific al Bulomanilor din Émile-Combes refuză să-și plătească scaunul. Ce riscă domnul președinte onorific? Dacă slujbașul care închiriază scaunele nu e mulțumit, va fi dat afară din post, căci e arab. Dacă un băiat arab aruncă o minge care ar fi putut să-l atingă, din ochii președintelui Sindicatului de Apărare a Celor nedecorați cu Legiunea de onoare din Armând – Fallieres țâșnesc scântei, o ură extraordinară îi transfigurează chipul bătrân: apucă mingea și o zvârle cât poate mai departe, pe bulevard. Dacă ar putea, ar arunca-o în mare, și odată cu ea și pe băiat. Expresia de ură de pe fața lui nu se stinge decât foarte încet.

În mireasma, dulceagă și ușor grețoasă, de arahide, un arab care și-a scos papucii își mângâie delicat picioarele goale urcate pe (bancă. Asta vă scandalizează? Dar și ceea ce face vecinul lui Exupère, francez din Franța, care îi trimite drept în față fumul de pipă cu care și-a clătit gura, de asemenea vă scandalizează.

Slujnicuța kabilă (doisprezece ani) care dă târcoale băncii repetă de o sută de ori pe minut „mireasa! mireasa!” În fața unei păpuși, bucuroasă să repete acest cuvânt, să-și clătească gura cu el, ca acele domnișoare spaniole ce repetă la nesfârșit cuvântul *casar,* „a se mărita”; gura slujnicuței kabile este capitonată cu un roz aprins, ca o caleașca de nuntă.

La masă își spuseseră glume și întâmplări deocheate. Scuarul prin care se perindă o mulțime alcătuită din atâtea rase diferite le inspiră o conversație serioasă.

Algerianul este foarte patriot. Defilări patriotice, insigne de foști combatanți etc.: Exupère nu

văzuse în viața lui atâtea manifestări de acest gen. Dar metropola este foarte disprețuită aici: cei din Franța „nu sunt bărbați adevărați”. La câțiva pași de ei, un marinar îl ocărăște fără niciun motiv pe un tânăr recrut, care nu ripostează, îndepărtându-se în chipul cel mai jalnic. Atunci, unul dintre camarazii marinarului spune:

— Nu ți-e rușine să te porți așa cu un biet soldat din Franța!

Exupère și Colle vorbesc despre Algeria, despre raporturile ei cu Franța, despre viitorul lor comun. Este inutil să notăm aici spusele lor, interesante în situația din 1928, moarte odată cu această situație. Să precizăm doar că aceste spuse ne arată că avem de-a face cu doi oameni care știu să fie serioși, unul sub o aparență meschină, celălalt sub o aparență extravagantă. Unul nu cunoaște lucrurile decât din cărți, celălalt nu le știe decât din viață, și amândoi le văd la fel. Exupère nu are față de arabi niciun fel de sentiment; îi observă, se inițiază conștiincios, de un an, prin studiu, în civilizația lor, îi judecă cu obiectivitate, fără simpatie sau antipatie. Colle notează una din afirmațiile lui pe un carnet. Exupère observă că se folosește de creionul pe care i l-a împrumutat chelnerul. „O să i-l dau îndărăt chiar acum, când o să trecem pe acolo”, spune Chile. Pentru el, Africa de nord este un ținut unde viața e mai ușoară și mai pitorească decât în Franța. Are pentru locuitorii ei o simpatie superficială și amuzată. De fapt, n-ar mai putea trăi altundeva. Mai mult, mâncarea bună îi inspiră câteva idei generale.

Pitorescul! Ceea ce se întâmplă, de exemplu, chiar în preajma acestei bănci, îl amuză și îi reține atenția mai mult decât considerațiile lui Exupère. Un evreu care vinde lorniete intuiește un evreu bogat. Micii evreiași cu degetele pline de înde îl apucă brutal de picioare și i le împing ca să se poată juca, sar peste picioarele lui încrucișate. Unul îi spune camaradului de joacă: „Dacă mi-o

iei înainte, îți tai capul”! Altul apucă autoritar bastonul lui Exupère pentru a-și căuta cu el bila căzută sub bancă. Mucii îi curg din nas cu mișcarea sacadată a unei limbi de șarpe. În curând începe să se certe, amestecând fraze ca: „Să știți că eu nu glumesc!” adresate adversarului, cu altele rugătoare ca: „Ai grijă să nu mă atingă!”, adresate unui prieten. O fetiță evreică, un mic monstru de vioiciune și drăgălășenie, cu minunați ochi de umbră, cu mânuțe de culoarea focului, o făptură semănând în același timp cu un ied, un elf și un fluture, se întoarce din trei în trei minute la banca pe care stă mama ei, răsfățându-se pe lângă aceasta ca și cum ar avea o nevoie fizică de mângâierile ei pentru a putea exista.

Un copilaș arab de vreo patru ani merge spre un copilaș francez de aceeași vârstă, într-un elan de cordialitate copilărească. Copilașul francez face o strâmbătură și îl respinge.

Dar adevăratul spectacol este cel pe care-l oferă măgarii pe care se plimbă copiii. Un afiș lipit în scuar înștiințează publicul că acești măgari sunt de fapt măgărițe: dar acest lucru ne interesează pica puțin. Mulți copii suferă cumplit în spinarea acestor măgărițe, pe care călăresc în timp ce plâng în hohote. Dar este lucru *bine știut* că asemenea plimbare le place copiilor: și atâta e de ajuns. O fetiță care a coborât de pe o măgăriță se îndepărtează puțin de ea, apoi se întoarce și îi sărută repede crupa, plecând apoi iar. Un mic lustragiu, îndemnat de prieteni, văcsuiește copitele unei măgărițe.

Colle, după un timp, spune:

— N-am primit încă pensia. Trebuia s-o capăt pe trei sau pe patru. Suntem în nouă și n-am primit încă nimic. Sunt foarte strâmtorat.

Exupère era dinainte învins. Niciodată nu îndrăznise să spună „nu” cuiva în față: făcea nesfârșite ocolișuri pentru a nu spune „nu”. Nu îndrăznea niciodată să-și facă pe față din cineva un

adversar. Nu îndrăznea niciodată să treacă la amenințări, de teama unei reacții și mai violente din partea celuilalt. Fugea din fața mâniei posibile a oricui ca o corabie cu pânze din fața furtunii.

Se prefăcu că e cu gândul în altă parte. Dar Colle nu se lăsă:

— Masa pe care mi-ai oferit-o este singura mea masă decentă din ultimele patru zile. Un suspin. Presupun că m-ai înțeles.

— Ți-aș, împrumuta ceva bani. Dar îmi mai datorezi două sute de franci.

— Crezi că am uitat? Mă gândesc la asta zilnic, îmi stă pe suflet. Deși arabii spun că este nepoliticos să înapoiezi prea repede o datorie, deoarece ai putea lăsa să se creadă că cel care te-a împrumutat duce lipsă de bani. Niciun arab nu a spus vreodată așa ceva. O să-ți restitui toți banii de îndată ce voi primi pensia, pe care poate o voi căpăta chiar mâine. Îți jur pe propria mea mamă.

Îi mai oferi o țigară, ca și cum acest dar regal putea să-l hotărască pe Exupère. Se ridicară. Trecură iar priit fața restaurantului unde prânziseră. Colle nu restitui creionul, iar Exupère nu se mai gândi la asta.

— Vrei să știi în ce situație mă aflu? Ascultă. Alaltăieri cineva suină la ușă. Domnișoara Rouffignol nu era acasă. Deschid și văd că erau două călugărițe de la mănăstirea Saint-Vincent-de-Paul care făceau o colectă de bani. Le-am spus: „Sfinților-voastre, nu pot să vă dau nici măcar un bănuț. Voi nu știți ce înseamnă să nu ai o lețcaie”. Una dintre ele a surâs. Atunci mi-a venit să-i spun: „Mai bine mi-ați da voi niște bani”.

Exupère era catolic dar nu credea. Fu impresionat de călugărițe și amuzat de fraza hazlie a lui Colic.

— Cât vrei?

— Cinci sute.

— O să-ți dau trei sute, dar pentru ultima oară.

Colile avu o expresie violentă și neplăcută. Exupère se gândi: „Rămân și fără trei sute de franci și-mi fac și un dușman”.

Își scoase portofelul și surprinse privirea arzătoare pe care Colle o arunca spre bancnote: privirea curvei pe care o plătești. Și-l închipui pe Colile smulgându-i din mâini un teanc de bancnote și fu peste măsură de ușurat după ce-și băgă portofelul în buzunar.

Ajungeau în fața Operei. Ca râurile curgând din munți, valuri de vulgaritate se revărsau odată cu muzica emisă de radiourile din cafenele. Un tip se ridică de pe terasa braseriei Tantonville și i se adresă joviali lui Colile:

— După câte văd, ai primit în sfârșit pensia!

— Da, dar cu patru zile întârziere, ceea ce e mult când aștepți hani.

Își spuseră câteva banalități. Tipul se întoarse pe (crasă. Râzând, Colle îl apucă de braț pe Exupère:

— Te-am dus, dragă Exupère! Dar am fraierii mei peste tot. Și e adevărat că pensia mi-a venit cu patru zile întârziere.

— Atunci poate că-mi dai înapoi cei trei sute de franci, spuse Exupère cu timiditate.

— Chiar vrei asta? Mult mai ții la banii tăi. O să ți-i dau sâmbătă, cum ne-am înțeles. Poți să mai aștepți. După toate serviciile pe care ți le-am făcut!

Ce servicii? La sosirea lui Exupère, îi arătase acestuia câteva locuri pitorești, îi vorbise de câteva restaurante decente și nu prea scumpe. Și mai ales, și acesta era adevăratul serviciu, îl distra.

Îi strânse mâna.

— Iartă-mă. Trebuie să-i mai spun ceva tipului de adineaori. Ah, bine că mi-am amintit, am aici ceva care o să te consoleze.

Și după ce îi băgă în mână o foaie de hârtie, plecă în grabă spre Tantonville.

Urcând pe strada Midi el et către universitate, unde se găsea biblioteca la care lucra, trei motive de melancolie începeau să prindă ființă în mintea

lui Exupère: faptul că Colle l-a tratat ca pe o marionetă; că a plecat de îndată ce a obținut banii; că el, Exupère, își dă seama că nu va putea minți niciodată în felul ăsta. Căci atenție! Exupère fabula, e drept, după cum vom avea îndeajuns ocazia să vedem, ceea ce este însă cu totul altceva decât a minți din interes: această atitudine este o manevră, cealaltă un joc. Incapacitatea de a minți venea din slăbiciunea lui, știa bine asta; din oboseală, spunea. Ce? Adevărul; așa era mai simplu. Minciunile lui Colle erau o dovadă de energie. Unii oameni maturi, când tratează afaceri, te mint exact așa cum mint copiii. „Ți-am scris ieri-seară." „Am vorbit de tine cu Daniel." Îți spun toate astea privindu-te țintă în ochi. Evidența apare curând, limpede ca lumina zilei: nu ți-au scris și nici n-au vorbit cu Daniel. Era puerili, mai curând respingător, și totuși felul de a minți al lui Colle îi impunea lui Exupère: ce tupeu!

Altceva. I se păruse că vede o mică tresărire de plăcere în privirea lui Colle în timp ce i se plângea. I se năzărise doar, sau Colle era până într-atât de nerușinat?

Studentele se îndreptau spre universitate. Și aici, ca și la Bab-el-Ued, întâlnea o rasă tânără, plină de vitalitate și vigoare. Cu umerii puternici, de o frumusețe. Atunci atât de rară în Franța. Cu părul ca noaptea și ca furtuna. Cu dinții albi și larg dezvăluiți în timp ce râdeau cu toată gura. Cu genunchii asemeni soarelui care răsare. Cu o vară în urmă umblau cu pulpele goale, purtând șosete până deasupra gleznelor. În vara aceasta, cu picioarele goale în sandale, aveau mersul dansant al populațiilor primitive: picioare răcoroase prinse în pielea sandalelor, ca niște languste în carapacea lor. Pufușorul blond de pe brațele și pulpele lor scânteia pe pielea im lunecată precum spuma fremătătoare pe suprafața calmă a Mediteranei. Un fotograf ambulant îi fotografia pe toți cei care păreau că merită să fie fotografiați. Nici nu se

gândi să-l fotografieze pe Exulte re, care se înciuda. În fața universității și a liceului de fete este o stație de tramvai, pentru ca bărbații care așteaptă o fată să pară că așteaptă tramvaiul. Se află aici și o bancă, pe care dacă stai ai un aer mai firesc, și un florar. Fetele ies de la liceu la ora unsprezece. Exupère, cât de des îndrăznește, disimulându-și manevra, își părăsește locul din bibliotecă și se duce să le privească prin fereastră. La ora unsprezece și un sfert totul se termină. Marile porți se închid și momentul e patetic: parcă ceva ar muri și parcă aceste porți s-ar fi închis pentru veșnicie asupra grației și tinereții lumii. Exupère se întoarce pe estrada lui de bibliotecar.

Acum, în fața universității, căută în buzunar hâr1 iuta de care se va sluji în vederea conversației sale cu domnul Saint-Justin. Cum nu știa niciodată dacă a doua zi, la ora cutare, va fi sau nu în formă, își nota totdeauna ce avea să-i spună și chiar terne posibile de conversație. Din buzunar mai scoase și hârtiuța pe care i-o lăsase Colle „pentru a-l consola”. Citi:

ALGER

À condition demporter un scaphandre,
On peut très bien hiverner à Alger.
Cest un conseil quil est bon de répandre:
Pour vivre rue d’Isly, apprenez à nager.[1]

MARSEILLE

Un porc dans le purin cherchait sa nourriture.
Un vieux hareng saur,
Une sardine en pourriture,
Cétait là le plus clair de sa triste pâture.
Soudain le porc gémit, étouffe et tombe mort.
La sardine avait bouché le porc.[2]

[1] La Alger, iarna, cad ploi torențiale, care pot ține două zile în șir. Strada d’Isly era, în 1928, cea mai importantă din Alger. (N.a.)

ALGER

Dacă iei cu, tine un costum de scafandru,
Poți foarte bine să iernezi la Alger.
E un sfat pe care e bine să-l afle toată lumea:
Ca să poți trăi în strada d'Isly; învață să înoți.

MARSILIA

[2] Un porc în gunoi își căuta hrana
O străveche scrumbie afumată,
O sardea putredă,
Iată tot ce era mai bun din jalnica-i hrană.
Deodată porcinii geme, se înăbușă și se prăbușește mort.
Sardeaua astupase porcul. (N.t.)

Râse. Aceste mici poeme (dacă le putem numi așa) și altele asemenea lor, transcrise de Colle pe un caiet de elev pe care i-l arătase lui Exupère, alcătuiau un tot intitulat de el: *Mediterana fără lacrimi,* titlul evocând o lucrare pe atunci populară, menită să-i facă pe copii să învețe latina: *Latina fără lacrimi.* Exupère își aminti că în scuar, la întrebarea dacă va pleca curând în Sahara, Colle îi răspunsese: „Nu înainte de sfârșitul lui octombrie". Asta îl bucurase, și îl bucura încă, în ciuda extravaganțelor saharianului.

Starea aceasta îi fu accentuată de o mică întâmplare. Un profesor de la universitate, cu care schimbase de câteva ori câteva cuvinte aparent cordiale, trecu pe lângă el, aproape atingându-l. Dar întoarse capul, cu ochii plecați, pentru a nu-l saluta. Gestul era grotesc și aproape abject. Exupère îl simți ca pe o jignire.

O fată îl depăși. Îi mirosi urma cu indecență, cum fac câinii. Ce fese! Ce mers legănat! Se uită la ceas: ora două fără cinci. O urmări puțin, până dincolo de porți: o! vas plin de scârnăvie, o! corabie obscenă! Spuse cu voce tare:.. Fetișcană îndrăcită! Doamne, frumos lucru e o femeie". Un trecător întoarse capul și-l privi. Exupère se uită din nou la ceas: ora două fără două minute. Se întoarse din drum și începu să urce Scara.

Pe ușa bibliotecii se afla o placă smălțuită: TRAGEȚI. Împinse deci ușa, cum făcea de fiecare dată după ce citise inscripția. Căutase explicația acestui reflex în *Introducerea în psihanaliză,* dar nu o găsise.

III

O subcomisie a Comitetului pentru sărbătorirea centenarului (cucerirea Algerului) se întrunea la ora două și jumătate, în acea zi, la bibliotecă. Domnul Saint-Justin, care o prezida, venise. Înalt, subțire, spân, cu părul cenușiu, scurt și des. Exupère era secretarul subcomisiei.

— O să-i vezi îndată pe boșorogii ăștia, spuse Saint-Justin. Îi cunoști pe Ratin, Marson, La Fauvoyer. Dar vor mai fi și alții: Bichat, care e pe jumătate paralizat, dar nici nu merită altceva; vine să cerșească ceva; Poulain: un adevărat șarpe veninos și pe deasupra mai e și încornorat; eu îi spun „vipera cu coarne”; Freton, prost în toate privințele, dar nu și când e vorba de interesele lui; și Barillet, care nu are niciun alt merit în afară de acela de a fi bănuit că și-a otrăvit nevasta.

Soseau unul după altul, toți înalți funcționari onorifici, ceremonioși, bolnavi de gută, tușind întruna, făcându-și temenele și salutându-se cu dezinvoltura întrucâtva rigidă a „domnilor bine” care puteau fi văzuți în acea vreme la Saint-Sulpice, pe banca epitropilor, în serile cu predici „contradictorii”: „După dumneata, dragă prefecte”; – „Dar vă rog, domnule director general”; – „Ești mai vârstnic decât mine”; – „Asta nu ne întinerește”. Și jachete, gulere tari (doar domnul Saint-Justin arbora cu aroganță un guler moale, pe care nu și-l putea îngădui, fără îndoială, decât în calitatea lui de președinte), o expresie a feței mirosind a naftalină, a ordine morală și a Waldeck – Rousseau. Exupère abia se așezase, așteptând cu penița respectuos înălțată, și iată că un venerabil bătrân – de fapt singurul din Alger care împlinise o sută de ani – nesfârșit de lung, tremurând din toate încheieturile și îmbrăcat în negru, se și îndreaptă spre el cu un mers oblic ca de crab, se înclină și îi spune: „Dumneavoastră, domnule, în ce calitate vă

aflați aici?” Exupère ridică vag din umeri. „Dar domnule, aveți fără îndoială un titlu! Altfel nu v-ați găsi aici.” „Sunt bibliotecar”, îi răspunde Exupère, cu aerul unui șirengar prins în timp ce fura dulceață. – „Nu, domnule! exclamă fulgerându-l cu privirea domnul Saint-Justin, care tronează pe scaunul său de președinte. Bibliotecar sunteți în altă parte; aici sunteți domnul secretar.” Lucrurile se petreceau ca pe acel vapor englezesc unde fiecare pasager trebuia neapărat să aibă un titlu, astfel încât unul dintre ei, simplu rentier, era numit „Domnul pasager de la clasa întâi.” Saint-Justin deschide ședința și citește raportul, cu adevărat magistral, după Exupère: claritate, precizie, concizie, forță, calități imperiale. Dar aplicate la chestiuni de foarte mică importanță: trebuie stabilit programul muzical al serbărilor consacrate centenarului la Alger, repartizate creditele alocate de guvernatorul general (sosirea muzicii gărzii republicane și cheltuielile aferente fiind în afara dezbaterii) etc.

Domnii nu aprobară raportul decât după multe șicane și tocmeli, fiecare vrând să-și pună în valoare personalitatea. Fiecare dintre ei reprezenta o anume valoare, sau chiar o valoare sigură, în specialitatea sa. Dar toți laolaltă alcătuiau o bandă de idioți. Făceau paradă de patriotism, după cum mâine aveau să fie demagogi: votau că Algeria trebuie glorificată după cum mâine aveau să voteze că trebuie părăsită; important era să voteze ceva care *va face o bună impresie* în afară, să pară a fi la unison cu momentul prezent, să fie aprobați de o majoritate. Era o plăcere să le vezi înfățișarea dulceagă și mulțumită de sine, felicitările reciproce când reușiseră să facă să fie votată o moțiune de-a dreptul neroadă sau nechibzuită. Onești sau necinstiți, după împrejurare, jalnici totdeauna, creau în jurul lor – ei, atât de competenți, atât de importanți, atât de decorați, atât de festivi – o

atmosferă greoaie și totodată superficială, inefabil puerilă.

După ce domnul Freton rostise de trei ori: „Subcomisia al cărei vicepreședinte sunt”, sau „a cărei vicepreședințe o asum”, Exupère începu să numere de câte ori va mai spune astfel. Domnul Freton aminti de șapte ori, în decurs de o oră și cinci minute, că este vicepreședinte al subcomisiei. Unul dintre domni căutând mereu nod în papură, Exupère îl auzi pe Saint-Justin cum mormăie printre dinți, fără să-și schimbe expresia feței: „Bieți hodorogi! Bieți hodorogi!” Crezu că n-a înțeles bine, apoi văzu că a înțeles, și vorba aceasta hazlie rostită de acea gură atât de severă îl umplu de fericire. Arăta că șeful său posedă resurse pe cât de întinse, pe atât de neașteptate. Dacă i s-ar fi adresat lui Exupère, ar fi părut că stabilește între ei un fel de complicitate veselă, și ar fi fost și mai bine încă. Dar și așa era tot foarte bine.

Un tânăr, secretarul unuia dintre domnii care se scuzaseră că lipsesc, și care îl înlocuise, nu voia să fie prea tăcut și din când în când își făcea auzită vocea, dar atât de slab, din timiditate, încât nimeni nu-l asculta și nici măcar nud privea, toate privirile treceau pe lângă el, în mod intenționat. În ciuda a toate acestea, cum nu era la curent cu nimic, se prefăcea că se interesează cu pasiune de toate. Domnul Saint-Justin profită de surzenia domnului Poulain spre a i se adresa cu voce foarte puternică: „Dumneata n-o să înțelegi niciodată nimic din toate astea”. Domnul Poulain surâdea, în culmea fericirii.

După ce domnii din subcomisie s-au retras, domnul Saint-Justin îl întrebă pe Exupère ce părere are despre întrunire. „Știți, trase el concluzia, totul se va petrece așa cum vreau eu.” Apoi, după un timp: „Și puteți fi sigur că în toată mica zonă asupra căreia se exercită autoritatea mea, prietenul dumneavoastră Manoussié nu are ce să caute. Ar fi frumos să-l vedem făcând pe

măscăriciul. M-am săturat de toată mascarada asta”.

Avusese loc o mică întâmplare tenebroasă, sau cel puțin pe care Exupère o considera astfel. Colle voia ai încăpățânate să împrumute de la bibliotecă o *Viață a fraților Barberousse,* publicată în secolul al XIX-lea, traducere franceză după un manuscris arab din secolul al XV-lea păstrat la Biblioteca națională din Paris. Volumul figura în catalog dar nu se afla niciodată la locul lui în raft. Exupère îl bănuia pe Saint-Justin că-l luase acasă, știind că Colle vine să caute documente care i-ar permite să lase să se creadă că este un descendent al fraților Barberousse.

— L-ați văzut din nou și astăzi. V-am zărit în scuarul Bresson. V-am spus cât de mult rău vă faceți frecventându-l, și încă numai pe el. Cine e? De unde vine? Din ce trăiește?

— Este agent de turism în sud.

— Dacă ar fi agent de informație politică aș mai înțelege. Franța are dușmani chiar și în sud. Dar dacă este cu adevărat agent, cred că, dat fiind că agent de poliție nu este, este mai curând informator,

Exupère tresări.

— A fost totdeauna foarte corect față de mine.

— Joacă față de dumneavoastră jocul onestității.

— Este invitat la guvernatorul general.

Exupère se referea la recepții. Colle îi spusese:

„Mă duc pentru bufet”.

— Se duce în *gandura,* cu picioarele goale în *naïl… Și* este acceptat!

— Ba este chiar invitat în repetate rânduri. Să zicem că este socotit o curiozitate locală. În orice caz, s-a comportat foarte bine la ultima recepție. Dumneavoastră n-ați venit, domnule director, erați cred…

— În inspecție în Tunisia.

— Toată lumea îl admira, se extazia… Omul deșertului! Ce înfățișare! Cât pitoresc!

— De vreme ce n-au îndrăznit să-l dea afară pe ușă, evident că trebuiau să se extazieze.

— Dar ascultați un lucru extraordinar: *Bașaga* Ben Ali era de față. Lasă să-i cadă evantaiul și, aflându-se aproape de Manoussié, îi face semn să-l ridice. Era prea de tot! Cu un gest instinctiv Manoussié se apleacă, apoi își revine la timp, se ridică și lasă evantaiul pe jos. L-a ridicat Haguet.

(Domnul Haguet era profesor la liceul de băieți.)

— Apropo, Haguet mi-a vorbit mult de dumneavoastră.

— De bine sau de rău? întrebă repede Exupère, care se gândea întotdeauna la ce e mai rău.

— Vom mai vorbi de asta. Dar, domnule Exupère, fiindcă veni vorba de gesturi instinctive, dumneavoastră n-ați fost oare cât pe ce să vă ridicați de pe scaun când v-a salutat aed tinerel care-l înlocuia pe Bichat?

— Ah! ați observat așadar! spuse Exupère roșind. [Da, evident, Saint-Justin vedea totul!] Am făcut-o fără să mă gândesc… Mi-a fost rușine tot timpul ședinței.

— Mai multă ținută, vă rog. Toată lumea vă calcă în picioare. Dați-vă aere! Compuneți-vă un personaj!

— Voi încerca, domnule director.

— Să placi este greu și iluzoriu. Iluzoriu pentru că arareori suntem pe placul celorlalți prin ceea ce nădăjduiam. Apoi vine o zi când încetăm să le mai fim pe plac; e aproape fatal. Să displaci nu cere multă pierdere de timp, este un lucru sigur și de rare te poți folosi multă vreme; rareori se întâmplă să mai încerci să placi după ce nu ai plăcut. Și apoi de ce să placi? Nu există niciun motiv pentru; i căuta să câștigi simpatia celorlalți[9].

— Totuși dumneavoastră sunteți bun, domnule director. Asta se simte…

Oamenii văd în general roșu înaintea ochilor când li se spune că sunt buni.

— Eu n-am timp să fiu bun, cu toate treburile pe rare le am pe cap!

Ca un taur care, după ce a sfâșiat un cal, dă ocol arenei și apoi se întoarce și-l sfâșie iar, Saint-Justin aduse din nou vorba de Colle.

— Ați priceput ce se ascunde îndărătul poveștii cu crucea de război a lui Manoussié?

— Ce se ascunde?

— Dacă ați fi fost soldat ați ști că cele mai bune regimente, în anii 14–18, primeau *furajera.* Cea mai modestă distincție era furajera verde și roșie a crucii de război. Oamenii o purtau pe umăr și, uneori, mai ales în spatele frontului, purtau o mică furajeră redusă la dimensiunile unei insigne prinse pe bluzon. Furajera-insignă era compusă din două torsade de bumbac, una groasă și alta subțire, având culorile crucii de război. La butoniera prietenului dumitale nu se vede o panglică, ci o torsadă care atârnă puțin. Dacă l-am întreba, ne-ar spune că este cea mai mică dintre tornadele insignei furajere și am putea discuta. A făcut parte dintr-un regiment care avea furajera crucii de război. Era poate bucătar, sau croitor, sau ordonanță. Este un impostor.

— Vedeți totul… murmură Exupère.

— Văd totul, știu totul, și înțeleg totul, spuse domnul Saint-Justin cu simplitate.

Continuă:

— Dar nu pot totul. Mi-a fost respinsă cererea pe care am făcut-o pentru a vă obține o mărire de salariu. Mi s-a dat ca argument faptul că sunteți de puțină vreme în Algeria.

— Bine, spuse Exupère cu voce slabă.

Primise o lovitură grea. Saint-Justin intervenise ca să fie mutat de la Oran la Alger. Exupère nu se îndoise niciodată de reușita celei de a doua intervenții a acestuia. În această credință își reînnoise lenjeria, își cumpărase un costum de haine, pantofi, un foarte frumos Amiel legat în piele (intenționa să facă o antologie din opera lui

Amiel). Și mai ales era generos cu femeile cu care avea aventuri întâmplătoare și cu amanta lui, spaniolă foarte modestă dar pe care el o răsfăța. Terminase aproape toți banii: mai avea șapte sute de franci din cei o mie șapte sute patru franci pe care-i primea lunar (era înainte de recalcularea salariilor). Și nu avea nicio avere. Nu-i mai rămâneau decât două soluții: să facă economii și să împrumute. Și totul din cauza încrederii prea mari pe care o avusese în Saint-Justin!

— Este un refuz de durată?

— Nu pot să fac o nouă cerere decât după perioada concediilor de vară, și va mai trece un timp până vom primi un răspuns favorabil, dacă îl vom primi.

— Nu-mi rămâne decât să vă mulțumesc, să vă mulțumesc din tot sufletul, domnule director. O. Să mă descurc eu.

— Ce păcat că nu există un post de arhivar în deșert! V-ați duce după prietenul dumneavoastră. Aș cere să se creeze un astfel de post pentru dumneavoastră, dar cum nu am niciun fel de trecere…

După această glumă greoaie se ridică, ceea ce însemna că vizitatorul este invitat să plece. Cuvintele fuseseră pronunțate pe un ton glacial. Saint-Justin nu râdea niciodată, în timp ce Colle râdea în hohote. Specialitatea lui Saint-Justin consta în a spune lucrurile cele mai extravagante cu totală impasibilitate. Întrebă cu impertinență:

Ați înțeles?

— Ce anume?

— Că era o glumă.

— Desigur, domnule director, desigur…

Exupère continua totuși să aibă înfățișarea absentă a rumegătoarelor, ceea ce arăta că nu înțelesese pe deplin. Înțelegea toate glumele lui Colle. Dar cele ale lui Saint-Justin îl lăsau uneori nedumerit.

Pe palier își aprinse o țigară. Firma între treizeci și patruzeci de țigări de tutun negru pe zi. Era unul din felurile în care își uita de sine, sau încerca să-și uite. Mergând pe strada Michelet se gândea la acea zi, la Colle, pe a cărui prietenie nu putea conta, la Saint-Justin, care făcea haz de ceea ce pentru el însemna o adevărată nenorocire, și la această nenorocire însăși.

Privea cu alți ochi parcă la tot ce-l înconjura. Vitrinele magazinelor din care nu putea cumpăra nimic. Oamenii care câștigau cât voiau. Pentru prima oară în mod serios avea necazuri bănești. Numai de un sfert de oră, în timp ce Colle trăia astfel jumătate din an, și de câți ani? Bietul de el! Și e întotdeauna atât de vesel. Oricât de discreditat ar fi fost, trebuia să-l ia drept model. Această nenorocire îi apropia.

Merse de-a lungul grădinii unde a doua zi urma să se întâlnească cu protejata doamnei Crabalona. Neplăcută coincidență. Cum să te ții de fuste când te apasă ceva pe suflet?

Se pregăti să cumpere un ziar de seară, ca în fiecare zi. Renunță, nu fără să surâdă la gândul acestei economii de cinci *sous;* se gândi la Colle când cere foc unui necunoscut pentru a economisi un băț de chibrit. Dar va trebui să facă economii și la altele. La prânz va bea o jumătate de kilogram de vin în loc de un kilogram. Își va fuma țigările până la capăt, în loc să le arunce pe jumătate (le aprindea când era nervos și le arunca din exasperare).

Invazia mizeriei are loc de obicei în trei etape: 1 – Omul, ca în cazul anumitor boli, primește un avertisment, dar își continuă existența normală, doar cu o oarecare neliniște în suflet. 2 – Mizeria izbucnește, și el nu se gândește în primul moment decât cum să ascundă acest viciu, această crimă, și cum să-i facă față trecând neobservat. 3 – Își pierde capul, cerșește pretutindeni și face cele mai mari prostii. Cele trei etape se reduceau la una

singură pentru Exupère: trebuia să cerșească și să primească bani fără întârziere. Și apoi mai trebuia să și ceară sfatul cuiva: Exupère simțea totdeauna nevoia să i rară sfatul cuiva. Se afla din vina lui în situația incredibilă de a nu cunoaște decât – lucrurile stau exact așa – două persoane din Alger: Saint-Justin și Colle. Da, numai două, în acest oraș pe care chiar în acea clipă îl vedea mișunând de lume. Ar fi vrut „să vadă” și alți oameni în afară de cei de la bibliotecă, pentru a mai reduce din timpul când, singur fiind, nu putea să se gândească decât la el însuși, timp foarte greu de îndurat; totuși, când îi vedea, nu găsea să le spună nimic și avea sentimentul irezistibil (am mai spus-o) că îi plictisește. Să se adreseze lui Saint-Justin? Nici nu putea fi vorba de (ista. Trebuia deci să obțină de la Colle numele câtorva cămătari, și aceasta fără întârziere. Colle, de altfel, va fi mulțumit fără îndoială să servească drept mijlocitor. Colle și Saint-Justin – se întorcea, întruna, tot la ei. Se agăța de forța lor precum iedera de un trunchi viguros.

La acea oră – ora cinci – Colle își începea plimbarea țanțoșă pe strada d’Isly. Dar poate că mai era acasă. Exupère vru să-și încerce norocul.

Cu treizeci de metri mai sus de strada d’Isly, strada Mogador înseamnă provincia, iar cu cincisprezece metri mai sus, strada Dupuch reprezintă provincia cea mai îndepărtată. Amintesc de străzile Cauchoy și Constance din Montmartre, cu tăcerea și vegetația lor, la cincizeci de metri de bulevardul Clichy și de Moulin Rouge. Colle locuia pe această colină, în cea mai frumoasă cameră a unicului apartament al domnișoarei Rouffignol, care o ocupa pe cea mai mică – între câmpia cu copaci dinspre apus și orașul desfășurat în vale, spre răsărit, de-a lungul mării. La două minute de verdeața misterioasă, la două minute de mulțimea și mai misterioasă încă, și pierzându-se pe sine când într-una, când în cealaltă.

Exupère sună, domnișoara Rouffignol deschise și dispăru discret. Într-o zi, găsind ușa întredeschisă, Exupère intrase și o surprinsese așezată pe un mic taburet la picioarele lui Colle, căruia îi tăia unghiile.

Colle stătea întins pe un șezlong de răchită, cu un picior dezgolit – avea picioare frumoase – scos nu fără oarecare afectare de sub *gandura.* Exupère cunoștea bine încăperea, mobilată în stil oriental, chiar în cu totul alt gen decât salonul doamnei Crabalonia: erau aici rogojini, coșuri, oale, aduse de el din Sahara. Mai existau și câteva mobile obișnuite, moderne dar simple, care arătau că Colle nu urmărise câtuși de puțin un efect „decorativ". Într-un colț exista un cântar. „Când capăt pensia, mănânc după pofta inimii și atunci, am tendința să mă îngraș", îi spusese el lui Exupère, cu acea drăgălășenie nerușinată care consta în a spune despre sine ceea ce alții n-ar fi spus despre ei. Exupère îi arătă de ce venise.

— Sper că n-o să-mi ceri bani, exclamă Colle tresărind.

— Mi se întâmplă ceea ce ție cred că nu ți s-a întâmplat niciodată. În privința lefii, la biblioteca de aici trăim într-o permanentă stare de speranță și de neliniște. E o mare diferență față de liniștea absolută de care mă bucuram la Oran. Pe scurt, mi-ai spus o dată că cunoști niște persoane care dau bani cu împrumut… Ca să vorbim pe șleau, niște cămătari. Poți să-mi recomanzi pe vreunul?

— Să nu-mi pronunți niciodată numele în acele cercuri: ai găsi toate ușile închise. Cunosc doi dintre cei mai siguri: un evreu, Kadouohe, și un maltez, B… Dar cu al doilea m-am certat și ai să vezi de ce. Mă duc la el. Îmi spune că vrea ca polițele să fie girate de o persoană onorabilă. Asta-i bună! O persoană onorabilă! Îl rog pe Dauveny, funcționarul de la agenția imobiliară Lahouci, să-mi facă acest serviciu. Acceptă. B… îl pune să semneze și mă roagă să trec a doua zi ca să încasez

banii: trei sute de franci. Fac așa cum îmi spusese. „Sunt foarte grăbit”, îmi zice el. Se scotocește prin buzunare, caută prin birou și adună cu chiu cu vai o sută optzeci și nouă de franci, pe care mi-i dă, spunându-mi pe un ton tăios, și încruntându-se: „E tot ce am aici. Mai treci poimâine”. N-am mai dat pe acolo, având totodată onestitatea de a-i plăti lui Dauveny cei trei sute de franci pentru care garantase.

— (Și spui că e „dintre cei mai siguri”?

— Mi-a dat totuși o sută optzeci și nouă de franci.

Exupère se strâmbase la cuvântul „onestitate”. Își amintea de fraza distrugătoare a lui Saint-Justin: „joacă cu dumneavoastră jocul onestității”.

Se interesă cu emoție:

— Și dacă vor să garanteze și pentru mine cineva? Eu n-am pe nimeni.

Colle îl liniști: cu legitimația lui de funcționar nu va avea astfel de dificultăți.

— Vrei un pahar de ceai de mentă? îl întrebă Colic. Domnișoara Rouffignol își procură menta tocmai din Fez.

Exupère, oarecum calmat și degustându-și ceaiul de mentă, se uită la rama oglinzii, pe care o cunoștea bine, dar pe care o privea totdeauna cu același interes. În ramă erau înfipte vreo cincisprezece fotografii ale lui Colle. Colle călare pe un dromader, Colle călare pe cal, Colle pe plajă, pe jumătate gol (situație care îl avantajează), Colle lângă un minaret (pictat pe pânză în atelierul fotografului), Colle printre câțiva ofițeri din Sahara. Colle printre copiii din Sahara. Colle soldat. Colle la optsprezece ani. Mai era și portretul lui, mizerabil pictat, tronând pe un gheridon. Iar pe perete, fotografia cea mai extraordinară: Colle alături de guvernatorul Bordes, numai ei doi, ca și cum s-ar fi cunoscut îndeaproape. Dar de fapt Colle, printr-un iscusit montaj, își decupase silueta dintr-o fotografie unde

figura pierdut în mijlocul unui grup la o recepție dată la palatul guvernatorului general, lipind-o apoi lângă cea a guvernatorului.

Colle mai poseda și o oglindă de mână pe dosul căreia își lipise fotografia. Astfel, se putea admira atât pe-o parte cât și pe cealaltă.

Într-o zi Colle, deschizând un sertar închis cu cheia, îi arătase lui Exupère o întreagă colecție de tinere beduine, dintre care una sau două erau goale, iar celelalte îmbrăcate decent, căci dragostea la beduini este facilă și totodată pudibondă. Exupère era atât de uimit de castitatea lui Colle la Alger încât avea anumite îndoielii în ceea ce privește desfrâul din Sahara. Dar căpitanul Larivière, aflat în trecere prin oraș, îl convinsese: la Sidi-Aziz, la Bechar, îl văzuse pe Colle trăind în mijlocul unui adevărat roi de fetițe.

După un moment de tăcere, Colle zise:

— Te voi surprinde și poate chiar scandaliza, dar am nevoie să-mi împrumuți încă o sută de franci. Bineînțeles că îți vei spune că am mult tupeu. Dar îți atrag atenția că: 1 – datorită mie cunoști acum două nume de persoane care împrumută, persoane sigure pe care nu le-ai fi cunoscut fără mine; n-ai fi îndrăznit să te adresezi nimănui ca să afli aceste nume; 2 – că una dintre aceste persoane îți va avansa mâine o sumă frumușică și că o sută de franci nu înseamnă aproape nimic; 3 – că tocmai ți-am oferit un pahar de ceai excepțional, care merită să fie răsplătit printr-un gest – un simplu gest – de mulțumire; în sfârșit, că *am nevoie* de acești o sută de franci. De ce „nevoie”? Pentru că ni două sute de franci din cei trei sute pe care mi i-ai dat în scuarul Bresson, mi-am și plătit o datorie. Mie unuia îmi place să-mi achit datoriile!

La toate acestea se puteau aduce câteva contraargumente, sau, dimpotrivă, nu se putea aduce niciunul. Dar Exupère simțea că orice ar fi spus, tot el ar fi fost vinovatul. Colle adăugă:

— Ți-i voi restitui sâmbătă. Pe viața mamei mele! De altfel îți dau și o chitanță.

— N-am nevoie de chitanță.

— Ba da, de vreme ce n-ai încredere în mine.

— Ba am încredere în dumneata, Manoussié. Când ți-am spus sau ți-am arătat prin ceva că n-am încredere în dumneata?

— Spui asta prin întreaga dumitale înfățișare. Nu st îi să fii un adevărat prieten.

— Nu știu să fiu un adevărat prieten! Și ți-am împrumutat trei sute de franci la ora două, și-ți mai împrumut încă o sută la ora șase!

— Iar dumitale o să-ți dea un evreu mâine cu împrumut cine știe ce sumă. Înainte nu știai ce înseamnă să fii ia strâmtoare. Acuma știi. Asta ar trebui să te facă mai înțelegător.

Exupère dădea bani și tot el era cel ocărât. Nici urmă de vreun „mulțumesc”, acum ca și la ora două în scuar. Întinse o bancnotă, pe care Colle o înhăță cu un gest lacom.

— Mai vrei un pahar de ceai?

— Nu, mulțumesc.

— Văd că nu-ți place să dai bani. Doar Sanchitei îi dai cu plăcere. Risipești o mulțime de bani cu fata asta!

— Cum adică risipesc?

(Sanchita era amanta lui Exupère. Vom vorbi curând și despre ea.)

— Într-o zi când a venit la întâlnire și când, din nu știu ce motiv, n-ai putut-o primi, i-ai dat cincisprezece franci pentru că s-a deplasat. Strici prețurile! De fapt n-ar trebui să-i dai nicio lețcaie.

Fața lui Colle arăta în modul cel mai expresiv că cei cincisprezece franci ar fi trebuit să-i fie dați lui. Exupère se ferea totdeauna să sufle vreun cuvânt în fața lui Colle în legătură cu ceea ce-i da Sanchitei, dar în ziua aceea fusese luat prin surprindere.

— Hal, ia totuși un pahar de ceai. O să-ți facă bine.

— Nu, mulțumesc.

Vru să spună: „Pe sâmbătă”, dar cuvintele îi rămaseră în gâtlej: nu credea în acea sâmbătă. Și îl demoraliza nu faptul de a fi înșelat, ci acela de a-și da seama că nu va putea niciodată spume nu, până în ziua când nu va avea cu adevărat suma cerută.

Pe spătarul unui Scaun atârna vestonul lui Colle. Îndreptându-se spre ușă, Exupère îi privi în trecere, cu atenție, butoniera: putu să vadă, fără vreun dubiu posibil, *panglica* crucii de război. Povestea lui Saint-Justin era așadar o calomnie? Nu putu să reziste:

— Ai fost decorat cu crucea de război? N-am observat până acum.

— Da, am fost citat de două ori.

Putea; să mintă într-atât? Să fie impostor în asemenea măsură? Toate acestea erau cât se poate de tulburătoare.

Pe strada care cobora din strada Dupuch spre strada d’Isly, băieți cu genunchii negri și lucitori coborau pe boburi homerice, într-o viteză înspăimântătoare. Exupère se gândea: „Totuși, e o adevărată forță. Dar trebuie să recunosc că a fost discret: nu s-a invitat la cină!” Și de asemenea: „În privința crucii de război cine minte oare: el sau Saint-Justin?”

IV

Septembrie 1904. Un băiețaș de unsprezece ani, într-o grădină din Montluçon. De ce din Montluçon? Fiindcă așa s-a întâmplat. Singurul copil. O mamă pe care n-o iubește. O bunică pe care o adoră. Un tată mort când copilul era încă foarte mic. Blond, cu obrajii rotunzi, cu ochii foarte albaștri. Cu fața drăgălașă, mai curând oarecare.

Închinat Sfintei Fecioare, cu ochii lui albaștri și obrajii lui albi. Precoce, curând rămas în urmă, ca adeseori copiii precoci. Destul de indiferent față de religie, deși manifestând o mare devoțiune față de sfântul Franc isc de Sales, despre care se spune că a fost bun și plin de blândețe. Pasionat cititor de cărți de istorie. Ba chiar pasionat cititor al bibliei, lucru oarecum surprinzător la un copil catolic. La școală, indolent, cu note slabe la aproape toate materiile. Bun la istorie și la franceză. Muștele care zboară împreunate îl intrigă și îi dau un sentiment de stânjeneală. Are oroare de Africa de nord, așa cum apare ea pe marea hartă atârnată pe perete: își imaginează cu precizie și exactitate cheiurile fierbinți de soare și fetide, pavaj ul lipicios, tristețea primelor fructe și legume și la butoaielor cu vin, duhoarea de pește. Căldura, matricea infamă a stârvurilor și a larvelor. Într-o vară, în toiul unei veri, i-a murit tatăl. Lipsit de orice îngrijire, medicii fiind plecați în concediu, fără prieteni la înmormântare. Vara înseamnă moarte.

Are treisprezece ani. Fetele slabe nu-l tulbură, oi numai cele durduliii și, mai ales, femeile tinere care urmează să nască. Pe stradă încearcă să atingă în treacăt cu degetul pântecele lor știutoare, și se simte victorios când reușește. Nu cunoaște decât de puțină vreme cuvântul *obscen,* pe care l-a confundat mai întâi cu *obez:* a avea conversații

obeze; aceste cuvinte vor rămâne totdeauna pentru el oarecum sinonime. Rotunzimea norilor de pe cer trezește în el o stare ciudată despre care spune, așa cum l-a auzit spunând o dată pe un coleg: „Simt o dorință arzătoare”; de asemenea linia valurilor care se umflă, vara, pe plaja de la Châtelaillon, unde și-a petrecut o vacanță. Și, de asemenea, creșterea viermilor de mătase sau a albinelor sau a maicilor, pe care încearcă să de țină sub sticlă, pentru a putea urmări cum se măresc.

În acea perioadă primi cea dintâi lovitură, care îi deforma caracterul.

Ai lui angajaseră o slujnică spaniolă. Nu era prea frumoasă și nici prea tânără (avea cam douăzeci și șapte, douăzeci și opt de ani), dar era femeie, având acea inteligență, acea suplețe insinuantă a celor mai multe dintre spaniolele care își căutau în acea vreme o slujbă în Franța. După câteva zile intră în cămăruța ci: își ridicase brațele goale și se pieptăna, iar el zări la una din subsuori un smoc des de păr care îl tulbură puternic. Oare toate femeile aveau un smoc de păr la subsuoară? Tablourile, statuile, ilustrațiile din biblie nu le arătau astfel. Bărbații desigur nu aveau, de vreme ce nici el nu avea. Teresa era aproape ca un animali, având de altfel fața ușor bestială a spaniolilor, posedată fiind poate de diavol» au fiind poate pe jumătate vrăjitoare, cum se spunea prin vecini. Viața, moravurile, relațiile ei erau învăluite într-un anume mister. Era catolică, desigur, dar poate ceva mai mult decât ar fi trebuit, îl învăța pe copiii cum să se apere de deochi și să poarte totdeauna asupra lui o bucată de cărbune descântat. Din biserică dispăreau mucurile de lumânări arse; se apunea că le ia ea pentru vrăji.

Într-o bună zi băgă de seamă că pântecele Teresei se umflă. Și ea care se dăduse drept fecioară! A avut loc o scenă îngrozitoare cu doamna Exupère, pe care micuțul a ascultat-o dindărătul ușii. Teresa nu plângea, cum ar fi făcut

o franțuzoaică de la nord de Loara. Ocările ei împroșcau parcă pereții, iar copilul, tremurând din tot trupul de teama că îi va lovi mama (și atunci ce va face el care era atât de fricos), vedea dintr-odată întruchipându-se în această femeie toate acele lucruri pe care i; le evoca harta Africii de nord de la școală, și pe care ell le numea încă de pe atunci: ticăloșia mediteraneeană. Nu o iubea deloc, dar plânse când Teresa plecă.

Pe ilustrațiile din frumoasa lui biblie ar fi desenat cu creionul smocuri de păr la subsuoara fecioarelor ce se întorceau de la fântână cu o amforă pe umăr, dacă nu s-ar fi temut de mama lui. Citea tot mai mult biblia, dar acum cu un scop bine definit: voia să copieze într-un caiet pe care-l ținea într-o lădiță încuiată toate citatele din biblie unde era vorba de femei tinere sau de fete: „Când vor pieri fiicele cântului…", „Apa Nilului care lle face pe femei să rodească", „O logodnică își leapădă oare cingătoarea"? „Dacă doi se culcă împreună, se încălzesc" etc.

Moartea bunicii. Familia se stabilește la Paris, într-un mic apartament destul de mizerabil din strada Douai. Liceul Condorcet. Bacalaureatul. Exasperarea de a nu avea încă vârsta care să-i dea dreptul să fie admis în sala de lectură a Bibliotecii naționale, ca să citească aici cărți despre evreice. Vizite la anticari în vederea găsirii acelor cărți, devorate pe ascuns în scuaruri, afrodiziace, puternice, spaimă, paliditate. Totodată fetele israelite pe care le întâlnea, studente» au altceva, nu-l interesau: prea civilizate. Nu se gândea nici măcar să umble prin cartierele populare evreiești din Paris, Marais, poarta Saint-Denis, unde evreica este mai apropiată de starea ei primitivă. Nu4 atrăgea decât evreica de tip tradițional, care se duce cu regularitate la sinagogă, vorbește idiș și este pusă la îngrășat în vederea măritișului. Ar fi putut-o de altfel întâlni, în acea perioadă, în străzile des Rosiers și de la Forge-Royale, dar el o

credea „dezrădăcinată”, visurile lui neavând astfel nicio ieșire, căci latura sa mic-burgheză – comoditate și pasiune pentru cărți – nu-l îndemna să-și închipuie că-și ea desfășura cariera în orient. Exista, e adevărat, posibilitatea de a se duce în Africa de nord, dar și im cum și-o imagina el datorită hărții de la școală.

O carieră: care? Una legată de hârțoage și cărți, fără îndoială. Paleograf, arhivar, bibliotecar. Să scrie despre evreice. Rolul politic al evreicelor în decursul istoriei, ce subiect minunat!

Vine războiul. Exupère, în care se căscau încă de pe atunci abisuri de onestitate, nu voia totuși să se ducă la război. Nu-l iubea nici pe Dumnezeu, nici omenirea, nici patria. Nu iubea decât cărțile, propria-i carieră și femeile. Era neobișnuit de fricos. Trebui să-și ia unele măsuri.

Războiul din 1914, care a pus în lumină multe virtuți ale francezilor, a pus de asemenea în evidență mi anume geniu al lor: geniul imposturii. De, la generali și până la ultimul soldat fiecare căuta să lase să se creadă despre el că este cum nu este, uneori pentru a-și face din asta o glorie, alteori pentru a se eschiva; și aceasta începând cu luarea Bastiliei și terminând cu „sistemul D”. Când fapte de arme mincinoase, citații trucate, galoane fictive, decorații fanteziste; când certificate de complezență, infirmități simulate, plăgi întreținute etc. Exupère se gândi că boala care poate fi cel mai ușor simulată este cea de nervi. Încă din copilărie avea în această privință, dacă vreți, oarecare înclinații: își mușca întruna degetul mare, își freca cu un gest maniac regiunea de deasupra coccisului, avea insomnii, o instabilitate mintală, spaimă de furtună… Se duse așadar la iun psihiatru celebru în acel moment, care locuia în cartierul Monceau (pian cu coadă, contese, claritate franceză, aspirații academice). Celebrul psihiatru puse un diagnostic de hiperemotivitate, pronunță cuvântul paranoie, dar pentru a-l respinge, și nu pronunță cuvântul

neurastenie, ci astenie nervoasă, care e mult mai convenabil. Cu docilitate, și ca un adevărat om de lume, făcu certificatul pe care i-l dictă Exupère pentru Centrul de reformă: sincope, palpitații, angoase. Nu-i dădu niciun tratament, ici doar câteva citate literare și câteva excelente fraze mondene: „Nu trebuie să vă considerați bolnav” (Exupère intenționa tocmai contrariul), „într-o zi veți vedea cât de frumoasă este viața” (doctorul avea să moară peste șase luni), „Bărbatul trebuie să fie amantul soției sale” (doctorul era divorțat). „Cum ți s-a părut?” îl întrebă doamna Exupère pe fiul ei. – „Mi s-a părut scump.” În realitate, fiul era fericit. Începu să spună „nevroza mea” așa cum alții ar spune „premiul Nobell pe care l-am primit”… cum unii bătrâni zic tot timpul „vârsta mea”, sau cum francezii vor spune mai târziu „depresiunea mea nervoasă” ori de câte ori au necazuri. Căută în dicționare vrând să vadă ce înseamnă de fapt paranoia: deși niciuna din definiții nu semăna nici măcar cât de cât cu celelalte, lucrul îl lăsa indiferent de vreme ce nu asta era boala lui. Până la urmă fu amânat în mod glorios de către Consiliul de revizie și, fiindcă între timp își pusese cu grijă la cale impostura, reformat definitiv în anul următor. Amănunt prin care se verifică încă o dată adevărul pupili cunoscut că în război nu merg (sau nu rămân)decât cei ce vor asta cu adevărat.

Medicii spun: „Nu poți simula decât boala pe rare o ai”. Exupère avea o mică predispoziție către psihastenie. Dar cine nu o are? Am cunoscut o doamnă care, după ce-și ucisese soțul, dădea următoarea explicație: „De vină sunt nervii”. Chiar taurii de luptă sunt adeseori psihasteniei: e o chestiune pe care o cunosc bine.

După un an pregătitor – an cu deosebire mohorât – fu admis la École des chartes[10], după care intră ca stagiar la biblioteca X, cu condiția să-și dea leza de doctorat într-un. Răstimp anume. Se

lăsase cuprins de un fel de lâncezeală intelectuală și morală: din teză nu avea gata decât exordiul, prolegomenele și bibliografia. Obținu o amânare. Era într-o asemenea întârziere încât o termină de redactat, la bibliotecă, în chiar ziua depunerii. Susținerea îl salvă.

Subiectul tezei era metoda lui Fustei de Coulanges, unul dintre zeii săi. Academicianul Émile Faguet o lăudă într-o notiță de nouă rânduri în *La Revue des Deux Mondes.* Nu o citise, dar era mulțumit când se vorbea de Fustel de Coulanges. Exupère găsi scandaloasă această admirație pentru teza lui; mulțumindu-i lui Faguet printr-o scrisoare, adăugă că în afară de bibliografie teza nu cuprinde nimic bun. Faguet, jignit, răspunse că nu o citise, că voise doar să vorbească despre Fustel de Coulanges. Mai adăuga că Exupère n-ar fi trebuit să scrie pe plic „de la Academia franceză", toate persoanele pe sub ochii cărora trecuse, poștașii, factorul, portăreasa, bona și el însuși știind mult prea bine că e academician. Exupère fu nemulțumit, părându-i-se că este luată în derâdere Academia. Căci era conservator, dar numai în subconștientul său.

Cel de-al doilea șoc traumatic din viața sa avu loc în septembrie 1922 (avea douăzeci și nouă de ani): primirii, ne amintim, îl constituise episodul cu Teresa. Descoperi și citi *Introducerea în psihanaliză,* care îl tulbură cu desăvârșire.

Din acel moment nu se mai despărți de carte; curând coperțile și foile începură să se desprindă; o dădu la legat. Cuvântul „Introducere" începu să revină neîncetat în însemnările sale: cuvânt predestinat; când îl scria, simțea o plăcere cu totul specială. Hotărî să nu mai citească nicio altă carte de psihanaliză, ca și cum orice altă asemenea lectură ar fi însemnat o profanare.

Pe dată se gândi să urmeze un tratament psihanalitic. Partea neplăcută consta în faptul că nu visa *niciodată.* De asemenea nu putea descoperi

nici cel mai mic semn care să arate că e îndrăgostit de maică-sa, față de care avusese totdeauna o atitudine reprobatoare, și nici cea mai mică urmă de ostilitate față de tatăl său, pe care aproape nu-l cunoscuse. Dar poate că psihanaliza va reuși să-l facă măcar să viseze. Altminteri, fără vise și fără complexul lui Oedip, ce se va întâmpla cu el? I se confesă cu prudență mamei, căci n-avea bani să plătească un tratament. Înspăimântată, aceasta se pronunță eu hotărâre: niciodată nu va da o centimă – din puținii bani pe care îi avea – pentru un asemenea tratament, care n-ar fi decât un prilej de a avea conversații deplasate cu un necunoscut la adăpostul unei pseudo-științe. „Încă de la patru ani îmi puneai întrebări indecente. Voiai să știi cum s-a petrecut nașterea ta." Exupère răspunse cu îndrăzneală: „Procrearea n-are nimic cu sexualitatea". Mama nu cedă. O detestă și mai mult și, din punctul de vedere al temei psihanalitice, consideră aceasta un câștig.

La puțină vreme, mama muri. Între timp el înțelesese multe lucruri. Cel mai important pentru povestea noastră era următorul: că atracția sa sexuală lată de evreice manifestată încă din copilărie era un mod de a se răzbuna împotriva maică-sii, care era antisemită.

Lira el însuși antisemit, conform unei tradiții de familie: evreii aveau nasul coroiat și erau lacomi de bani. Înțelese că iubirea sa sexuală pentru evreice era nu numai o răzbunare împotriva maică-sii, ci și:

1 — Un mijloc de a compensa ceea ce simțea vag ca fiind idiot în antisemitismul, său;

2 — Un mijloc de a confunda două sentimente opuse, râvnind la ceea ce îl umplea de oroare sau la ceea ce credea el că îl umple de oroare.

Prima cristalizare a acestui complex fusese mediteraneeana Teresa care, spaniolă fiind, avea probabil, ca jumătate dintre spanioli, sânge

evreiesc în vine, în urma căsătoriilor din evul mediu. Simțise față de ea atât antipatie cât și atracție; nu o iubea nicidecum, și totuși la plecarea ei plânsese. Totul era cu adevărat freudian. Cu ea se prefigura ceea ce era el și ceea ce urma să fie.

Toate acestea erau limpezi ca lumina zilei.

Construcția continua în felul următor:

Îl era oroare de Algeria. Deci trebuia să fie atras 1 «ea. Pentru ca această construcție să fie perfectă, trebuia să ceară un post în Algeria. Se simțea acum atras de ea cu violență, tot astfel precum unii indivizi, după câte se spune, au tentația de a săvârși o crimă sau un act considerat „interzis", față de care, de fapt, nu simt nicio dorință. Mai era și gândul ascuns că în Algeria va găsi evreice „adevărate", fără să fie obligat să meargă în orient. Pentru a grăbi această plecare în închipuirea lui, își vându mobilele, își părăsi apartamentul și se instala la hotel (în Avenue des Gobelins).

Într-o seară de septembrie a anului 1926, pe o vreme caldă prevestitoare de furtună, simțindu-se rău (din copilărie se temea de furtună), întâlni în strada Tronchet o tânără prostituată care acceptă să-l însoțească într-un hotel din strada Castellane. În timp ce urca scara, simți brusc în ceafă ceva asemănător cu un șoc electric. Făcu dragoste fără repulsie dar și fără prea mare plăcere, apoi ceru să i se aducă vin alb și prăjituri, iar fata, cu o voce de vis, parcă recitind o lecție, începu să-i vorbească despre o călătorie către Bordeaux, de un frate al lui Ludovic al XI-lea și de alte lucruri pe care părea că le citește în mintea lui Exupère, căci într-adevăr în săptămâna următoare acesta trebuia să se ducă la Bordeaux spre a-și vizita o rudă grav bolnavă, și pe de altă parte tocmai terminase de scris un articol despre Charles de Guyenne, fratele lui Ludovic al XI-lea. Or, ea nu-l cunoștea pe Exupère decât de o oră, și pe deasupra, fiind total incultă, nu știa nimic despre Ludovic al XI-lea. Încercă să fugă, crezându-se hipnotizat. Ea începu să râdă și

îi spuse calm că era un medium care înregistra gândurile celor din jur. Exupère fugi. În timp ce ea râdea în hohote aplecată peste rampă, el cobora în goană scara cu impresia de a fi fost luat în posesie de către o forță străină: da, mai observase acest lucru, își *dădea* gândurile (mai ales când vremea era călduroasă). Bate în geamul de la biroul hotelului; îl cheamă pe patron și îi cere să-l ajute împotriva acelei posesii. „V-a furat bani?" Taxi. Hotelul din Gobelins. Și din nou nevoia unui ajutor. Este unu noaptea. Bate totuși la ușa administratorului. Îl roagă să vină și să stea cu el în cameră până când va adormi. Administratorul refuză dar îi oferă o bucată de zahăr și un lichior de melasă. Exupère coboară și se așază pe o bancă în stradă, pe care ațipește. Nu se întoarce în cameră decât în zori, pentru a-și lua geamantanul, și se duce la alt hotel.

Mai târziu, recitind *Introducerea,* își va spune că această femeie, de origine foarte modestă, nu auzise cu siguranță niciodată de Ludovic al XI-lea, și că probabil el fusese cdl care inventase dacă nu întreaga poveste, cel puțin ceea ce crezuse că stă la originea ei (p. 383 din *Introducere).*

Știuse să fie hotărât din frică atunci când trebuise să se sustragă războiului. Tot din frică știu din nou să fie hotărât văzând că trebuie să plece cât mai repede din Franța pentru a găsi ceea ce devenea pentru el o necesitate, pentru a găsi ceea ce îl *salva* și îl *pierdea* totodată: Algeria. Se agită așa cum se agitase și în 1914, vizită multă lume, obținu de la un medic un nou certificat de complezență; pretuberculoză, nevoie de soare, de viață mai liniștită decât la Paris. Cerea un post la Alger sau la Oran, chiar inferior celui pe care-l ocupa la Paris. În ultimele zile ale anului 1926 află că este numit arhivar la Oran.

La 14 ianuarie 1927, dimineața, având într-una din valize multiubita *Introducere,* de care nu se mai despărțea niciodată, Exupère debarca la Oran.

Era într-adevăr Africa așa cum și-o imagina încă din copilărie. Țărmuri mohorâte, străzi zgomotoase și imunde învăluite într-o răcoare perfidă, gunoaie răspândite pe trotuare, un soare oare te face să strănuți, strigătele yaulezilor, verdele slinos al porților și ferestrelor, tramvaiele preistorice, bulevardele cu înfățișare de maidane, în sfârșit, o murdărie care invada totul. Pe dată botează orașul, numindu-l „orașul unghiilor negre", căci toată lumea aici, spanioli, francezi, arabi, avea unghiile negre. De la distanță, i se părea că simte mirosul gurilor. Țara, de asemenea, căpătă imediat un nume: nu mai fu Berberia, ci *La Sauvagie.*

Câțiva funcționari tineri de la prefectură îl primiră cu bucurie pe cel dintâi specialist în documente vechi trimis la Oran ca șef de serviciu. Îl luară la micile lor reuniuni care aveau loc în fiecare seară la cafenea, unde jucau la nesfârșit cărți în jurul unor mese numerotate și rezervate, după un obicei foarte provincial. Exupère îi frecventa dintr-un fel de indolență. Aproape toți erau din Alger și își lăudau orașul drept cel mai frumos și mai intelectual de pe întreaga coastă a Mediteranei occidentale. Oranul era un antrepozit, Algerul o universitate. Exupère practica încă de pe acum un maniheism curent în Algeria: Algerul era Atena, Oranul era Teba, Teba prea triștilor beoțieni. Numele de Oran, atât de dur, de nemilos, care se folosește la masculin, te face chiar să te gândești la Onan. Algerul în schimb era un nume de genul feminin[11], sunând și mai dulce încă în spaniolă: Argel… Albul Argel! Nu locuia la Oran decât de cincisprezece zile, dar și începuse să viseze să se mute la Alger.

În februarie află așadar cu temere și speranță că arhivele sale vor fi curând inspectate de către un înalt funcționar din Alger, domnul Saint-Justin. Cu temere pentru că găsise arhivele prefecturii într-o stare jalnică, cu speranță pentru că se gândea că domnul Saint-Justin, ca și dl fost elev la École des

chartes, îl va ajuta să se mute la Alger. Acesta era autorul unei lucrări în două părți in-quarto, *Roma și Africa de nord,* pe care Exupère și-o procură de la biblioteca prefecturii, socotind-o, după ce-o citi, remarcabilă: era o operă erudită și inteligentă despre raporturile dintre Roma și Berberia timp de cinci secole. Domnul Saint-Justin îi scrisese din Alger pe o hârtie cu antetul: *Biblioteca franco-musulmană, Directorul bibliotecii.* El ignora existența acestei biblioteci și nu se pricepea în materie de studii islamice. Dar un post de bibliotecar acolo, asemănător cu cel pe care-l avusese la Paris, îi putea permite să se întoarcă în Franța în ziua când s-ar fi săturat de *La Sauvagie.*

În ajunul inspecției Exupère nu dormi toată noaptea. La ora opt și jumătate fix, ușa biroului se deschide, domnul Saint-Justin se prezintă, și în mod deliberat se așază în fotoliul lui Exupère, ceea ce îl surprinde oarecum pe acesta, impunându-i totuși. Domnul Saint-Justin are cam șaizeci de ani, un aer destul de distins, dinți frumoși și tineri, o înfățișare de ofițer la pensie și e îmbrăcat cu desăvârșire în negru: i-a murit soția, și se știe că în urmă cu doi ani își pierduse fiul, copil unic, înecat în cursul unei partide de canotaj pe mare. În cele trei zile de inspecție, domnul Saint-Justin se purtă ca un coleg mai vârstnic, arătându-se plin de bunăvoință, uneori chiar încântător, în sensul pe care-îl are acest cuvin t în secolul al XVII-lea, și pătruns până în măduva oaselor de spiritul care domnea la École des chartes. Exupère simțea o mare plăcere văzând cu câtă deferență este întâmpinat în birourile prefecturii. Avu loc o mică întâmplare ridicolă, așa cum se petrec uneori în serviciile administrative. Exupère se afla în relații destul de încordate cu șeful contabilității, care voia să constituie, în cadrul Arhivelor departamentale și nesocotind regulamentul, un fond de arhive clasate după bunul său plac și nu conform clasificării generale. Exupère îi ceru lui Saint-Justin să fie

arbitru în această chestiune, iar acesta se pronunță în favoarea lui Exupère, a cărui mândrie nu mai cunoscu margini.

În cea de-a doua zi a inspecției, în timp ce urcau pe scara de ciment a depozitului iar Exupère blestema Oranul, Saint-Justin se întoarse brusc către el spunându-i pe neașteptate: „Postul de bibliotecar de la Biblioteca franco-musulmană va fi vacant anul acesta. Vreți să veniți?" I se propunea tocmai lucrul pe care și4 dorea cel mai mult! La sfârșitul zilei a treia, Saint-Justin îl invită să ia împreună o bere la Continental. Lăudă mult inventarul foarte minuțios pe care Exupère îl stabilea pentru tot ceea ce se afla în depozit, muncă ce nu mai fusese făcută niciodată. Exupère pomeni de jocul de cărți la care participa seara și spuse câteva nume. Saint-Justin le desființă prin câteva cuvinte: „Există alte lucruri mai bune de făcut în viață decât să joci cărți". Însoțindu-l la plecare, după ce-l ajutase cu zel să-și îmbrace impermeabilul, Exupère era emoționat pentru că Saint-Justin nu-și găsea biletul de tren și pentru că, fără îndoială, avea unele miei neplăceri cu sănătatea (făcuse câteva cumpărături într-o farmacie). Saint-Justin va interveni pentru mutarea lui la Alger. „Nu sunt chiar un oarecare. De aceea puteți avea încredere în mine."

Sub pretextul unor migrene, Exupère renunță la jocul de cărți. Se săturase într-atât de Oran, încât nu mai ieșea seara, rămânând să citească în pat.

Deoarece hotelul se termina sub formă de probă, camera lui Exupère avea două ferestre față în față. Una: se deschidea spre un maidan unde aricind s-ar fi uitat dădea cu ochii de un arab care își făcea nevoile. De la cealaltă, care se deschidea spre bulevard, pândea trecerea tinerelor evreice ce veneau din rue des Juifs. Fete aflate în perioada de transformare, cu șolduri încă de pe acum mari și opulente, cu încheieturi fine și mâini subțiri, pe care le numea „labele lor de broască țestoasă".

Într-o seară vede trecând „ceva” care pare să i se potrivească. Coboară scările în goană. Stella era slabă și făcea dragoste bine, ca toate femeile slabe. Spre deosebire de copiii evrei, mai iubiți și mai supravegheați de părinții lor decât copiii arieni (dar ea nu mai era un copil: avea optsprezece ani), era persecutată de mama ei, o roșcovană, de care se ferea cu spaimă: nu se întâlnea cu Exupère niciodată pe stradă. Lucra într-un atelier de marochinărie, era diabetică, tuberculoasă, nevropată, pândită de o moarte apropiată, careți emoționa pe Exupère. Privind-o goală era înspăimântat de acel trup care conținea germenul răului; nu mult mai slabă decât alte femei sănătoase, avea totuși o ceafă subțiratică pe care aproape nu dorea să o sărute, ochii înfundați în orbite, o scobitură în partea interioară a coapselor, o bărbie firavă, ca și cum moartea ar fi luat-o în palma ei, și pe fața-i fericită o expresie parcă de ființă condamnată, de parcă dintotdeauna ar fi știut totul.

Inteligentă. Exupère îi vorbi despre biblie, pe care ea o cunoștea bine, ceea ce îl înduioșă. Avea părul negru și ochii albaștri, ca mulți evrei, iar privirea i se lumina când vorbea de religia ei. Exupère, cuprins de entuziasm, se gândi la un moment dat (timp de vreo douăzeci de minute) să se convertească la iudaism: sorise chiar un sonet despre steaua lui David. Dar rămânea tot antisemit, din principiu.

Obsedat de ideea că e urât, idee întru totul exagerată, și preschimbându-și cu acest prilej urâțenia în bătrânețe, o întreba despre marii bătrâni din biblie, atât de prolifici și, dacă nu iubiți, oricum suportați până la o vârstă de neînchipuit. Ea îi spuse lucruri originale, pe care nicio franțuzoaică nu i le spusese, și nici n-ar fi îndrăznit să i le spună.

Și mâinile ei care se mișcau întruna, precum coada unei pisici sau ca niște mici cobre. Și când,

alungită fiind pe o parte, se întorcea pe spate, avea grația lutrei când se răstoarnă înot, arătându-și pântecele alb. Dacă era puțin obosit de ea, îi cobora colțurile gurii, îi strivea nasul, îi alungea oblic pleoapele, și astfel, urâțind-o, începea s-o dorească din nou.

Din martie și până în noiembrie, deși o dorea pe Stella, trăi nerăbdarea nebunească de a ajunge la Alger. Uitase de Atena și de Teba, acum Oranul însemna *La Sauvagie* iar Algerul, Franța. Pipăia cu respect hârtia și tipăritura jurnalelor venite din Alger, privea ochii oamenilor care văzuseră Algerul.

Algerul era Mecca: ceea ce însemnase pentru el Parisul pe când era copil. Îl idealizează pe Saint-Justin, devenit pentru el un refugiu, un protector împotriva tuturor țopârlanilor și a vulgarității. Tot sub influența *Introducerii,* vede în această ingeniozitate de a *opune* un rest de infantilism și un reflex de apărare: copilul își opune tatăl mamei.

Începe să-i scrie lui Saint-Justin. Întâi o scrisoare de zece pagini. Pe zece pagini mari îi expune ce lucrări proiectează să scrie, părerile sale despre metoda istorică și despre erudiție, necesitatea pentru orice istoric vrednic de acest nume de a-și însuși o cât mai serioasă cultură filosofică. Dăm mai jos răspunsul lui Saint-Justin ca pe un exemplu pentru toate celelalte răspunsuri, care s-au succedat cu o punctualitate meticuloasă. Este evident că lui Saint-Justin nu-i plăcea să scrie scrisori (cel puțin în afara serviciului).

Dragă domnule Exupère,

Proiectele dumneavoastră sunt interesante. Vom vorbi despre ele când veți fi aici., Mă zbat pentru dumneavoastră, şi sunt sigur că numirea dumneavoastră aici va fi cât se poate de binevenită pentru bibliotecă. Nu vă lăsați deprimat de Oran.

Pe curând.

Al dumneavoastră…

Încurajat de aceste rânduri puține, Exupère continuă să-i scrie. Tonul său nu era cel al unui subordonat adresându-i-se superiorului în grad, ci tonul unui discipol care se confesa magistrului său intelectual. Îi scria o dată pe săptămână o scrisoare cuprinzând între șase și zece pagini, având într-o primă versiune foarte multe ștersături, dar care, și după transcriere, era plină de corecturi.

Acoperea cu un scris cât se poate de cuminte pagina întreagă, fără să lase niciun fel de margine albă. Simțind că devine plictisitor, în fiecare scrisoare se scuza pentru ștersături. Dar continua. Pe plic menționa întotdeauna: „Personal”. Domnul Saint-Justin răspundea cu cea mai mare regularitate, deși întotdeauna foarte pe scurt. Scrisorile erau scrise de mâna lui, ceea ce-l umplea de fericire pe Exupère, care începu să-i imite scrisul, tot astfel cum îi imita și vocea.

Exupère își trimise raportul anual la prefect, care îl găsi foarte bun. Cabinetul prefectului îl comunică drept exemplu șefilor de birou. Autorul său dădea dovadă de o minte limpede și de hotărâre, era energic și avea toate calitățile care îi lipseau prietenului nostru. „Stilul nu este omul”, cum a spus atât de bine Buffon.

Furtuni răcoroase în octombrie-noiembrie.. Blândețea amicală a lămpilor de curând aprinse în biroul său nu de mult atât de neprimitor. Venise toamna cea iubită, prevestitoare a binefacerilor iernii, care ne dezleagă de animal și ne redă familiei, muncii, societății oamenilor. Atât la birou cât și în camera sa dintr-un mic hotel din bulevardul 2-e Zouave, își termina lucrarea despre *Istoria colonizării algeriene de-a lungul secolelor,* cu care fusese însărcinat de către Consiliul general (publicație în vederea centenarului), plagiat care-l amuza, satisfăcându-i vechea înclinație pentru

impostură: „Algeria nu-i decât o continuare a Franței. Oricine se simte algerian, nu algerian prin adopțiune ci algerian pur și simplu, este într-un fel de două ori francez”.

Stella veni să-i spună că nu va mai putea veni. Maică-sa descoperise banii pe care ea îi ascunsese în pivniță. Era spionată tot timpul, abia putuse să scape de data asta, dar pentru ultima oară se mai puteau întâlni. Regrete drăgălașe și de-o parte și de cealaltă, totuși nu regrete eterne.

„După ce vei pleca, nimeni nu-mi va mai da bani”, suspină ea. Și iată un moment când Exupère este cu adevărat măreț. În loc să-l nemulțumească, această frază îl emoționează tot atât cât l-ar fi emoționat un strigăt de pasiune.

La 22 noiembrie 1927, cu expresul de seară, Exupère, numit bibliotecar, părăsea Oranul îndreptându-se către Alger.

Apropierea de un mare oraș acționează asupra unor bărbați când călătoresc cu trenul ca un afrodiziac. Sunt ca soldații veniți în permisie în timp de război. Mai ales când trepidația vagonului i-a pus într-o stare prielnică. Sub rozul celest al zorilor, yaulezii, așezați pe marginea căii ferate, salutau trenul împreunând degetul cel mare și cel arătător și făcând între ele o mișcare de du-te vino cu *digitus obscenus* de la cealaltă mână, mișcare însoțită de râsete în hohote. Prevestire de veselie.

În exaltarea sa justiniană, Exupère își spusese că poate Saint-Justin îl va aștepta la gară. Dar nu. Îl aștepta un oarecare tânăr slujbaș la prefectură, care îl conduse la hotelul Nisa; i se reținuse aici o cameră, unde își făcu toaleta în timp ce tânărul lua o cafea cu lapte la restaurantul de jos. De acolo merseră la universitate, unde se găsea biblioteca.

Încă de la prima frază a lui Saint-Justin, Exupère simți din vocea acestuia că Saint-Justin îl iubește mai puțin. Mereu gata să-și imagineze situațiile cele mai rele, își spunea: „Oare cineva

din Paris i-a spus. Ceva despre mine?” Saint-Justin îi arătă biblioteca.

— Nu am vrut să fie prea mare. Cărți importante pentru cultură, nu multe și amestecate. Cele mai frumoase se află în niște sipete. Suntem doar eu, dumneavoastră și băiatul care împarte cărțile în sală, Livorno, în care să nu aveți încredere.

— De ce? E un om rău?

— Nu e om rău, dar e o lepădătură.

Exupère era puțin surprins și decepționat văzând că Saint-Justin nu conducea o bibliotecă mai importantă. „Veți lua masa cu mine la Masclaux”, spuse acesta pe un ton care nu îngăduia replică. Era un ordin *imperatoria brevitas,* care ar fi șocat dacă ar fi venit de la oricine altul. „Să nu fie un restaurant scump”, fu pe punctul să spună Exupère: nu-și putea îngădui să-l pună la prea mare cheltuială pentru el, care nu însemna nimic. Se opri la timp.

— Iată calitățile pe care le cer unui arhivar, spuse Saint-Justin de îndată ce se așezară la masă. Ținuta: decentă, serioasă, ireproșabilă. Mintea: practică, limpede, fără complicații. Moralitatea: nici peste, nici sub cea medie (?). Preferințele: să nu fie nici metafizice, nici filosofice. Conduita generală: nu-mi plac țicniții, am oroare de ei.

În timp ce Saint-Justin vorbea, Exupère îi dădea în sinea lui răspunsuri care îl arătau a fi exact contrariul a ceea ce dorea șeful său. Ținuta: șovăitoare, adesea rușinoasă. Mintea: inegală, nesigură, confuză cu momente de claritate. Moralitatea: pendulând continuu între înger și animal. Caracterul: inexistent. Preferințele: pasionat după metafizică, filosofie și introspecție. Conduita generală: nu chiar țicnit, dar detracat.

Mulți încă mai cred că dacă au luat masa împreună cu cineva înseamnă că au devenit cu acesta prieteni pe viață. Nimic mai eronat, fie spus în treacăt.

Își dădea seama că ușoara decepție pe care i-o pricinuia Saint-Justin nu era nimic în comparație cu cea pe care i-o pricinuia el acestuia, fiind în acea dimineață cu deosebire greoi și sub posibilitățile lui obișnuite. Se scuză spunând că n-a dormit toată noaptea, ceea ce nu era adevărat decât în parte, pentru că dormise în tren.

— Nu vă mai scuzați tot timpul. Nu e bine niciodată să te scuzi prea mult, dar în această țară e bine să nu te scuzi deloc: altfel ești luat drept un ins jalnic. („Dar asta chiar și sunt", protestă Exupère în sinea lui.) Cu atât mai mult cu cât am observat că aveți tendința să vă scuzați când dreptatea e de partea dumneavoastră și vina e a celuilalt. Fiți dezagreabil și prost crescut, e singurul mod de a vă face respectat. În Franța, și cu atât mai mult aici. Trebuie de asemenea să mâncați bine. Constituțiile delicate nu sunt pe placul celor de aici. Dar mâncați! mâncați odată!

Datorită *Introducerii,* Exupère își cunoștea infantilismul: se vedea ca un puișor căruia i se dă hrana în cioc.

La început nu voise să bea decât apă, ca să-i facă economie lui Saint-Justin. Apoi mâncase puțin, pentru că Saint-Justin îl paraliza, căci altminteri atât din fire cât și în mod deliberat era amator de mâncare multă și bună (spre a recupera pierderile, a pune cărbuni în mașină). Începu să se manifeste cât mai ostentativ, pentru a părea un tip de o Constituție robustă. Ștergea frenetic cu pâine sosul din farfurie, de trei, de patru ori. Apoi își lingea degetele pline de sos. Apoi își ștergea cu batista fruntea și obrajii. Nu-și dădea seama că domnul Saint-Justin observa toate acestea.

Se temea de momentele de tăcere care i se păreau tot mai frecvente, pe care nu le întrerupea, sau pe care le întrerupea spunând lucruri deplasate ori imprudente, pentru că trebuia cu orice preț să spună ceva.

Masa era pe sfârșite.

— Fumați mult, spuse Saint-Justin. Eu nu fumez.

Exupère nu mai fumă, până când Saint-Justin îi spuse: „Dar fumați, vă rog, dacă asta vă face plăcere.

Își începea serviciul a doua zi de dimineață. Câtuși de puțin dornic să vadă orașul pe care și-l visase atâta, urcă în cameră, pe care nu o părăsi decât pentru a se duce să cineze la repezeală într-o crâșmă.

Decepția pricinuită de Saint-Justin se metamorfoza treptat. Promptitudinea și forța inteligenței sale, care treptat începeau să-l entuziasmeze, îi impuneau poate mai puțin în sine cât ca manifestări redutabile ale unei vitalități superioare: adeziune fără rezerve și primejdioasă a individului interiorizat la o putere excepțională de exteriorizare, la stăpânirea unui fluid nervos de o intensitate mereu egală.

Pe măsură ce Saint-Justin creștea în mintea lui Exupère (până și felul cum mânca devenise un obiect de admirație), disprețul lui Exupère pentru sine însuși creștea de asemenea; complexul era evident: *Saint-Justin îl devora pe Exupère.* Tot astfel cum își dăduse gândurile prostituatei din Avenue des Gobellins, acum îi dădea lui Saint-Justin stima de sine însuși, care o transforma în stimă față de el însuși.

Exupère, de pe terasa spre care dădea fereastra camerei sale, își dădea seama că vede în depărtare locul pe care tânărul slujbaș de la prefectură i-l arătase ca fiind locul vechiului cuib al piraților. Amintiri din cărțile citite pe când era copil: creștini răpiți, torturați. De jur-împrejur marea, de care se temuse întotdeauna: călătoria cu vaporul de la Marsilia la Oran fusese liniștită, dar și-o amânase cu o zi, rămânând la Marsilia în așteptarea unei mări calme. Vederea locului unde fusese ascunzătoarea piraților îi deveni atât de intolerabilă încât se îndepărtă brusc de la fereastră. O amețeală

asemănătoare îl cuprindea când vedea acrobați la trapez: trebuia să întoarcă ochii. Mai mult încă, trebuia să întoarcă ochii și când vedea pe ecran un măscărici legănându-se în vid la etajul douăzeci și patru al unui zgârie-nori, performanță care nu avea loc decât *pe ecran* și care fusese realizată *in studio,* dar care totuși îl făcea să-și piardă cumpătul. Scrise pentru sine: „Cum să analizez toate acestea? Dacă asemenea stări de disociere psihologică nu pot fi exprimate în limba noastră înseamnă că aceasta, făurită de oameni normali pentru a exprima acte și sentimente normale, nu e nici îndeajuns de bogată, nici îndeajuns de suplă. Ne-ar trebui un mare scriitor psihiatru, și nu avem decât specialiști. Nici simboliștii, nici Proust, nici suprarealiștii nu sunt la înălțime".

Acestei vagi senzații de insecuritate îi urmă curând o angoasă în sensul propriu al cuvântului, conștiința oribilă a unei strangulări, însoțită de fenomene ca părul zbirii t, mâinile umede, sudori care i se păreau că urcă din plex, un tremur al picioarelor: inhibantă ca și spaima, și, fără o cauză definită, dură câteva ore. Teamă de paralizie și de a face rău. Nu mai deschisese fereastra pentru a nu lăsa să pătrundă în cameră ceața Algerului, și un fum infect de tutun umplea încăperea. Își sprijini fruntea de geam, dar atesta era cald. De două ori coborî cele șase etaje ale hotelului. O dată pentru a-și procura de la un librar oarecare o carte pornografică oarecare. A doua oară pentru a cumpăra, din cei doi sau trei ludovici care-i alcătuiau toată averea, un flacon de valeriană. Ca în atâtea alte nopți, nu găsi somnul și pacea decât când fu cu totul epuizat.

A doua zi dimineața nu ajunse decât cu mare greutate la bibliotecă. Străzile din Alger aveau o eleganță coruptă, parcă alterată de ceața luminoasă care plutea peste oraș (în noiembrie!). Ar fi vrut să-i vorbească lui Saint-Justin despre suferințele sale, dar nu o putea face decât mărturisindu-i că a

treia zi după sosirea sa într-un oraș unde voise din tot sufletul să vină, și unde venise în parte datorită lui, nu mai avea decât dorința să se întoarcă cât mai repede la Paris: nu, asemenea mărturisire era imposibilă. Apoi, presupunând că i-ar fi putut cere și asta, se temea *să nu-l supere*, tot așa cum un copil iubitor nu vrea să-și supere părinții.

N-am vorbit încă despre Livorno. Era un latin degradat și hidos, cu brațe lungi și picioare scurte, pe față cu o veșnică grimasă de falsă amabilitate, sau de acreală rău ascunsă, sau de atenție trează pentru a ști ce trebuie să spună, pe care ți l-ai fi putut foarte bine imagina purtând fustița maimuțelor de la circ. Însurat și, se spunea, cu trecere la femei. Se arătase la început plin de atenție față de Exupère. – „Domnule Exupère, la prietenul meu domnul López, negustor de cămăși de orice fel, s-au pus în vânzare mărfuri cu preț redus. Dacă vă interesează, spuneți-i că veniți din partea mea. Vă va vinde foarte ieftin. Unde vreți să mergem împreună?" Apoi, ținut la distanță de Exupère, care simțea față de el o repulsie instinctivă dar își amintea totodată și de recomandarea lui Saint-Justin, se calmase. Dar Exupère îl simțea totdeauna prezent, la pândă, așteptând prilejul care i-ar permite *să intre.*

În orele în care biblioteca era închisă, Exupère rămânea de obicei aici singur pentru a lucra, deși imposibilitatea de a fuma îl plictisea peste măsură: la sosire, Saint-Justin ar fi descoperit până și cel mai ușor miros de tutun, și în acest caz… Saint-Justin sosea; Exupère îi vedea mai întâi umbra proiectată pe zidul însorit, și atunci pe dată se ridica, precum un resort. Saint-Justin trecea cu un mers rapid, cu trupul țeapăn, dar uneori avea pe față un surâs, pândit cu lăcomie: hotărârea sa de a fi binevoitor persista, cu o nuanță de milă pentru minuțiozitatea și scrupulele aproape insuportabile ale lui Exupère. Când avea noutăți în legătură cu vreo mișcare administrativă din Arhivele Franței,

se apropia cu hârtia în mână, Exupère se ridica, iar Saint-Justin citea hârtia așa cum se citește raportul la regiment. Iată calea pe care Exupère ar fi trebuit s-o urmeze pentru a fi în continuare stimat: să adopte atitudinea unui locotenent față de colonelul său; un respect demn față de ceilalți ofițeri și față de oamenii prețuiți de colonel; o răceală corectă față de civili, în cazul de față, cititorii. Toate acestea se aflau la polul opus a ceea ce făcea Exupère; chiar și puținele sale calități îl deserveau pe lângă Saint-Justin.

Astfel, luându-și în serios rolul de sfătuitor pe care trebuie să-l aibă orice bibliotecar onest, era foarte îndatoritor față de cititori. Dacă unul dintre ei era prost îmbrăcat sau chiar jegos, îl auzeai spunând: „Da, dar e atât de amabil!” Despre un altul, care vorbea cu o voce de stentor, deranjând pe toată lumea: „E fără îndoială surd și nu-și dă seama cât de tare vorbește”. Această amabilitate exagerată și dulceagă îl lipsea de orice autoritate în fața lui Saint-Justin, a lui Livorno și chiar a cititorilor. Îi era greu să-i dea un ordin lui Livorno; mai curând îl ruga: „Domnul director mă roagă să vă rog dacă vreți să…” etc. Din cauza acestor menajamente Livorno îl disprețuia. Pe deasupra, își făcea serviciul, chiar și când era soare, înfofolit într-un pardesiu, cu mânșetele prea lungi ieșind din el, cu fularul la gât și cu pălăria pe cap: încă un vestigiu din copilărie, când era singurul care nu se dezbrăca de palton în clasă, în ciuda glumelor colegilor săi. Totodată își imagina că toți cititorii se prefac doar că citesc și că de fapt se uită numai la el.

Uneori, după ce terminase slujba, Saint-Justin îi făcea semn lui Exupère să vină la el. Exupère se așeza pe marginea unui scaun, iar Saint-Justin, răsturnat pe spate, cu degetul cel mare în răscroitura jiletcii, îi citea câteva fraze care îl impresionaseră, din cutare sau cutare carte. Din *Thaïs* (?): „Ochii ei negri azvârleau văpăi ca niște

rubine în lumina amurgului”, sau: „Aruncă această carte,. Nathanaël”, sau, dintr-o carte cu subiect militar: „În Atlas, înainte de a ajunge la Fum Zabel, există un tunel cu următoarea inscripție: „Muntele se înălța de-a curmezișul drumului. Legiunea a primit ordin să meargă totuși mai departe. Ordinul a fost executat”. Exupère se extazia:

— Aveți mult fler, domnule director! Mierea atică… Nathanaël: neliniștea diabolică… (Nathanaël, oh, ce nume! îți dă fiori!) Și apoi, în alt gen, o concizie cezariană… în trei citate, armonia, cutremurul, forța. Întreg geniul francez.

Domnul Saint-Justin dădea aprobator din cap.

— Ar trebui, domnule director, în timpul dumneavoastră liber, să…

Voia să spună: „… să-d citiți pe Amiel, acest mare neînțeles”, dar Saint-Justin îl întrerupea:

— N-am niciodată timp liber.

De fapt domnului Saint-Justin nu-i plăcea literatura și gustul lui era execrabil: pentru el un mare scriitor trebuia să fie sau purist, sau prețios, or un mare scriitor este rareori purist și niciodată prețios. Nu-i plăcea decât istoria. Vom reveni asupra acestui subiect.

Blândețea lui Exupère față de cititori prilejui următoarele. Vedea pentru a doua oară la bibliotecă un personaj ciudat, îmbrăcat ca un arab, și pe care l-am și descris. Exupère îl ajută să caute cărțile de care avea nevoie cu obișnuita sa bunăvoință.

A treia oară când acesta veni, Exupère surprinse privirea inchizitorială pe care i-o arunca Saint-Justin. Directorul îi spuse curând:

— Feriți-vă de acest tip. E un ticălos. Un ticălos și un pisălog.

Iar ceva mai târziu:

— Supravegheați-d. Nu m-ar mira dacă ar șterpeli vreun volum.

Ce acuzație! Exupère voi să ceară amănunte.

Vă voi explica altădată.

Un gând trecu prin mintea lui Exupère: că Saint-Justin era gelos pe acest domn pentru că el, bibliotecarul, îl tratase cu multă atenție. Fu destul de mulțumit la acest gând.

După ce depăși criza din ziua a treia, se acomodă și descoperi ce-l interesa. Seara stătea ore întregi în localuri ca La Lorraine, Novelty, Terminus, La Suisse, Le Palma, singurele oaze di, ntr-un Alger pustiu la orele unsprezece, dancinguri unde nu dansa, după cum la Paris existaseră acele piscine la care se mulțumea să privească fără să facă baie, cafenelele unde se îmbuiba cu bere, cu gândul că berea îngrașă și că a fi gras este semn de forță sexuală (tema, cunoscută acum de noi, a valurilor care se umflă, a norilor, a mușchilor; tema femeii însărcinate, care exhibează faptul că a cunoscut masculul, și pe care dacă o posezi îl pedepsești pe bărbat. Să spunem în treacăt că arabii susțin că berea favorizează impotența). Animatoare mai mult sau mai puțin entuziaste, fanți și ticăloși de profesie, cocote de toate categoriile, foarte împopoțonate, mai întâi singure la masă în fața unui pahar cu băutură, cu un fals aer distant, la care trăgea întruna cu ochiul, lacom să surprindă poate în ele *transformarea* provocată de alcool (o, dulce demență!); în sfârșit, agăța câte una, femei de o noapte, mai curând de douăzeci de minute, sau renunța, intimidat de bacșișurile lor generoase, sau încerca în zadar: frumoasele îi aruncau o singură privire printre genele lor fabricate; din această singură privire ele cântăreau, în ordinea importanței: 1 – câți bani are; 2 – cât este de viril; 3 – ce pondere socială are. Verdictul era de obicei: vinovat.

Într-o seară, la La Lorraine, stătea lângă trei țipi care spuneau glume deocheate unei tinere și foarte frumoase mame cu o înfățișare decentă și pudică; foarte stânjenită, aceasta era incapabilă să-și

ascundă stânjeneala. Alături de ea, soțul surâdea fără a interveni. Exupère, pe care-l vom vedea excitat de ceea ce se numește în mod curent *viciu,* reacție ce nu aparține majorității, în cazul acesta fu excitat de pudoare. O avu mai târziu pe femeie și, scârbit de vorbele desfrânate ale celor trei țipi, fu în schimb înaintat de desfrâul lui cu ea. Venea din sud și îl mai vizită, după ce își dovedise priceperea. Îi dăduse cincizeci și cinci de franci, plătind-o ca pe o mamă de familie.

În cea de-a șaptea zi se afla pe terasa braseriei universității. Văzu trecând o fată foarte urâtă și prost îmbrăcată. Nu-i plăcu deloc; de aceea o și dori. O acostă propunându-i să vină să-i cârpească lenjeria. Ea acceptă.

Sanchi ta era „curajoasă", cinstită, punctuală, analfabetă, nefolosind în toată viața ei cerneala decât pentru a însemna rufăria, deloc supărătoare în vreun fel, necerând nimic în afară de plata ce i se cuvenea, pe care Exupère i-o oferi cu generozitate. Mintea ei frustă, modul ei bizar de a simți plăcerea îl făcură să o mai cheme. La început nu spunea decât „bună ziua", „bună seara", și nici asta prea des; nu mulțumea niciodată, chiar când îi făcea daruri, dar se scuza de nenumărate ori dacă întârzia chiar cu cinci minute; mai târziu îi spuse unele lucruri despre familia ei, dar printr-o întâmplare află că toate sunt inexacte: Sanchita era curajoasă dar cât se poate de prudentă. Răspundea totdeauna întrebărilor lui doar după câteva secunde: „Răspunde, Sanchi ta! Parcă ai pune la cale o minciună înainte de fiecare răspuns. – îmi trebuie un timp până să înțeleg."

Acest gust pentru formele inferioare ale amorului poate trăda un complex de superioritate („La pământ, cățea!"), sau de inferioritate („Asta n-o să mă disprețuiască"), sau amândouă laolaltă. În cazul lui Exupère, bineînțeles, era un complex de inferioritate.

Încercă să găsească în același timp și evreice tinere, dar nu izbuti, acestea fiind păzite cu strășnicie de familiile lor și apoi măritate de foarte timpuriu. Unele deveneau cocote, în crâșmele mai sus-amintite; erau tot evreice, dar nu mai erau tinere. Evreice tinere nu se mai puteau vedea decât pe vitraliile bisericii din Montluqon.

V

A doua zi după discuția cu Colle, Exupère, îmbrăcat cu mare grijă, se duse la Kadouche, personaj de veche și nobilă spiță de cămătari, cu reședința în piața Alger. Casa se afla în vecinătatea palatului guvernatorului, vecinătate liniștitoare, poate chiar voit aleasă. Un decor sever și decent, o sală de așteptare înțesată – toate scaunele erau ocupate – de oameni care păreau că așteaptă, la notar, deschiderea unui testament. Exupère rămâne în picioare. O secretară urâtă îi ia cartea de identitate, își notează ceva și îl invită să vină din nou către seară. Exupère află mai târziu că această domnișoară era pusă de Kadouche să facă o primă triere printre solicitatori: adică exact ceea ce făcea el printre vizitatorii lui Saint-Justin la bibliotecă. Exupère se întoarse seara. Fu introdus în biroul patronului. Vede așezat pe un scaun capitonat cu perne de puf un bărbat de vreo patruzeci de ani, gras, cu o înfățișare zgribulită și preocupată, purtând o pălărie neagră cu borurile lăsate pe ochi (îi admiră corpolența, ca întotdeauna fascinat de oamenii care mănâncă mult), vorbind rar și mișcându-se încet, care se ridică, schițează o plecăciune, se așază iar, își aprinde o țigară de foi.

— Ah, domnule, nu cunoașteți cât e de infectă mentalitatea algeriană. Am locuit la Toulouse, domnule. Acolo afacerile se tratau verbal. Acolo a promite înseamnă a te angaja. Lucrurile se hotărăsc printr-un schimb de scrisori obișnuite. În timp ce aici, dacă nu ai. Șansa să dai peste o casă ca a mea…

După o pauză:

— Sunteți un prieten al domnului Manoussié, cred…

Exupère simți că-i fuge pământul de sub picioare. Oare asta aflaseră în urma anchetei pe care o făcuseră fără îndoială cu încăpere din acea

dimineață? Gata să se lepede și de mamă și de tată, timorat cum era, spuse, asemeni Sfântului Petre:

— E pentru mine o cunoștință ca oricare alta. Dar cum de știți?

— Sunteți văzuți adeseori împreună pe stradă. Iată. Casa mea nu ia decât 9% dobândă, conform statutelor noastre. Eu nu împrumut niciodată fără o anchetă prealabilă, bineînțeles, dar dat fiind calitatea dumneavoastră de membru al guvernământului *(sic),* sunt dispus să vă împrumut fără anchetă, cu condiția ca împrumutul să fie girat de o persoană bine cunoscută în oraș. Telefonați-mi, propuneți-mi câteva nume.

— Dar calitatea mea de funcționar? Nu-i de fapt vorba decât de un avans. Voi primi leafa peste opt zile…

— Statutele noastre sunt formale. Nu e nevoie de anchetă. Dar avem nevoie de un gir. Ah! domnule, dacă am fi în Franța! Dar vai! aici suntem la Alger.

Se ridicase. Exupère, care se făcuse roșu la față, se ridică și ieși.

Cine să gireze pentru el? Saint-Justin, Colle, Livorno? Era monstruos, dar din tot Algerul nu cunoștea decât aceste trei persoane, toate trei cu neputință de propus. Totuși nu voia să dramatizeze situația. Peste opt zile va primi leafa. Fără îndoială, mai întâi va trebui să plătească ce cumpărase pe credit. Dar mai important era să nu se mai gândească la asta. Să nu se mai gândească decât la pariziana din Paris pe care o va întâlni mâine dimineață. Să uite totul și să trăiască așa cum îi place încă o clipă. Orice i s-ar mai întâmpla, clipa aceasta rămâne câștigată.

Fetița era singură pe bancă, a doua zi dimineața, la ora nouă fără zece. Drăgălașă din cale afară. O supraveghea oare, de la treizeci de metri depărtare, vreun codoș algerian sau arab? Sau vreun zbir purtând un moț obraznic de păr în genul celui

arborat de Mayol[12]? De la distanță, Exupère scrută multă vreme, zece minute poate, împrejurimile. Totul părea liniștit. Peste treizeci de secunde primejdia va fi aici, poate. Exupère era fricos în orice împrejurare, dar nu în cea de față, căci asta era pasiunea lui. Fără îndoială avea să aștepte – după metoda clasică – un sfert de oră, o jumătate de oră, până când, pierzându-și răbdarea, ea se va ridica și va pleca; va vedea atunci dacă cineva vine s-o însoțească sau dacă se va produce fie și cea mai mică mișcare suspectă în acea parte a scuarului. Exista însă riscul ca, văzând-o singură pe bancă, vreun individ să o acosteze în clipa când va pleca, și poate că se va duce cu acel individ!

Exupère era obișnuit cu casele de prostituție sau cu acostările nepericuloase, și aceste manevre erau pentru el cu totul noi. Nervii săi nu mai rezistară, își scoate ochelarii negri, atât pentru că nu vrea să fie remarcat cât și pentru că o femeie nu te urmează decât dacă ți-a văzut privirea, iese din șanț și se năpustește asupra ei ca un șoim. Nu voise să facă asemenea lucruri în război, dar le făcea cu hotărâre în războiul *lui.*

Scosese din buzunar o pungă cu arahide. Se așeză lângă ea și îi spuse direct:

— Doamna Crabalona?

Ea spuse „da” și surâse. Și pe dată nu se mai temu de nimic, pentru că nu te mai puteai teme de nimic când vedeai acest surâs. Acest surâs spulberase teama, așa cum cel dintâi dangăt de clopot izgonește diavolii.

Pariziană. Din strada Müller, de lângă La Butte Montmartro, Tatăl dispăruse de multă vreme, și nu era inspector de poliție[13], ci tinichigiu; fratele cel mare își făcea serviciul militar. Mama, cameristă, se mutase la Alger împreună cu stăpânii ei. Voia s-o pună să spele vasele, închipuiți-vă! iată de ce plecase de-acasă.

Fusese violată la 12 ani de amantul mamei ei[14], un ajutor de grădinar. După ce își părăsise stăpânii,

încercase să intre în mai multe bordeluri. Fusese refuzată dându-i-se lecții de morală (era vorba de vârsta ei). Atunci a început să se culce cu bărbați pe stradă, mai ales noaptea, pe cheiuri, „între butoaie”. „Pe jos e pește, nu cred că e prea plăcut… Rămân în picioare.” Uneori căpăta bani. Totdeauna i se dădea să mănânce. „De multă vreme faci treaba asta? – De o lună.” Spusese o lună ca și cum ar fi spus cincisprezece zile sau trei luni. Această „lună” era neverosimilă. „Și cum de nu te-a prins poliția? – Bărbații tac. – Și mama ta, dacă află, ce-o să spună? – Nimic.”

Pe atunci se spunea: cretin. Astăzi spunem: întârziat mintal. Într-un limbaj mai omenesc: săracă cu duhul. Nici urmă de răutate. Vai, și nici urmă de prefăcătorie. Numele: Sophie Variller. Adresa mamei: calea Saint-Victor, în Saint-Eugène (mahala din Alger). Vârsta: sst! Tot ce era în ea se răspândea în afară tot atât de firesc ca apa care picură dintr-un *alcarazza*[15] sau ca sudoarea de pe nasul ei, lucitor precum nasul anumitor statui antice, ceea ce h dădea o notă de vulgaritate aţâţătoare pentru dorința unui fost elev de la École des chartes. Foarte primejdioasă, mai mult chiar decât s-ar putea crede, prin chiar inocența ei, prin chiar faptul că este *o* inocentă. Dar primejdia îl lăsa nepăsător pe Exupère.

Întors pe de-a-ntregul către ea, o privea așa cum îi privești pe cei pe care-i iubești. Sophie! Un nume atât de franțuzesc, un nume de altădată. Nenorocirile Sophiei. Ea nu părea să-și dea seama de nenorocirea ei – până în ziua în care, va fi trimisă la casa de corecție, unde poate de asemenea nu se va simți nenorocită, dacă nu va fi bătută. Cât de bine știa să se complacă în abjecție. Ce fire fericită!

Era cu adevărat Sophie, cu drăgălășenia ei venită parcă din alte vremuri. Atât de deosebită de algeriene. Nu era frumoasă, dar avea un caracter frumos, dacă se poate spune așa; desigur, se poate,

și chiar trebuie spus așa. Nu, niciodată Exupère, care văzuse nenumărate femei surprinzătoare, sau care voiau să pară așa, niciodată Exupère, așadar, nu văzuse ceva asemănător. În însăși inima Algerului întâlnea Climatul lui Racine. „Cât ești de drăgălașă! Cât ești de drăgălașă!”, șopti el, sufocat de drăgălășenia ei. Și micul plasture pe care-l avea în jurul degetului mare de la mâna stângă: era înnebunit de plăcere! Avea mâini de servitoare, dar Isus pe cruce avea oare mâini mai îngrijite?

Simțea pentru ea o simpatie nesfârșită. Și o mare încredere, o mare încredere în mijlocul celei mai mari nesiguranțe. Un fel de simțământ patern. Totuși niciun fel de remușcare la gândul de a o „poseda”. Ce altceva poți să faci cu un deșeu uman decât să te culci cu el? – spune un personaj dintr-o piesă contemporană. În adâncul lui simțea că o iubește tocmai pentru că era un deșeu. Pentru că amândoi erau niște biete deșeuri. El, infantil, ea, întârziată mintal (totuși, gândindu-se la celălalt costum de haine, atât de uzat, la ochelarii lui: „Eu, atât de nevrednic de ea…” Era aproape sigur că e bolnavă de sifilis. Cum va fi voia Domnului!

Își spusese că posesiunea va începe din clipa în care va fi pătruns de mireasma părului ei. Pătrunse în această mireasmă. O sărută: ajunse pe o planetă necunoscută de el cu o clipă în urmă. Avea purtări foarte libere în public cu femeile, compensând astfel, din instinct, comportarea sa mai curând jalnică în privința tuturor celorlalte relații sociale; de asemenea, le adresa cuvinte deocheate, în timp ce cu bărbații folosea un limbaj de un purism excesiv. Sărută acel păr sărutat de atâtea ori de atâtea guri infame, fără cea mai mică stingherealã. Se lăsa învăluit de mireasma părului ei. Lumea care se plimba prin scuar începu în chipul cel mai vădit să se arate scandalizată: în Algeria puteai recunoaște perechile franceze după purtarea lor lipsită de pudoare. Ea se lipise de pieptul lui; bătăile regulate ale pleoapelor ei, majestuoase ca

bătăile unei inimi; sinii ei, care se umflă ca pânza unei corăbii minată de vânt; vocea ei de menuet, în mijlocul vacarmului algerian. O, dulce Franță! Simțea cum devine patriot. Poate că dacă ar fi cunoscut-o odinioară, n-ar mai fi dorit să fie reformat.

Urcară deci spre partea cea mai ridicată a scuarului, unde era lume mai puțină. În timp ce mergeau observă că talpa unuia din pantofii ei – avea picioarele goale în pantofii odinioară de lac – se desprinsese, și dintr-odată se simți cuprins de o dorință violentă. Până atunci uimirea și tandrețea înăbușiseră întrucâtva dorința. Talpa aceasta care se desprindea îi stârni virilitatea până la a se simți stingherit.

Pe bancă, în timp ce o săruta, ea îl întrebă în șoaptă:

— Când o s-o facem, o să-mi mâncați nasul?

Deși mare cunoscător al ciudățeniilor haremului, o rugă să repete, crezând că nu a înțeles bine.

— O să-mi mâncați nasul?

Îi răspunse printr-un șir de cuvinte încâlcite și obscene.

Îi ridică încetișor poala rochiei, până când îi dezveli coapsa, pe care i-o sărută. O ridică și mai mult, fără ca ea să opună cea mai mică rezistență. Și văzu atunci în partea de sus a coapsei un tatuaj. Era scris acolo: COPILĂ PIERDUTĂ.

Fu profund tulburat. Ce bărbat putuse fi atât de crud încât să o tatueze astfel pe această copilă lipsită de apărare? Atât de josnic încât să o înfiereze pentru totdeauna cu stigmatul infamiei? Și în același timp atât de delicat – da, totuși – încât să simtă că tocmai asta era ea, o copilă pierdută, și nu ceea ce un bărbat grosolan doar ar fi putut-o socoti: o mică otreapă. Ce bărbat fusese în același timp acel mascul brutal, și, poate, o clipă, acel tată plin de milă pe care Exupère îl simțise trezindu-se în el? Nu mai putu rezista: cu riscul de a fi văzut de ochi severi, se aplecă și sărută tatuajul.

Ea se scărpina pe pântece și spuse:

— De o săptămână am un prieten. Un medic. Face un stagiu la Alger. Spune că vrea să mă salveze.

„Am un prieten.” Pe de-o parte existau deci „bărbații”, pe de alta „un prieten”. Deși nu reflectase în mod serios, fie și pentru că abia se cunoscuseră, la ceea ce ar putea face pentru ea, se gândise totuși că va încerca să facă ceva. Un altul avusese același gând. Exupère simți pentru acel om o pornire de simpatie.

De altfel, de vreme ce medicul se culcase cu ea, însemna că nu are sifilis. Asta în cazul că medicul nu avea o preferință pentru sifilis. Și-o închipuia cu nasul mâncat în întregime de boală, ca marii sifilitici; imaginea nu îl tulbura.

Despre ce fel de „Stagiu” era vorba? „Face un stagiu” era de obicei o explicație nobilă pentru a nu spune: „Este la închisoare” sau: „Naște clandestin în Elveția”. Dar un medic?

Câțiva băieți care-i văzuseră cum se sărută se așezară în semicerc în fața băncii, stând pe lădițele lor de văcsuit pantofi, râzând, bătându-și joc, insultându-i poate. Lumea care se plimba începea să-i privească. Se despărțiră; îi dădu întâlnire peste două zile, în același loc, la aceeași oră, și îi strecură douăzeci de franci în mână. Ea îi spuse: „Mi-i dați pentru Ziua Domnului”. El îi ținu mâna cu insistență. Mâinile lor se împreunară și se strânseră așa cum doi smochini se împreună și se înlănțuie deasupra unei străduțe arabe. Doar fulgerul căzând asupra lui ar fi putut să-l împiedice să-i țină astfel mâna. Era o veșnicie de când se cunoșteau! Era o veșnicie de când dormeau împreună!

Îi spusese să o apuce pe strada d’Isly și, dacă văcsuitorii ar fi urmărit-o, să ia primul tramvai și să coboare la prima stație. O urmăriră câțiva metri, apoi se împrăștiară. O privi cum se îndepărtează și de data aceasta, așa cum îi privești pe cei pe care îi

iubești. Când își amintea de talpa ei ruptă, își spunea: „Acum viața mea are un sens”.

Exupère nu cunoscuse decât femei care se prostituau și nu ținea să cunoască și altele decât în cazul că s-ar fi căsătorit, căci el avea în această privință unele veleități, sau unele închipuiri. Visa la soția *protectoare,* la soția care-l va proteja împotriva tuturor, și mai ales împotriva lui însuși. Nu iubise niciodată, și găsea că e foarte bine așa: faptul de a acosta femeile pe stradă nu-i dădea senzația de timp pierdut pe care iar fi avut-o făcând curte femeilor. De altfel, nu era un adevărat vânător de fuste: nu ieșea „în scopul de a”, ci doar lua, sau nu reușea să ia, ceea ce îi ieșea în cale.

Fusese foarte mulțumit că nu iubește, și acum era foarte mulțumit că iubește. De fapt, spunem „iubește” pentru că nu găsim un cuvânt mai potrivit. El nu o iubea pe acea copilă pierdută; și cu atât mai mult nu era îndrăgostit de ea. Dar se simțea pe punctul de a avea pentru ea un fel de afecțiune tandră – tandră și libidinoasă – care era cu totul nouă în viața lui. Era stricată, liniștitoare, binecrescută (îi spusese tot timpul *dumneavoastră*). Faptul că tot Algerul, sau cel puțin toată golănimea din Alger, îi trecuse peste pântec, nu-l incomoda deloc.

În acea seară, și în cea de a doua zi, care era o sâmbătă, căută unde să o ducă. Dintre micile hoteluri cunoscute de el, care se potrivea oare cel mai bine pentru o fată atât de tânără? Unde nu va exista riscul ca patronul să ciocăne la ușă în momentul sublim, sub pretext că trebuie să verifice ceva la instalația electrică? Hotelurile din Alger erau în acea vreme sau foarte tolerante sau foarte austere. Alese un hotel din strada de la Lyre, ai cărui patroni nu aveau copii: îi va scandaliza mai puțin. Își anunță venirea pentru a doua zi, dădu un bacșiș băiatului de la hotel (arab) și socoti că e bine să anunțe de la bun început că tânăra are optsprezece ani.

Și iată-l din nou în scuarul Laferriere, la ora nouă fără zece.

La acea oră, la Paris, într-o duminică, scuarul ar fi fost pustiu. Aici era mai populat decât în celelalte zile ale săptămânii: algerieni sprâncenați, purtând sub braț mica servietă de piele a celui care se duce să facă o baie în mare; zidari cu melon și haine ușoare din pânză albă, pe care sudoarea desenează adevărate hărți geografice; un satir cu ochii încercănați, dureroși și întristați; câțiva domni bătrâni cu evantaie, cu părul ieșind în dezordine din gulerul stil Danton; ștrengarul oare și-a cioplit un mic fluier dintr-o undiță; arabul care se preface a ciupi pe un ciomag niște coarde nevăzute; și alături de această muzică tăcută, pe care un poet în zdrențe și-o cânta sie însuși, urletele unui fonograf adus de francezi; toți în aerul blând, au gura întredeschisă, ca niște copii.

Dar Sophie nu e nicăieri. Poate că s-a oprit să privească defilarea fanfarelor, al căror concurs anual are loc astăzi. O așteptă agitat de sentimentele clasice. La ora zece și zece se duse la doamna Crabalona. Sophie venise să o vadă în dimineața din ajun. Voia să o roage să-i transmită domnului scuze. Lua la prânz pachebotul împreună cu medicul, care o ducea în Franța. – „Pentru totdeauna? – Vrea s-o salveze, nu mi-a spus decât atât.”

Exupère simți că-i fuge pământul de sub picioare. Devenise acum cu adevărat o copilă pierdută: pierdută în sine și pierdută pentru el. Și în același timp a doua sa reacție, rapidă, fu aceea de a fi mulțumit că un bărbat serios se ocupă de ea, un bărbat care prin profesia lui oferea toate garanțiile. Va căpăta o slujbă într-un dispensar? în propria familie a medicului? Poate o va aduce înapoi la Alger, convins în cele din urmă că este „irecuperabilă”? Exupère va afla fără îndoială totul prin doamna Crabalona. De ce n-ar face atunci cunoștință cu medicul și nu și-ar uni eforturile

pentru ca micuța, rămânând la Alger, să aibă o situație cât de cât decentă, aparținând amândurora (se simțea dispus să se împrietenească cu medicul)? Și apoi, prin ea înviaseră urmele de creștinism care mai existau în el: o iubise pentru că nicio făptură omenească nu putea fi mai jos decât ea; când un altul i-o luase, fusese mulțumit pentru că acest altul avea putința să-i facă mai mult bine decât el. Erau două porniri întru totul creștinești, de care era mulțumit. Ea îi spusese de asemenea acele cuvinte ciudate: „Mi-i dați pentru Ziua Domnului”. Ce voise să spună? Observă în sfârșit că le spusese într-o vineri, zi a Domnului pentru arabi. Fără îndoială ea reținuse identitatea Dumnezeu-vineri, și întrebuințase expresia copilărește și fără să-și dea seama. Totuși rămânea faptul că Sophie-cea-dintre-butoaie îi vorbise de Dumnezeu.

Prânzi în grabă, și acum era din nou întins pe pat, cu fereastra închisă, înconjurat de un fum gros de țigară, ca și în ziua sosirii lui la Alger. Dimineața pierduse o mapă care cuprindea câteva hârtii oarecum importante pentru el. Curând o găsise, dar supărarea pe care i-o pricinuise pierderea mapei nu fusese compensată de plăcerea de a o fi găsit, și rămăsese mohorât toată ziua. O liniște care i se păru sinistră se așternuse în mica încăpere: marea liniște duminicală. Algerienii erau la cinema, sau la mare, sau la concursul de fanfare. Partea lui bună – copila pierdută trebuie salvată – și partea suspectă – de s-ar întoarce, să-i mănânc nasul – se plimbau prin el ca niște larve, fiind mai tare când una, când cealaltă; și alte proiecte, sau mai curând alte ipoteze incoerente, se înfiripau și piereau precum valurile de fum ce se răspândeau din țigara lui ieftină: să se întoarcă în Franța, să se însoare, să câștige bani prin toate mijloacele posibile… își cunoștea foarte bine, căci se cunoștea foarte bine pe sine, inconsistența de

caracter. Nu-și spunea poate îndeajuns că e aproape aceeași în cazul tuturor oamenilor.

Din când în când simțea o durere ascuțită în stomac. Bineînțeles! La Alger ești totdeauna bolnav de ceva.

Începu să plouă cu găleata. Deschise fereastra, socotind că astfel camera se va mai răcori, dar era o ploaie caldă: o ploaie caldă ca un blestem a naturii. Cineva bătu la ușă: băiatul patronului îi aducea o scrisoare de la Colle, pe care acesta o lăsase la birou. Plicul purta antetul: *Compania Mesageriilor maritime.* Dar recunoscu pe dată scrisul lui Colle; era un plic șterpelit, ca de obicei. Colle îl invita la cină în acea seară, urmând să petreacă împreună orele de după cină. Avea să vină la ora șapte la hotel.

Colle îi spusese de mai multe ori: „Mi-ar plăcea foarte mult să prânzim sau să cinăm împreună. Dar numai dacă plătești dumneata". De data asta se exprimase limpede: „Te invit" (fără nicio restricție). Era cu totul surprinzător! Va fi deci, în seara asta cel puțin, smuls din gândurile sale.

La ora șapte coborî. Colle îl aștepta, așezat pe marginea trotuarului, cu picioarele goale, ca un cerșetor. Cine altul decât el ar mai fi îndrăznit să afișeze un asemenea dispreț față de opinia publică? Cu atât mai mult cu cât în acea seară era îmbrăcat în costum european (pe cap purta o pălărie de soare cu boruri mari). Exupère era atât de convins că acest superb senior îl va tapa de bani, încât luase cu el o sută de franci în monezi, ca să nu fie nevoit să schimbe o bancnotă.

VI

Tineri membri ai fanfarelor, scăpați din abisul vulgarității muzicale, vă mai rămâne să beți până la fund cupa vulgarității duminicale: ea nu vă înfricoșează. Tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roșie brodată cu aur și în papuci, îngeri coborâți din Hateau și din Fraisier (mahalale ale Algerului) și tolăniți la cafenea în această seară de duminică, la ochi cu cearcăne uriașe, frânți de oboseală după ce ați cântat la trombon o zi întreagă acele *pizzicati* din *Sylvio,* papucii voștri nu simbolizează numai sudul: ei simbolizează însăși Franța. Dar voi, tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roșie brodată cu aur, cu picioarele goale în papuci, voi sunteți pentru noi întruchiparea vie a Algeriei. Trăiască Algeria!

Într-un colț, sprijinite de perete, ca stindardele legiunilor romane, stau acele *vexilla* ale societăților, purtate triumfal în cursul defilărilor pe pântece revărsate: Premiul de Onoare, Primul Premiu de Onoare, Premiul Extraordinar, Marele Premiu Extraordinar, Premiul pentru Valoare (?), Premiul special (???). Toată lumea capătă un premiu. Toată lumea împărtășește aceeași glorie. Nicio ierarhie. Asta de asemenea înseamnă Franța. Trăiască Franța!

De îndată ce se așezară la o masă din micul restaurant, Colle spuse:

— Plec mâine dis-de-dimineață în Sahara pentru câtva timp. O, nu prea departe, de data asta, la Bou-Saâda[16]: „locul fericirii”. Nu mai aveam niciun ban. Hotelul X mi-a avansat patru sute de franci.

— Dar îmi spuneai acum patru zile că nu pleci decât în luna octombrie, din cauza căldurii. Colle făcu un semn oare voia să spună că cuvintele lui nu au nicio importanță.

— *Fantasia!*

— În Sahara! în luna august!

— Nu ți-e cald când ai bișțari și puicuțe!

— Și stai mult?

Colle făcu din nou un semn evaziv: „Dumnezeu știe cât!”

„Dacă scrisoarea lui nu mi-ar fi parvenit la hotel, ar fi plecat fără să mă mai vadă, și pentru cine știe câtă vreme.” Cât de puțin țineau la el cu toții! Saint-Justin glumea anunțându-i că nu i se va mări salariul… Colle… Numai Sophie o rugase pe doamna Crabalona să-i transmită „domnului” scuzele ei, Sophie pe care o întâlnise doar timp de o oră.

Colle era în mare formă. Ca în cazul tuturor celor care nu mănâncă totdeauna pe săturate, fusese de ajuns să mănânce ceva mai bine ca să se afle într-o stare ce semăna cu un început de beție.

Și Exupère află un lucru pe care Colle i-l spusese și până atunci mai pe ocolite dar pe care acum i-l trânti cu nerușinare: americancele, englezoaicele, nemțoaicele și chiar franțuzoaicele mai în vârstă veneau în oaze mai ales pentru a întâlni arabi, dar nu se dădeau în lături la o adică nici de la un francez, bărbat frumos, cu o conversație agreabilă, îndatoritor, cu un trecut aventuros. Pentru ele și asta însemna o schimbare de decor. De fapt Colle trăia exact din ceea ce trăia și Sophie: din prostituție. Exupère suspină ușor: „Toată lumea știe să câștige bani, numai eu nu știu”.

Iar Colle avusese aventuri nenumărate! Fusese înrolat în legiunea străină (ducea totdeauna cu el într-o valiză un chipiu alb!), fusese ofițer meharist, prizonier la disidenți, era copilul natural al unei mame berbere! în sud se îmbrăca mai mult sau mai puțin ca un militar (renunța la îmbrăcămintea arabă; ar fi stârnit râsul indigenilor, care la Alger erau obișnuiți cu ea); iar pe bluza kaki nu mai purta modesta decorație arborată la Alger, ci

nenumărate altele, care-ți luau ochii: crucea de război, medalia combatanților, medalia interaliată, insigna răniților (fusese ușor gazat timp de o lună). Povestea râzând ce farse făcuse; Exupère râdea și el: și el se amuzase cândva făcând farse, și nu putea, deși îndurerat, să nu admire îndrăzneala prietenului său. Și apoi Colle și Sophie reprezentau aceeași zonă coruptă, ceea ce mulțumea partea desfrânată din el, împiedicându-l să se îndepărteze de Colle.

Colle purta azi la încheietura mâinii drepte o legătură de piele. La întrebarea lui Exupère: *„Fantasia!”*

Spre sfârșitul mesei, Colle ceru nota de plată, gest minunat! Scoase portofelul, verifică cu voluptate bancnotele, îl așeză pe masă și începu din nou să vorbească. După o clipă privi din nou nota, apucă portofelul, scoase un suspin adânc, șovăi o clipă, apoi băgă în buzunar portofelul cu un strigăt patetic:

— Nu! Plătește dumneata. Eu nu pot!

Exupère plăti.

Urmă o tăcere prelungită și grea de semnificații: Colle era mulțumit că se descurcase și de data aceasta iar Exupère ușor înciudat că din nou fusese tras pe sfoară.

Colle adusese cu el o sticluță goală. Turnă în ea vinul care mai rămăsese în sticlă precum și vinul rămas în sticla vecinului de masă, care plecase.

— Să-l am mâine în autocar. Acum hai s-o luăm din loc.

În cursul mesei Exupère asistase la trei râgâieli grandioase, râgâieli care, după cum știm, erau mândria lui Colle.

Ieșiră. Și atunci se petrecu un lucru inimaginabil. Colle intră într-o tutungerie ca să-și cumpere țigări, urmat de Exupère. Spre seară avusese loc o furtună și Colle purta o pelerină de postav fin. La un moment dat aruncă spre prietenul său una din acele priviri complice cu care acesta

era obișnuit și strecură rapid sub pelerină una dintre brichetele expuse pe tejghea.

— Asta ajută, spuse el, pe un ton grav. Fără îndoială, voia să spună: „Mai multe asemenea furtișaguri pe zi mă susțin (moralmente), mă ajută să trăiesc”. Cuvinte nu lipsite de o semnificație profundă: nu ne putem consola de nenorocire decât prin delictele pe care le săvârșim. Dar Exupère simțea că se înăbușă. Colle era un șarlatan, un pește și un hoț. Își aminti de recomandarea lui Saint-Justin: „Supravegheați-l. Nu m-ar mira dacă ar șterpeli vreun volum”. Era deci un hoț, cunoscut ca atare, și care nu se sfia să o arate fățiș, plângându-se totodată întruna, și fără îndoială cu bună-credință, de furturile săvârșite de stat, de intendență etc. Un altul i-iar fi aruncat în Obraz: „Drept cine mă iei când te porți ca și cum m-ai face complice la pungășiile dumitale sordide? și i-ar fi întors spatele pe loc sau măcar i-ar fi ținut o lecție de morală, dându-și importanță. Dar Exupère nu reacționă și continuă să-i vorbească de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Își imagina doar o mică scenă pe care Colle i-o povestise. Într-una din primele zile când se afla la Alger, Colle, în urma unui pariu, se lăsase condus cu cătușe la mâini prin tot orașul – și încă în tramvai – de către un amic jurnalist. Toată lumea îl privea, dar lui îi păsa prea puțin. Acum ar fi existat cu adevărat motive să fie dus cu cătușele la mâini.

Colle îi propuse să meargă împreună la cazinoul popular *Perle,* ca să vadă câteva partide de box între amatorii din diferitele cartiere ale orașului. Exupère nu asistase niciodată la un meci de box, sport după părerea lui respingător, unde vedeai, aproape goi, bărbați tineri și frumoși, care tocmai de aceea erau antipatici. Dar se lăsă convins încă o dată. Nu dorea decât să amâne cât mai mult momentul când va fi singur.

Colle își umflă pieptul și calcă cu un pas autoritar în clipa când intră în cazinou: parcă ar

defila pe sub Arcul de Triumf.

Exupère plăti biletele: deși avea patru sute de franci, Colle nu renunță la personalitatea lui. În sală nu se aflau decât bărbați în toată firea și băiețandri, ceea ce de la bun început îl indispuse pe prietenul nostru. Cei mai mulți erau doar în vestă. Din această materie umană călduță nu emana niciun miros neplăcut. Publicul așezat pe locurile din fund era alcătuit aproape numai din tineri arabi. Semănau, datorită fesurilor roșii ca și corzile roșii ale ringului, cu un câmp de maci, dar Exupère se gândi mai curând la o mare de sânge. Începu să se simtă rău.

Când primii doi boxeri se urcară pe ring, în sală se auzi un strigăt puternic. Toată lumea întoarse capetele. Era un yauled. „Ce-ai pățit”?

În tăcerea sălii, vocea ascuțita a copilului:

— Locuiește în cartierul meu!

Exupère își spuse: „Ce brațe vânjoase au”, privindu-i pe tinerii boxeri cu invidie.

După cinei minute, unul dintre ei avea arcada deschisă. Din toate părțile se auziră sfaturi – tehnice, dacă le putem numi așa.

— *Vinga! Vinga!* („Dă-i înainte!”)

— Umple-l de sânge!

— Fă-l să țipe!

Când Colle își dădu cu părerea că publicul poate ar trebui să se mai potolească, vecinul lui, cu o expresie iluminată, îi spuse:

— Dar, domnule, boxerii sunt pentru noi ca niște mame!

Rana nu era gravă dar sângera foarte mult și adversarul, după ce o găsise, lovea acum în tors, astfel încât rănitul avea și fața și pieptul pline de sânge, spre marea bucurie a publicului. Exupère, care ținea capul întors, mărturisi că nu mai poate rezista, și Colle acceptă să plece. Când trecură prin fața ghișeului, îi spuse lui Exupère: „Cere să ne dea banii înapoi. N-am stat decât zece minute”. Dar acesta ridică din umeri.

Și iată-l pe Colle că vrea să meargă la cinema. „Plătesc eu.” Hotărârâ așadar să vadă un film.

Micile cinematografe de cartier, *Bijou, Plateau, Minor, Alfred-de-Musset* s-au legănat o bună parte din după-amiază pe valurile de ploaie (ploaia din Alger! divinitate-soție a mistralului din Marsilia), ca niște corăbii vechi gata să naufragieze. Mici cinematografe de cartier, în care te îmbarci când plouă cu găleata, iar ploaia îți lipește de trup cămașa, desenându-ți un tors de statuie greacă, și când fumegi ca un mânz care a alergat. La intrarea cinematografului *Bijou,* controlorul strânge toate mâinile, ca o „rudă apropiată”. „De ce nu i-ai rezervat locul 32 doamnei Guigui? Știi foarte bine că vrea totdeauna să stea pe locul 32.” Surpriză! Colle plătește biletele. Dar când vine momentul să dea bacșiș plasatoarei, pare a se gândi la altceva, și tot Exupère este cel care-l dă. De când nu mai are bani, Exupère plătește întruna.

În întuneric se duc discuții de la un capăt la celălalt al sălii: „Garcia! Maică-ta caută cheile.

— Vai, vai, vai! Dacă n-are cheile, mă omoară”. Vecina lui Exupère își holbează ochii către el când începe filmul documentar: „A început drama? A început drama?” Pe afiș nu este însă anunțată nicio dramă. Când apare titlul noului film, care este un film comic, tresare și îi spune fiului ei, cu o expresie din ce în ce mai rătăcită: „Du-te și-i spune mătușă-tii Clo că începe drama”. Iar el, cu tonul de superioritate al tinereții, înșurubându-și degetul arătător în tâmpla dreaptă, spre a arăta că maică-sa nu știe ce vorbește: „Drama, spui? Nu vezi că-i un film de râs?”

Pe ecran rulează un film fantomă, o peliculă atât de uzată încât curând nu-l mai poți deosebi pe erou de trădător, decupată la nimereală, cu titlurile schimbate între ele sau răsturnate, un film care a devenit ceva ce nu are nume în nicio limbă dar care nu poate descumpăni un public obișnuit să-l vadă pe Charlot prin văzduh, sau pe Mickey

rupându-se în două: feeria continuă pentru acești băieți magnifici, atât de fermecați – fie de film, fie de vecina lor – încât le-ai putea băga un ac în braț fără să-i faci să clipească.

Colle privește și râde, cu picioarele încrucișate. Și-a lipit talpa umedă a pantofului, în mod demonstrativ, de pulpa unui arab aflat alături, pentru a-i aminti că și aici francezul se consideră stăpân; celălalt nu spune nimic. Lui Colle, fapt evident, îi place această ambianță, el iubește în felul său superficial acest popor pe care îl disprețuiește în același fel superficial, vorbește din capriciu în *cagayous*[17], se simte aici ca acasă. Exupère în schimb privește fără să vadă, retras în el însuși, în acel el însuși pe care l-au părăsit rând pe rând, în câteva zile, Saint-Justin, Sophie și Colle. „Îți petreci seara împreună cu cineva când stai de vorbă cu el, nu când, alături de el și fără să scoți un cuvânt, te uiți la un spectacol.” Din nou îi propuse lui Colle să plece.

Dar Colle nu voi să plece înainte de a mai fi furat ceva. „Asta ajută.” Erau încă așezați pe scaune când îi spuse arabului care vindea limonadă, luându-i o sticlă: „Așteaptă-mă, mă duc să schimb niște bani”, apoi se ridică și, pe întuneric, se îndreptă spre ușă, hotărât să plece fără să plătească. Exupère văzu surâsul arabului, care înțelesese ce se întâmplă. Fremătă de indignare și de rușine, plăti arabului sticla și-i lăsă și mărunțișul.

Colle binevoi să se explice:

— Am pierdut azi dimineață cincizeci de centime sub masa unei cafenele. Nu voiam decât să iau îndărăt ceea ce-mi aparține.

În stradă ploaia încetase. O mireasmă delicată, cu iz de anason, ieșea din pământul mustind de apă, aproape afinat pe alocuri, deși purta un nume de stradă. Merseră câtva timp. Exupère știa că dacă obținea aprobarea de a se întoarce în Franța, îl vedea pe Colle poate pentru ultima oară. Dar

paharul se umpluse. În acea seară Colle îl scârbise de mai multe ori. Și își putuse da seama cât de mare era indiferența lui Colle față de el, indiferență de care se izbea ca de un zid. L-ar fi putut însoți pe Colle până acasă; se gândi o clipă, dar nu simți dorința s-o facă. Se despărțiră ca și cum ar fi urmat să se întâlnească a doua zi.

Colle se întoarse din drum și îi strecură o foaie de hârtie:

— Sunt tot niște poezii de-ale mele, pe care ca de obicei uit să ți le dau. Ia-le ca amintire.

Exupère se întoarse ia hotel singur. În Alger nu erau decât Saint-Justin, Livorno și el însuși: nimeni altul. Iar mâine începe luna august, sezonul monstruos. Iată cum va trebui să trăiască.

Manuel Manoussié a urcat până la el acasă, în strada Dupuch. Două ferestre aflate față în față rămân larg deschise zi și noapte: perdelele zboară, cristalele candelabrului zornăie, hârtiile de pe masă trebuie fixate cu diferite obiecte; aici aerul nu este domesticit, ca în vale: este un element virgin. Spre nord, un șarpe de foc brăzdează cerul: asta înseamnă că pe colina împădurită ce domină casa, și care noaptea apare ca o masă neagră și indistinctă, trece un tramvai din care nu se văd decât ferestrele luminate. Spre sud, casele, așezate la înălțimi diferite, la acest ceas înecate în umbră, coboară spre mare.

Manuel Manoussié vede un crampei din aceasta partea sudică prin fereastră, din pat, fără măcar să-și ridice capul. Picioarele lui goale se scaldă în curentul de aer ca într-un râu. Domnișoara Rouffignol nu a încercat să adoarmă decât după ce l-a auzit răsucind cheia în broasca ușii; acum doarme adânc. Într-o seară, a venit, pentru o clipă, să-l privească dormind. O simțea acolo, și asta îl stingherea. A deschis puțin ochii ca să o necăjească; ea n-a mai venit niciodată. În urmă cu puțină vreme, când se vestea furtuna, auzea

vapoarele în port, urletele lor înspăimântătoare când pluteau în derivă, urletele lor care semănau cu cele ale animalelor, ale oamenilor. Acum totul e liniștit și a apărut luna. Marea este un deșert de apă lividă, blând luminată de moarte; căci marea înseamnă oricum moarte: Exupère are dreptate. Suprafața ei netedă este atât de palidă sub lună și atât de nemișcată, încât un vapor ancorat în golf pare un spărgător de gheață prins într-o întindere glacială. Un far seamănă cu o stea care s-ar aprinde și s-ar stinge, nevrând să aleagă, preferând în egală măsură să piară în întuneric și să strălucească. Domnul Manuel Manoussi6 se gândește visător că viața lui, petrecută când în Alger, când în sud, este ca viața farului. Dar dracu să le ia de vise! El se vede pe Sine ce este, și existența lui e mai minunată decât un vis: nu are avere, și asta pentru că nu vrea să muncească, să muncească cu adevărat, dar este liber, impunând prostănacilor capriciile și stilul lui, făcând tot felul de escrocherii fără a fi pedepsit, fericit și neplătindu-și nici cu bani și nici cu vreo corvoadă fericirea, ceea ce înseamnă că e de două ori mai fericit. Luminile de la prova unui mare pachebot arată ca nestematele unei uriașe coroane suspendate deasupra mării. Fiecare lumină din port, roșie, verde, galbenă, apare, desprinsă puțin de el, deasupra propriului său reflex, o coloană îngustă (seamănă cu acele semne de exclamație răsturnate folosite în scris de spanioli). La răsărit, malul concav, pe o mare întindere, este plin de lumini. Ca și cum stelele ar fi emigrat din cer și s-ar fi așezat la marginile pământului, așteptând să-l invadeze. Și acele lumini, acele coloane, acele stele, prinse într-un joc de oglinzi, se repetă în geamurile și oglinzile, foarte numeroase, din propria-i cameră, devenită un chioșc misterios cu licurici multicolori, imobili sau vagabonzi. Și adoarme în această simfonie de flacără, cântată pentru el pe apă și pe întuneric.

PARTEA A DOUA

FLUTURELE NEGRU

VII

Încă de la începutul lunii august relațiile cu Saint-Justin deveniseră cât se poate de neplăcute. Mai întâi, de ce Saint-Justin nu pleca în concediu? Pretindea că are de lucru. Exupère socotea că nu pleacă doar pentru a-l plictisi pe el, Exupère.

— Dacă îmi îngăduiți, domnule director…

— Da, da, vă îngădui. Politețea dumneavoastră mă obosește… Spuneți ce aveți de spus.

— De fapt mă intimidați atât de mult…

— Asta-i bună! Fiți atent! Nu mă aveți decât pe mine. De aceea nu mă scoateți din fire, domnule Exupère. Nu vă faceți din mine un dușman. Acum luați acest dosar, și nu vă muiați degetul în salivă când întoarceți filele.

Cei care cred în sensibilitatea bărbaților (a masculilor) sunt pândiți de decepții. Ceea ce ar trebui să-i impresioneze, venind din partea unei inimi delicate, nu-i impresionează câtuși de puțin; excepțiile sunt foarte rare. Exupère credea că Saint-Justin avea o inimă, pe care acesta n-o avea. Iată cauza neînțelegerii dintre ei.

Dur, neliniștit, de o nervozitate evidentă, cu gesturi dezordonate, rostind frazele doar pe jumătate, cu gura trasă parcă de o zăbală prea strânsă, era atât de deosebit de acel camarad mai vârstnic de care se apropiase la Oran. Exupère înțelegea foarte bine că-l scotea din sărite cu aerul lui umil, cu slăbiciunea lui, tot astfel cum te poți simți iritat de slăbiciunea unui bolnav, a unui om foarte bătrân, a unui muribund. Totuși Saint-Justin îi făcea și complimente. Fișele lui erau foarte bine ținute. Corectase unele greșeli de pe fișe mai vechi. Te puteai încrede în tot ce făcea el. Dar aceste complimente erau întotdeauna neutralizate de unele cuvinte neplăcute pe care afla că le-ar fi rostit pe seama lui alte persoane, cuvinte ce-i erau comunicate cu sfințenie: „Cu toate vorbele rele pe

care Lapeyre le spune despre dumneavoastră…”; „Sunteți departe de a-l fi cucerit pe guvernatorul general…”; „Acel pseudo-literat care ne-a vizitat biblioteca a publicat o carte deloc agreabilă pentru dumneavoastră: La bibli*otecă sunt primit de un omuleț arătând ca vai de el…” Un prieten* adevărat i-ar fi repetat oare asemenea lucruri?

În cel mai bun caz, puteai crede că directorul îl iubea și îl stima, dar că era minat de o dorință irezistibilă de a-i face rău. Mulți dintre „prietenii” noștri sunt astfel, dar Exupère nu avusese încă o asemenea experiență.

Livorno plecă în concediu. Devenise cu deosebire ticălos de când constatase atitudinea jignitoare a lui Saint-Justin. Era politicos cu Exupère, în aparență chiar cordial, când îl întâlnea singur sau în prezența unor necunoscuți. Și era grosolan cu el la bibliotecă sau în prezența unor persoane cunoscute: voia să le arate acelor persoane că îl poate trata de sus, și fără niciun risc, pe bibliotecar. Exupère aflase chiar că odată, după ce îl întâlnise din întâmplare la restaurant, Livorno îi spusese patronului: „E unul din funcționarii mei”. În această povestire există patru bărbați, și dintre aceștia patru, trei *maltratau.*

Livorno nu plecase înainte de a fi provocat o ultimă observație a lui Saint-Justin „V-am auzit mulțumindu-i lui Livorno pentru că vă adusese o carte. Slujba lui constă tocmai în a vă aduce cărți. De aceea nu aveți de ce să-i mulțumiți. Dar obiceiul de a mulțumi e în cazul dumneavoastră o adevărată boală, v-am spus asta de multă vreme”.

Nu era de ajuns că se chinuia ziua, trebuia să se mai chinuiască și în visele sale. Căci în sfârșit visa! O femeie frumoasă căreia i se adresa nu voia nici măcar să-i răspundă. În timpul unei ședințe de consiliu, lua cuvântul cu ochii pe note, dai atât de prost, încât era rugat să se întrerupă pentru a da rândul următorului vorbitor. Cam acestea erau visele lui.

Luă câteva foi de hârtie albă, pe care curând începură să fugă insecte stârnite, și scrise:

Caut să-i descopăr principalele trăsături de caracter, și în primul rând găsesc:

1 – Preocuparea constantă pentru demnitatea socială a persoanei sale și pentru rolul pe care trebuie să-l joace. De unde forța și abilitatea, rigiditatea și suplețea lui. Dă fiecăruia exact ceea ce trebuie și nu dă niciodată nimic din sine însuși. Se conformează cu exactitate tuturor uzanțelor proprii lumii și funcției sale, disprețuiește indivizii fanteziști, pe cei aflați în afara normei sociale. Este făcut pentru administrație (tipul ministrului în regimul cenzitar-Guizot) sau armată, având de altfel și o incredibilă înfățișare de militar. (Afișează genul militar așa cum Colle afișează genul aventurier; doar eu nu afișez niciun fel de gen. Dar poate că tocmai genul pe care-l afișezi arată ce reprezinți, or domnul Exupère nu reprezintă nimic.) Ar fi nostim să-l pot vedea pe S.-J. Așezat călare pe un scaun și legănându-se, să-l văd și pe el măcar o dată făcând nebunii la o masă comună. Hip! Hop!

Sosește totdeauna cu o întârziere de jumătate de oră la ceremoniile de mai mică importanță (înmormântarea unui coleg), doar pentru a arăta că nu acordă prea mare însemnătate acelei ceremonii. Dar nu întârzie niciodată când ceremonia este oficială, sau când crede că are ceva de câștigat procedând astfel.

2 – Caracterul exclusiv practic al inteligenței sale și fobia filosofilor și a filosofiei, pe care este incapabil să o înțeleagă, în timp ce eu nutresc pentru ea un mare respect (influență exercitată de Le Roy, de Collège de France, de Bréhier, de Sorbona. L-am avut ca profesor pe Pierre Lasserre; îi urmăream cu o adevărată delectare cursurile despre Renan la Hautes Études. Când îi tratează drept „încornorați” pe Taine sau pe Renouvier, nu-

mi rămâne decât să ridic în sinea mea din umeri. Este antipatia bine cunoscută a istoricilor pentru filosofi, antinomia a două familii spirituale. În cartea lui nu se interesează decât de fapte, de rezultate (pe planul militar și politic, unde atât autorii cât și efectele lor le fac să fie cu desăvârșire palpabile). Să spunem că este istoric mai ales din curiozitate, din gust pentru căutarea documentului rar sau pentru rezolvarea măruntelor enigme istorice; dar este incapabil de o cugetare, de o gândire ceva mai profundă sau măcar personală (fapt evident și în conversația lui), de o deschidere provenind din experiența umană (fi câți istorici sunt ca el!). *Lasă impresia că nu gândește niciodată.*

Larivière mi-a spus că verișoara lui, domnișoara Molinaro, studentă strălucită, i-a mărturisit că a fost dezamăgită de conversația lui Saint-Justin. Și se pare că a refuzat acum patru ani să facă un curs săptămânal la universitate. Și-a dat poate seama că e lipsit de interes? Simt că mă mișc pe marginea prăpastiei.

Vioiciune și subtilitate a privirii, darul de a manevra, dispreț pentru imaginația mistică: în această țară asta înseamnă „a fi realist”; este elogiul suprem, și în general sub „realismul” acesta se ascund lucruri îngrozitoare, dar nu, desigur, în cazul lui.

Om de acțiune, dar toate acțiunile lui sunt până la urmă *acțiuni mărunte.* Din nevoia de activitate, asumă, la *Revista nord-africană,* la *Cercul Bugeaud* etc., funcția cea mai plicticoasă și mai puțin onorifică: cea de secretar general. Se consacră pe de-a-ntregul muncii sale. Nevoie de a organiza, neputând crea, de a-și impune voința, fie numai și în chestiuni de infimă importanță, și de asemenea de a scrie: este autorul lucrării *Roma și Africa de nord,* grafomanie bătătoare la ochi. Grafomanie de ofițer de stat-major: un subiect, un verb, un complement. Pentru Congresul Federației

Societăților de Studii istorice algeriene a scris vreo zece scrisori într-o singură lună, și nu scrisori dictate, ci scrisori pe care, le redacta el în întregime, cu scrisul lui sinuos și nervos (grafologic foarte interesant, prima sa pornire este rea, apoi își revine datorită unei onestități dobândite), și care erau apoi bătute la mașină. Putere de muncă. Biroul său din clădirea bibliotecii este un adevărat atelier de meșteșugar care muncește din greu și cu pasiune.

Grafomania lui nu este totdeauna „nobilă", departe de asta! De optsprezece luni duce o corespondență oficioasă cu ministerul pentru ca numele de Biblioteca franco-musulmana să fie schimbat în cel de: Biblioteca de cultură franco-musulmană! De ce nu Institutul de înaltă Cultură franco-musulman? Veșnica manie franceză a promovării mărunte, vanitoase și puerile. Ți se face și milă!

Și totuși este un om foarte de treabă.

P.S. Este „tatăl", tatăl meu, pe care nu l-am cunoscut. (Ideea asta ar trebui să figureze în *Introducere,* dar am căutat-o în zadar.)

Trei zile mai târziu reciti aceste note, după care le făcu bucățele și le aruncă în closet. Nu reacționă astfel, deși atitudinea ar fi fost plauzibilă, la gândul că printr-o întâmplare neașteptată (o boală, un accident) ar fi putut să cadă sub ochii unora care nu trebuiau să le citească; această posibilitate nici măcar nu-i trecu prin minte. Le rupse pentru două motive: 1 – La ce bun să păstreze aceste note? 2 – Dacă *el* le-ar citi, cu câtă poftă ar râde, într-atât erau de mediocre! „N-a înțeles nimic." Știa că le va rupe încă din clipa în care începuse să le scrie.

Adusese de la Oran la Alger atât toate ciornele scrisorilor lui către Saint-Justin, numerotate în ordine cronologică, cât și biletele adresate lui de Saint-Justin. „Cu aceeași ocazie" rupse totul în bucăți pe care le aruncă în closet, nu dintr-o

pornire mânioasă, ci pentru că scrisorile lui Saint-Justin erau lipsite de interes iar ciornele lui îi evocau, în ciuda acelui „om foarte de treabă”, un timp al iluziilor a cărui amintire îl durea.

Părăsi hotelul Nice. Acea cameră îi amintea de prima lui criză – încă din ziua sosirii sale aici! – de faptul că fusese abandonat de Saint-Justin, de Sophie, de Colle. Marea și cuibul piraților, văzute de la fereastra sa, îi deveniseră insuportabile; întorcea capul ca să nu le mai vadă; dacă ar fi putut, ar fi astupat fereastra. Rătăcea seara pe străzile pustii, ca să nu se întoarcă acasă, în acea cameră. Și apoi hotelul Nice devenise prea scump pentru el.

Alese un hotel modest, în strada Mogador, atras de speranța de a asista la „înflorirea” nurorii proprietăresei, care ținea registrele hotelului, o franțuzoaică din Franța. Nu se gândea câtuși de puțin să o „cucerească”, ci doar la faptul că o va vedea de mai multe ori pe zi, urmărind astfel creșterea sarcinii. Fiind neîncetat atât de aproape de el, prin simpla ei existență în acea casă, îl va proteja. În lipsa Sophiei, ea va fi pentru el Franța.

Când îi spuse lui Saint-Justin că va locui în strada Mogador, atesta îl întrebă dacă „într-o cameră care dă spre curte”, pentru a arăta prin disprețul său că socotea că Exupère nu putuse decât să coboare scara socială.

Termometrul nu arătă decât 28 de grade la ora de vârf: ora trei. Dar această temperatură era insuportabilă din cauza umezelii. Mai ales pentru un om care nu era atât copleșit de căldură cât de cuvintele „luna august în Africa”, pe care și le repeta neîncetat, ceea ce era de ajuns pentru a-l descumpăni cu desăvârșire. Cumpărase un termometru pe care îl agățase la fereastră. Îl consulta întruna, dar și în acest caz suferința lui era provocată mai mult de ceea ce vedea pe termometru decât de senzația reală pe care i-o dădea căldura mai mult sau mai puțin mare.

După opt zile nu mai putu rezista și se duse iar la doamna Crabalona. Sophie trimisese o scrisoare (doamna Crabalona nu i-o arătă). Medicul îi găsise o slujbă la părinții lui. Era foarte cuminte. O ruga „să-i transmită salutări domnului acela". Se mai gândise deci la el! Dar n-o va mai vedea niciodată!

La bibliotecă aproape nu mai erau cititori, în afară de câțiva bătrâni Raminagrobis care ar, fi murit dacă ar fi trebuit să plece fie și pentru o singură zi din Algeria. Livorno, aflat în concediu, nu fusese înlocuit. Exupère trebuia așadar să caute cărțile și să le aducă tot el cititorilor. În restul timpului, stătea la masa lui, cu trupul parcă prăbușit în scaun. Avea o musculatură normală; dar „moralul" care o guverna îi dădea acea stare de prăbușire.

Se înviora puțin doar la ora patru. Era ora când de obicei căldura începea să scadă. Totodată singura lui bucurie din zi erau cele două caramele pe care le mânca la ora patru, atent să nu mestece prea tare, ca să nu stârnească mânia lui Saint-Justin. La ora patru și copiii iau o mică gustare.

Simțea în continuare acea arsură la epigastru pe care o avea de câteva zile cu intermitențe. „Am ulcer. Ulcerul e provocat de supărare. Saint-Justin e de vină că m-am îmbolnăvit."

Găsise în buzunarul vestonului hârtia pe care i-o dăduse Colle când se despărțiseră.

TUNIS

Paris a sa rue Serpente,
Oran la rue des Pots-Cassés.
Tunis a la rue de la Tente.
Honni soit qui mile y peut penser.[1]

TANGER

Și lingrate Tunis – lits durs, triste manger —
Dégoûta les Anglais tant qu'ils lévacuèrent,
Ne soyons pas moins délicats que l'Angleterre.

„N'allez pas là-bas. Tanger."[2]

[1] În Paris se află strada Serpente,
În Oran strada des Pots-Cassés.
În Tunis strada de la Tente.
De ocară fie cel ce-și poate închipui vreun bărbat pe acolo.

(În original există un joc de cuvinte mal-mâle care contaminează ultimul vers cu sensul expresiei „Honni soit qui mal y pense“ — De ocară fie cel ce se gândește la rău). (N.t.)

[2] Dacă ingratul Tunis – paturi tari, mâncare proastă –
I-a scârbit într-atât pe englezi încât l-au părăsit,
Să nu fim mai puțin pretențioși decât Anglia.
„Nu vă duceți acolo. Tanger.“

Râse și, încă o dată, se simți dezarmat. Nu, niciodată n-o să se poată supăra pe Colle. Îi scrise cerându-i vești despre el. Notă pe o foaie de hârtie, pentru sine:

Gândindu-mă la furturile lui Colle și la cuvintele lui: „Asta ajută”, le dau acum o semnificație pe care mi-o sugerează pagina 359 din *Introducere:* de vreme ce renunță la actul sexual cât timp stă la Alger, înlocuiește acest act prin furturi și se susține datorită lor așa cum s-ar susține prin actul sexual. Furtul este în cazul lui un *coit răscumpărat,* ceea ce înseamnă că nu mai este un act condamnabil. Rămâne de văzut dacă fură și când se află în sud.

Era, într-adevăr, primul lucru care trebuia știut: Colle nu fura când locuia în sud, dar: 1 – pentru că acolo n-ai ce fura; 2 – pentru că, în micile așezări de acolo, autorul furtului ar fi fost pe dată descoperit.

Se întoarse la doamna Crabalona. Aceasta nu mai primise altă scrisoare și, după un indiciu infim pe care îl percepea întotdeauna foarte bine când

era îndreptat împotriva lui, își dădu seama că devenise inoportun. Simți că nu va mai îndrăzni să se expună acestei priviri, și avu unul dintre acele gesturi pe care le fac doar oamenii care au ajuns la limita puterilor: își spuse numele și o rugă să-i scrie la post-restant ori de câte ori Sophie mai dădea un semn de viață. Se abandona astfel în puterea acelei făpturi, dar lucrul îl lăsa indiferent! Era asemeni acelor oameni care știu că vor muri curând și care își spun în orice împrejurare: „Puțin îmi pasă! în situația în care mă aflu…” îi lăsă trei timbre pentru scrisori, pe care doamna Crabalona le acceptă.

Momentul când trebuia să coboare din pat dimineața era atât de greu de îndurat, semăna atunci atât de mult cu un biet cal înhămat la căruță care încearcă să se ridice de două, de trei ori, și care apoi renunță, încât într-o dimineață rămase în pat. Prin băiatul de la hotel rugă să se telefoneze la bibliotecă că e bolnav.

„Va fi o zi groaznică”, spusese băiatul: „groaznică”, la Alger, nu era nimic altceva decât un superlativ stilistic. Dar astăzi cuvântul trebuia înțeles în sensul lui cel mai propriu. Zi groaznică, într-adevăr. Nu se spălă. Nu mâncă. Din cauza căldurii se întinsese mai întâi gol pe pat. Apoi, scârbit de trupul său, se acoperi cu un cearșaf. Apoi căldura îl sili să rămână iar gol. Trupul său – care era normal – îi părea respingător. Apoi își aminti că era și mai deznădăjduit când stătea întins și, tot gol, se așeză pe marginea patului, cu capul în mâini, ca o jucărie stricată, și începu să viseze fără șir. Se va duce la Marsilia s-o întâlnească pe Sophie. Se va duce la Bou-Saâda să-l întâlnească pe Colle. Uitase că e funcționar. Și cu ce bani va face toate acestea? Era un gând atât de nesăbuit încât își spuse: „Încep să înnebunesc”. Se duse la fereastră și își tăie unghiile. Se duse lângă masă și deschise o revistă pe care o păstrase din cauza unei fotografii de femeie care-i plăcuse; o privi: „n-am

decât un scop în viață: să mă culc cu femei. – Nu chiar acum; pe căldura asta! «Luna august în Africa.» Ceva mai târziu”. Apoi își spuse iar: „Încep să înnebunesc”.

Era într-un pustiu, fără umbra binefăcătoare a unei încurajări, fără picătura de apă a unei afecțiuni, un pustiu în care murea. Cât de departe era acea viață mult visată în care el se va plânge întruna iar Saint-Justin (sau Colle, sau o soție) îl vor deplânge întruna! în ultima vreme încercase de mai multe ori să stea de vorbă cu Saint-Justin, să-i smulgă făgăduiala că nu-l va părăsi niciodată, orice s-ar întâmpla. Dar când, de exemplu, îi spunea cu o voce sugrumată, naturală și afectată totodată: „Sunt atât de singur…”, celălalt îi răspundea: „Dumneavoastră ați vrut asta”, nedându-și seama că doar el – involuntar poate – îl adusese în situația de a fi singur, sau, alteori, nu-i răspundea nimic, iar scrisorile pe care i le trimitea Exupère se întorceau nedeschise.

Se așeză din nou pe marginea patului și începu să fluiere ușor.

Își „adună mințile”. Singura soluție rezonabilă era să ceară să fie mutat la Paris. La Paris va regăsi o climă bună, relații, deci posibilități de a avea bani – bani, acest oxigen fără de care omul moare. Bani, dar cum? Ei bine, va deveni „negrul” unui istoric la modă, și cu suma relativ mare pe care i-o va da istoricul va putea în sfârșit să plătească un tratament psihanalitic, care îl va vindeca. După vindecare, se va căsători. Toate acestea îi treceau prin minte de-a valma cu iubirea lui pentru Sophie, într-o confuzie nespusă.

Se întinse iar pe pat. Toată ziua găsi un refugiu doar în fantasmagoria erotică. Se prăbuși în erotism ca și cum s-ar fi scufundat în adâncurile mării.

La ora opt ceasul deșteptător sună, necruțător, străpungându-i urechile. Îl „pusese” pentru orele opt fără să știe ce face, mânuindu-l la întâmplare.

Seara ceru să i se aducă două cești cu șocolată și câteva prăjituri, și cină în pat, pătându-și din belșug pijamaua.

A doua zi dimineață nu se putu cu niciun chip ridica din pat, de parcă ar fi fost bătut în cuie. Și dacă se va scula va reuși să meargă? N-o să cadă din picioare? „Număr până la 60 și mă ridic.” Făcea asta când era copil. Dar la 60 nu se ridică. „Mai număr până la 40.” Dar nici la 40 nu se ridică.

Nu se putea ridica pentru a-și *începe ziua,* dar se putea ridica pentru a merge să consulte termometrul, cu spaimă, căci se părea că e mai cald decât în ajun. Consultarea termometrului devenise o psihoză*;* nota chiar și zecimalele: 28 1/4, 28 1/2. Astăzi erau 28 de grade la ora șapte dimineața! Înseamnă că la ora de vârf vor fi 31 sau 32 de grade: ziua cea mai caldă de până atunci. „Luna august în Africa.” Se întinse iar pe pat, gol, ca și mort.

Și din nou avu tot felul de vise ciudate. Colle îi împrumuta bani… Ar vrea să-l cunoască pe medicul Sophie i… Să se însoare: femeia alături de care treci dintr-o cameră într-alta, cu mâna pe șoldul ei (imagine obsedantă), femeia protecto*are, femeia care te ajută… Și să nu ai*bă copii, mai ales să nu aibă copii!

Peste toate aceste vise, incoerent ca și celelalte, ca de obicei, domina visul despre Sophie din Franța. Continua s-o iubească, mai bine zis începea s-o iubească ori de câte ori se gândea la ea. Trecuseră cincisprezece ani de când strângea în brațe femei, găsite pe stradă sau la bordel, de când le acoperea trupul și fața cu sărutări, de când le poseda, și deși cuvintele tandre îi erau familiare – căci dorința se exprimă în cuvinte tandre – sentimentul de tandrețe îi era tot atât de necunoscut ca și gelozia. Acestor femei le cerea să fie cinstite, punctuale și să facă bine treaba pentru care veniseră, nimic mai mult. Sophie îl

transfigurase: iubește și vei fi alt om. Dar numai dintr-un singur punct de vedere, căci mizeria sa, fizică și morală, rămăsese neschimbată în toate celelalte privințe. Văzuse ce înseamnă să iubești sau să începi să iubești. Momentul inspirat când îi sărutase tatuajul fusese un moment de creștinism autentic, și simțise asta (fără niciun fel de senzualitate, în timp ce un alt moment, care ar fi putut trece drept creștin, cel al emoției provocate de talpa desprinsă, fusese dominat de senzualitate). Transfigurare. Își spusese: „Cel care a simțit asta crede în Dumnezeu”. Căci nu era un creștin practicant, nu respecta preceptele, dar era un suflet religios, care credea din când în când în Dumnezeu. „Cel care a simțit asta crede în Dumnezeu.” Mila și corupția laolaltă săvârșiseră acest miracol.

Spre amiază cineva bătu la ușă. Fără îndoială băiatul de la hotel venea să-l întrebe dacă să-i aducă masa. Și totuși tresări și avu un moment de teamă. „Intră.” Intră un tânăr de vreo treizeci de ani, cu mustăcioară, părul negru și fața foarte închisă la culoare.

— Sunt doctorul Poitiers. M-a trimis domnul Saint-Justin. Sunteți bolnav?

Exupère, înspăimântat, își trăsese cearșaful până peste bărbie. Nu se spălase, nu se bărbierise de două zile, așternutul era murdar, camera în dezordine.

Psihanaliza îi arătase de ce boală suferă dar fără să-l vindece, poate pentru că o înțelegea în felul lui, în felul Exupère. Dar psihanaliștii erau singurii medici care nu-l înspăimântau – singurii în afară de medicul Sophiei.

— N-am nimic și voi veni mâine la bibliotecă. Puteți să-l asigurați în această privință pe domnul director. Cred că mi-a făcut rău căldura.

— Evitați-o pe cât puteți, spuse doctorul Poitiers.

Nu avea de gând să-i facă acestui medic istoricul bolii sale. Sunt rare bolile care pot fi explicate ușor, mulți bolnavi renunță să încerce să se mai vindece tocmai pentru că li se pare prea complicat să explice medicului cazul lor, cu toate nuanțele pe care le comportă. Tot astfel acuzatul renunță să se apere, înțelegând că e prea complicat, și de altfel inutil, să explice judecătorului motivul faptei pe care a săvârșit-o, în toate nuanțele sale: judecătorul nu-l poate *urmări,* el nu este una cu tine, după cum nici medicul nu te poate urmări, nefiind una cu tine. Și tot astfel sinucigașul nu ar putea să arate motivele pentru care se sinucide, care de asemenea sunt foarte diverse și complicate; dacă dă explicații, ele sunt elementare și nu acoperă decât o parte din adevăr. Dar ce valoare mai pot avea atunci explicațiile date printr-o persoană interpusă! Când un avocat îl apără pe inculpat este adesea ca și cum un bolnav ar însărcina o a treia persoană să expună cazul său în fața unui medic. Fără îndoială Exupère nota totul în legătură cu starea lui fizică, dar ar fi trebuit să aibă sub ochi acele note care se aflau într-o valiză. Or, pentru a ajunge la valiză ar fi trebuit să coboare din pat, și nu era sigur că se poate ține pe picioare: așa mor oamenii. Cât despre formulele condensate, ele erau de asemenea inutile. Era inutil să spui doar: „Sunt nebun”, după cum era la fel de inutil să spui: „Sunt bolnav de tristețe”.

— Sunteți medicul domnului Saint-Justin?

— Da.

— E-am văzut anul trecut la Oran cumpărându-și medicamente. Sper că nu e bolnav.

— E cam surmenat.

— Dar sper că nu e nimic grav.

— Nu.

Privirea lui Exupère era atât de neliniștită în timp ce punea această întrebare, încât doctorul, care-l auzise pe Saint-Justin vorbind despre

Exupère cu dispreț, își spuse: „Ar vrea probabil ca bătrânul să moară. Speră să-i ia locul”.

Medicul plecă, refuzând să primească bani. Li recomandase să ia aspirină. Mulți bolnavi, când doctorul iese din cameră, au un moment de spaimă: nu se mai simt protejați. Exupère în schimb simți că renaște.

Aruncă o privire pe rețetă și citi: *Deseară: două comprimate la ora decesului.*

Tresări și citi din nou. Da, scria chiar așa: „la ora decesului”. Ba nu, scria de fapt „la ora mesei”, își spuse: „Mâzgălelile astea ale doctorilor sunt prea bine cunoscute. Mai puțin cunoscut este scopul lor. În cazul de față voia să mă omoare, pus la cale de Saint-Justin”.

Termometrul de la fereastră arăta 31 de grade.

Și deodată se hotărî. Mâine dimineață, după ce va vorbi cu directorul, va cere să fie mutat la Paris.

Promptitudinea acestei hotărâri se datora faptului că vizita medicului, deși banală, îl trezise și îl scuturase, îl scosese din acea baie de sine însuși în care se macera de unul singur de treizeci de ore. Se simți mai bine, îi fu foame. Ceru să i se aducă o masă normală.

Masa îi dădu oarecare curaj și izbuti să digere până și povestea cu „decesul” său. Mâine nu-i va vorbi lui Saint-Justin înainte de prânz despre ceea ce are de gând. Îi va vorbi după-masă, într-un moment când se simțea de obicei mai tare.

Coborî pentru cină.

Saint-Justin sosea la bibliotecă cu o jumătate de oră mai târziu decât el. A doua zi dimineața, Exupère, de îndată ce-l văzu venind, se ridică și începu să se scuze. Saint-Justin îl opri.

— *Crestomația* lui Sylvestre de Sacy este la legat. Domnul Anquetin o va cere cu siguranță. Duceți-vă până la legătorie și vedeți dacă au legat cartea cum trebuie, înainte de a o aduce aici.

— Domnule director, vreau să vă vorbesc astăzi după-amiază. La ce oră mă puteți primi?

Saint-Justin își consultă agenda:

— La trei fără un sfert. Nu, la trei fără zece. Să bateți la ușă.

Nu rosti nici măcar un cuvânt de politețe în legătură cu boala lui. Se prefăcea că o ignoră.

Încă de la ora două începu să noteze în grabă pe o hârtie câteva idei pe care urma să le dezvolte în fața lui Saint-Justin. La ora trei fără zece, după ce verificase minutele pe ceas (în acest timp Saint-Justin, în biroul său, făcea același lucru), și după ce își drese glasul, Exupère ciocăni în ușă. „Intră."

Domnul Saint-Justin se prefăcea că citește *La Dépêche algérienne,* larg desfășurată în fața lui și care îi ascundea chipul. Exupère stătea în picioare. Totul a durat cât timp? între cincisprezece și douăzeci de secunde, ceea ce e foarte mult. Exupère era uluit de asemenea insolență premeditată și atât de minuțios pusă în scenă, ca și de indiferența pe care acest om i-o arăta. În sfârșit, ziarul fu pus pe birou, împăturit cu grijă, și domnul Saint-Justin vorbi:

— V-am zărit astăzi pe strada Bab-Azun. Tot nu vă lăsați de fumat.

Exupère făcu un gest vag.

— Doreați să-mi vorbiți. Vă ascult.

— N-am vrut până acum, domnule director, să vă vorbesc despre necazurile mele personale…

— Nu trebuie niciodată să le vorbești oamenilor despre necazurile tale: puțin le pasă de ele, îi plictisești și încep să te dușmănească. o regulă de politețe și de prudență nu îndeajuns de cunoscută.

Exupère își recăpăta curajul, împins de nevoie. Spuse tot ce avea de spus despre incapacitatea lui de a mai lucra la Alger și termină astfel:

— Orice om normal își pierde puterea de muncă din pricina climei de aici.

— Eu sunt un om normal, mi se pare, și nu mi-am pierdut puterea de muncă.

— Cred că am și un ulcer la stomac.

— Suferiți de stomac pentru că mâncați prea repede. Mâncați puțin, dar mâncați prea repede. Suferiți de multă vreme de stomac?

— Cam de când sunt la Alger (subînțelegându-se: de când te porți rău cu mine). După fiecare masă am dureri (era adevărat), și fac febră (ceea ce nu era adevărat).

— V-am spus, mâncați prea repede și fumați prea mult.

— Uneori simt dureri în inimă.

— E o simplă crampă.

Durerile de inimă erau de asemenea inventate. Cât privește diagnosticul atât de prompt, „E o simplă crampă", era absurd, de vreme ce Saint-Justin nu se pricepea câtuși de puțin la asemenea dureri care, dacă ar fi fost reale, ar fi putut constitui un semn important. Astfel și unul și celălalt se zbenguiau în plină fantezie. Așa e viața.

— I-ați pomenit de toate acestea doctorului Poitiers?

Exupère, copiindu-l, conștient sau inconștient, pe Clémenceau:

— Boala este un lucru mult prea important pentru a putea fi încredințată medicilor. Și apoi de ce să complicăm lucrurile?

— Cred că nu e prea comod pentru un medic să vă trateze.

— Dar nu vreau să fiu tratat.

— Cum?

— În orice caz. Nu cu metodele care…

— A, da! Cu metodele psihanalizei. E o terapeutică bună pentru proști, exploatată de niște șarlatani și niște vicioși.

— Vai! domnule director! De altfel aș vrea să mă tratez, dar nu am bani.

Își frământă mâinile. Nu-i vorbise niciodată lui Saint-Justin de lipsa lui de bani, pe care acesta o cunoștea, dar căruia îi convenea să pară că o ignoră. Saint-Justin îi spusese chiar: „N-am niciun

fel de avere”, presimțind că într-o bună zi Exupère ar putea veni să-i ceară bani și prevenind din timp o atare situație.

— Pacientul crede că are o peritonită când are doar bolboroseli în mațe iar medicul îi spune că are bolboroseli în mațe când are peritonită. Dar cu dumneavoastră nu e cazul, căci văd că aveți o voce bună.

— Ce vreți să spuneți? („Cât e de grosolan!” gândea în sinea lui Exupère, pentru o clipă plin de admirație.)

— Aveți vocea unui om sănătos. Dramatizați însă tot ce vi se întâmplă.

— Dacă îți dai osteneală să gândești, totul e dramatic. Dacă nu, nimic nu e dramatic.

Aceste cuvinte își aveau importanța lor, însă de când Saint-Justin îi spusese că are o voce de om sănătos, vocea lui Exupère devenise cea a unui muribund. Cuvintele rostite, astfel își pierdeau din gravitate. Dar deși muribundă, vocea lui rămânea vocea sacadată a unui om care nu-și mai poate stăpâni nervii. Începu chiar să tușească din răsputeri, probabil din cauza emoției. Când tușea i se mai potoli:

— Ce altceva v-a mai spus doctorul Poitiers?

— Că în Africa ar trebui să evit căldura.

Vremea era atât de călduroasă și de apăsătoare încât lemnăria biroului începuse să geamă și să trosnească.

— Doctorul Poitiers spune tot ce-i trece prin cap, ca toți medicii. V-a prescris ceva?

— Da: „Să nu am supărări. Să caut să am moralul ridicat”.

— Vreun tratament?

— Mi-a prescris aspirină.

— De ce aspirină?

— Mi-a s-pus că e bună la orice. E bună probabil și pentru ulcer și pentru nebunie.

— Doctorul Poitiers recomandă tot ce vrei și tot ce nu vrei, dar e un medic foarte bun.

— Sunt nebun, domnule director. Nu puteam să-i spun asta doctorului Poitiers. Nu-i un lucru pe care să-l spui unui medic. Doar că atunci când nu vorbești despre lucrurile astea totul devine dramatic. Când vorbești despre ele nimic nu mai e dramatic.

— Acum un minut spuneați exact contrariul.

— Oh, e posibil. V-am apus și că medicii mă înspăimântă?

— Nu, dar bănuiesc. Am impresia că totul vă înspăimântă.

— Sunt înspăimântat de ceea ce e înspăimântător, înspăimântătoare, când ești bolnav, nu e suferința, ci prezența medicului.

— Încercați să fiți spiritual.

— Sunt nebun, domnule director, nebun de legat. Și nebunia mea se agravează pe zi ce trece. Și de aceea îmi permit (scoase din buzunar cererea)… îmi permit să vă încredințez hârtia aceasta prin care cei să fiu mutat la Paris și pe care vă rog să o trimiteți dumneavoastră. La Paris mă voi vindeca repede. Aici nu, din cauza climei.

Saint-Justin izbucni, cu o voce înghețată:

— Nici nu poate fi vorba. Ați cerut să veniți în Africa. După o lună petrecută la Oran ați cerut să veniți aici și v-am sprijinit. Acum vreți să vă întoarceți la Paris. De altfel cine altul decât mine credeți că vă va putea suporta?

— Dar sănătatea mea…

— Sunteți perfect sănătos.

— Sunt nebun, nebun de legat. Uitați-vă la ochii mei.

— Nu sunteți mai nebun decât mine. Sunteți un simulant și un farsor.

— Ulcerul l-am făcut din pricina dumneavoastră, a răutății dumneavoastră. E pedeapsa dumneavoastră.

— Ce tot spuneți!

— Silindu-mă să rămân aici, mă omorâți.

— Ei bine, mă întreb de ce oameni ca dumneavoastră mai fac umbră pământului.

Atunci se petrecu un lucru extraordinar. Exupère, ajuns la capătul puterilor, căzu în genunchi în fața domnului Saint-Justin (cu gestul rugătorilor antici, ceea ce arată cât de firesc era acest gest) și își sprijini obrazul de genunchii lui.

— Vă implor, domnule director. Vă implor, fie-vă milă… Faceți-o din milostenie. Mil*ostenie era* exact cuvântul pe care nu trebuia să-l spună, după cum cu câteva zile în urmă nu trebuia să spună bun. *Țara* asta mă omoară. Mă omoară și felul în care vă purtați cu mine. În prezența dumneavoastră mă îndoiesc de calitatea mea de ființă omenească. Iată marele dumneavoastră păcat.

Domnul Saint-Justin își depărtase fotoliul cu violență, și Exupère, pierzându-și echilibrul, fu cât pe ce să cadă cu fața înainte. Saint-Justin spuse:

— Ieșiți imediat sau vă iau de mână și vă scot de aici cu de-a sila.

Din gură îi țâșneau parcă flăcări. O expresie intensă de ură și dispreț îi transfigura chipul. Buza superioară i se ridicase în partea stângă, descoperindu-i dinții amenințători, ca la o pisică mânioasă sau la un paralitic care vorbește cu gura într-o parte. Exupère se ridică. Simți cum i se taie picioarele dar rămase drept. Îl văzu pe Saint-Justin cum își șterge cu batista, făcând o strâmbătură, pantalonul în dreptul genunchiului. Duse degetele la gură și simți puțină salivă în jurul buzelor. Era uimit că poate sta în picioare. Ieșind, se izbi de mobilă (ceea ce la el devenise un obicei, ca și faptul de a răsturna obiecte, după ce avusese criza, dar astăzi era mai rău decât oricând).

Nu se duse în sala de lectură, unde îl așteptau o serie de îndatoriri. Coborî. Oamenii urcau și coborau pe scară. El mergea lipindu-se de zid, sau de rampă. Era reacția lui în asemenea cazuri, dar de data aceasta era și un mod de a se sprijini. La un moment dat fiind cât pe ce să cadă, scoase un

strigăt atât de puternic încât cineva de pe palierul de deasupra întoarse capul. Acest strigăt era – încercăm să-l reproducem cu exactitate —: „Muuu”.

Să se ducă în camera lui? În camera spaimelor lui? Nu. În scuarul Laferriere, plin de amintirea Sophiei? Nu. Pe malul mării, aproape pustiu, unde se aflau câteva bănci? Să vadă marea? Nu. În scuarul Bresson, plin de amintirea lui Colle? Nu. Poate pe bulevardul Saint-Saens, totdeauna pustiu, chiar alături…

Apoi se așeză pe marginea trotuarului. Răsfrângerile soarelui îl umplură de tristețe. Stătea cum stătea Colle când îl aștepta în fața hotelului Nice. Dar Colle avea o înfățișare dezinvoltă și afectată. În timp ce el atinsese adâncurile disperării.

Când îi spunea lui Saint-Justin că suferă, îl dezgusta și îl jignea. Ar fi trebuit să-i facă tot mai multă milă și, dimpotrivă, îl simțea tot mai dușman. „A văzut că mă înec și a făcut tocmai gestul prin care mă înfunda și mai mult în apă. Nu știu de ce se vorbește de «nonasistență față de o persoană aflată în pericol». Tendința firească este nu de «nonasistență», ci de a ucide. Și tocmai de la el mă așteptam, la început, să mă ajute în orice împrejurare! Protectorul meu a devenit prigonitorul meu!” Închis ca un animal într-o cușcă. Închis împreună cu un om care-l ura, și care avea asupra lui puteri depline, într-un ținut cu o climă ucigașă, fără un prieten, fără o relație și fără bani. Cât de îngrozitoare fuseseră cuvintele acelui om: „Aveți grijă să nu vă faceți din mine un dușman!” Saint-Justin își spusese probabil: „Într-o bună zi o să-l văd la picioarele mele”. Și, într-adevăr, îl văzuse la picioarele lui. O pisică închisă înnebunește și se cațără de-a lungul zidurilor. El e din ce în ce mai nebun. Și nu speră nimic de la ziduri. Dacă ar fugi pur și simplu în Franța – singura fugă pe care și-o dorește – ar fi revocat din

post fără salariu. Trebuie să rămână în cușcă și să moară. Nu putea nici măcar să seducă la bordel! Nu avea nicio poftă. Chiar Sanchita devenise doar o obișnuință. Dar să acosteze femei pe stradă! Să le seducă! în starea în care se afla!

Să tremure în fața unui bărbat, ce grozăvie! Un individ pe oare-l cunoscuse cândva, compromis într-o afacere veroasă, și care pretindea că se va sinucide, spusese unuia dintre *prietenii* săi: „Un altul în situația mea s-ar sinucide. – Bineînțeles”, îi răspunde *prietenul.* Individul, încurajat în sensul tragic, se sinucide. Celălalt, un asasin cu mâinile curate. Exupère se gândea că dacă i-ar fi spus lui Saint-Justin: „Un altul în locul meu s-ar sinucide”, Saint-Justin i-ar fi răspuns de asemenea: „Bineînțeles”.

Ar fi putut avea în jurul lui cunoștințe care i-ar fi dat sfaturi, l-ar fi ajutat, l-ar fi scos poate din impas. Dar simțise, încă de pe când era la Oran, că lui Saint-Justin nu-i plăcea ca el să aibă relații. Dintr-o susceptibilitate amicală, crezuse el la început. Din ură, socotea astăzi: da, dintr-o dorință de a-l avea și mai mult numai pentru el, lipsit de sprijin și de distracții, și dezarmat, pentru a-l tortura mai în voie. Și astfel a început să creadă că e plictisitor pentru ceilalți, și să aibă drept deviză: „Timpul nu trebuie irosit”, deși avea treizeci și cinci de ani și toată viața nu făcuse altceva decât să-și irosească timpul. Numai în legătură cu Colle nu cedase. De ce? Fără îndoială pentru că alături de Colle se degrada, și pentru ca pentru el era vital sa se degradeze într-o oarecare măsură. Astfel, rămăsese singur pentru a fi pe placul lui Saint-Justin, pe vremea când își închipuia că Saint-Justin îi era prieten, dar și când se văzuse victima lui, din masochism și slăbiciune.

Se gândi că dacă ar putea vorbi de nenorocirea lui, s-ar simți eliberat. Dar poate că, dimpotrivă, și-o va adânci și mai mult în conștiință, când de fapt el încerca să o uite.

Găsi în buzunar hârtia pe care notase ce trebuie să-i spună lui Saint-Justin. O rupse în bucățele.

În fața lui, în partea dinspre nord a bulevardului, orașul etajat îl domină încă prin câteva case, dar câmpia începe de aici, cu primii copaci, înțelepți care, clătinându-și cununile, par a spune la întâmplare și da și nu. Într-acolo duce o scară de piatră pe care coboară măgărușii prudenți, suie câini în căutare de aventuri, o găină (mereu aceeași), un talmeș-balmeș de mici ființe pe care de departe ai impresia că le-ai putea prinde în mână. Exupère este convins că nu se va putea niciodată ridica de pe marginea trotuarului pe care este așezat, și nici nu îndrăznește să încerce.

Doi evrei tineri trec pe lângă el. Unul a luat-o înaintea celuilalt, care îl strigă:

— Attali!

Attali, Athalie. Un nume care a rămas același, viu, timp de treizeci de secole. O, rasă ebraică! în exaltarea sa Exupère, se ridică fără să-și dea seama.

Coborî pe strada Michelet, dar exaltarea îi scădea, și odată cu ea și puterea. Umbla cu pași dezordonați. Mergea sprijinindu-se de ziduri și reperând de la distanță terasele cafenelelor unde s-ar fi putut așeza în cazul când ar fi simțit că leșină. Și, de preferință, băncile, pentru că la cafenea ar fi trebuit să comande ceva. Văzu o bancă goală. Dar în clipa următoare citi un aviz: „Vopsit”. Apoi o alta, o, ce fericire! Dar un nou aviz îl întâmpină: „Vopsit”. Își spunea: „Aici am văzut-o trecând pe femeia aceea cu ochi atât de încercănați”; mai departe: „Aici m-am învârtit în jurul femeii care avea o vânătaie pe gât, dar n-am acostat-o pentru că nu eram ras”; și mai departe: „Pe trotuarul din față, pe terasa universității (la braserie), am acostat-o pe Sanchita”. Se sprijinea pe aceste amintiri tot astfel cum un înotător ajuns la capătul puterilor merge din epavă în epavă sau cum Colle își susținea existența prin furtișaguri.

Pe mâna dreaptă, care îi atârna, simți o atingere rece, care îl înfiora: un câine îi pusese botul pe mână.

Deodată îl ajunse cineva care se grăbea în urma lui: Livorno.

— Domnule Exupère, văd că nu vă simțiți bine. Nu vreți să vă ajut?

— Nu, nu, mulțumesc. E din cauza căldurii… Deci te-ai întors din concediu?

— Mâine mă duc la serviciu. Iertați-mă că vă țin de braț. Veniți să luăm o cafea la cafeneaua universității: o să vă facă bine. Sunteți invitatul meu.

Acest „Sunteți invitatul meu” îi amintea în mod supărător de Colle și de „invitațiile” acestuia, care totdeauna până la urmă se transformau în consumații plătite de Exupère. Livorno va fi oare un al doilea Colle, cu o treaptă mai jos? Oh! Exupère voise să evite totdeauna tocmai acest lucru. Porni pe șosea, simțind într-adevăr nevoia să se așeze și luptând totodată împotriva încercărilor lui Livorno de a-i lua brațul. Dar o mașină îl atinse, și cum nu știa prea bine ce face, îl lăsă să-l țină de braț și să-l conducă astfel până la cafenea.

— Chelnerii se mișcă foarte încet aici. Mă duc să vă aduc eu o cafea.

Se întoarse cu două cafele și se așeză la masa lui Exupère, care spuse ce-i trecu prin minte despre căldură.

— M-am întors ieri de la Bone, unde îmi am familia. La Bone sunt cele mai frumoase franțuzoaice din Algeria. Și rafinate! Vicioase!

Exupère se trezi. Se trezea totdeauna când se vorbea despre femei. Livorno:

— Și totuși, albul Alger este un adevărat harem!

Exupère se înciuda. Nu găsea că Algerul este chiar un harem. Livorno îi spuse că-i plac cocotele, femeile fardate, „artistele”; începeau să-și facă confidențe. Exupère se uită la ceas.

— Domnul Saint-Justin va ieși curând. N-aș vrea să mă vadă la cafenea.

Fraza era cu totul imbecilă. Dar mult mai puțin decât cea pe care dorise s-o rostească:

— Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu.

— Putem să intrăm înăuntru, spuse Livorno.

Ca doi școlari care se tem să nu fie prinși făcând cine știe ce ștrengărie. De ce orice lucru devenea atât de repede, în preajma lui Exupère, pueril și sordid totodată?

— Trebuie să mă întorc la hotel.

— N-o să vă las să vă întoarceți singur în starea în care vă aflați. Vă însoțesc.

Trebuia nu numai să scape de Livorno dar și să nu rostească fără voia lui fraza fatală care-i sta pe buze: „Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu”.

Trebuia să rezolve următoarea dilemă: sau să se întoarcă pe jos, lucru de care nu se simțea în stare, sau să-l lase pe Livorno să-l însoțească, ceea ce însemna să-i acorde o anumită superioritate și să riște să fie văzut de Saint-Justin, sau să ia un taxi, dar un taxi costă mult. Din nou celălalt spuse:

— Vă însoțesc. Avem același drum.

Livorno era asemeni acelor jalnici și necruțători ghizi, care, când soseau pacheboturile cu turiști, căutau prin toate mijloacele să-și impună englezilor serviciile sordide. Vorbea atingând întruna vestonul lui Exupère, atât pentru a-l convinge cât și pentru a arăta întregii străzi că îl domină. Exupère ar fi trebuit să spună nu, dar un nu hotărât, de care nu se simțea capabil. Văzuse foarte bine manevra lui Livorno, care încerca să se insinueze în existența lui în schimbul micului serviciu pe care i-l făcuse și profitând de slăbiciunea lui Exupère, care îi îngăduise să-i facă acest serviciu. Dar slăbiciunea lui făcea din el o pradă ușoară. Și la ce bun să spună „nu”, la ce bun

un moment de hotărâre, de vreme ce tot nu va reuși să rămână până la capăt astfel?

Refuză să fie însoțit. „Până la urmă o să mă supăr.” Era fraza clasică a celor care *nu se pot* supăra. Atunci Livorno spuse:

— Vă caut un taxi.

Exupère se resemnă și Livorno dispăru. Exupère achită consumația. Și de data aceasta tot sărmana lui pungă trebuia să plătească. Livorno se întoarse cu un taxi și „îl băgă” pe Exupère înăuntru. „Păreți cam bolnav” îi spuse șoferul, pe un ton de reală compasiune. Pe dată Exupère se simți mult mai rău.

— Vă voi însoți în taxi, spuse Livorno. Sunteți plin de energie, dar o insolație nu e lucru de glumă.

Trebui să dea o nouă luptă. Și încă o alta pentru ca Livorno să nu vină a doua zi ca să-l conducă cu tramvaiul. Extenuant. Extenuant și din ce în ce mai grotesc. Când Livorno îl sfătuise să intre în cafenea pentru a nu se întâlni cu Saint-Justin, fuseseră ca doi complici. Livorno îl proteja împotriva lui Saint-Justin. Și, o clipă mai târziu, Exupère se gândea: „Odată ce tot nu mă pot închipui spunându-i: „Îți interzic”, înseamnă că ar trebui să-i cer lui Saint-Justin să-i spună: „Îți interzic să-l întâlnești pe domnul Exupère în afara orelor de serviciu”. Grotesc! Grotesc!

În taxi, Exupère își scăpă bastonul. „V-ați spart cumva pipa?”[18] întrebă șoferul peste umăr. Exupère, profund impresionat, făcu cu degetele gestul de exorcizare învățat de la Teresa.

Credea că în acea noapte nu va dormi. Însă adormi repede și dormi bine, doborât de oboseală. Dar destinul lui nu dormea.

A doua zi dimineață își amintea foarte bine că îi făcuse o scenă lui Saint-Justin, dar nu-și mai amintea ce-i spusese.

Când ieși, fu cuprins de o nouă teamă: îi era frică să nu fie așteptat la poartă de Livorno, venit

să-l însoțească. Teama de Livorno se adăuga celorlalte temeri. Livorno nu era acolo.

Celebra ceață algeriană, ca un clopot răsturnat peste oraș.

Alte clopote răsturnate peste inimă. Clopotul mizeriei. Clopotul umilinței. Clopotul lipsei de iubire.

La bibliotecă găsi pe birou o notă din partea lui Saint-Justin:

„Îmi veți face plăcerea să nu vă mai prezentați în fața mea. Vom comunica de acum înainte prin note de serviciu. Livorno va fi omul de legătură."

Cât timp va dura această hotărâre absurdă? Colle îi spusese că se întâmplă uneori în Sahara ca ofițerii din același post, nebuni din cauza căldurii, să nu mai comunice între ei decât prin note de serviciu. Saint-Justin înnebunise și el? Oare toată lumea înnebunise?

La post-restant, nimic din partea doamnei Crabalona.

La hotel, nimic de la Colle.

Totuși nu-l dușmănea nici pe Colle, și nici chiar pe Saint-Justin. Despre primul își spunea: „Așa e el!" Era chiar mulțumit că la Bu-Saâda câștiga bani, fără să se gândească măcar că din acești bani i-ar putea plăti datoria. Despre cel de-al doilea își spunea: „E nebun. Sau, mai curând, unt de toată lumea. Știe că numai eu îl iubesc, și de aceea vrea să-mi facă rău."

Există o poveste japoneză din evul mediu. Un samurai înarmat este atacat de un alt samurai, foarte tânăr și pe care nu-l cunoștea. Îl vede și, cuprins de uimire, nu face nicio mișcare: „E prea frumos. Nu-l pot ucide." Și tânărul samurai îl omoară. Tot astfel Exupère, în fața lui Saint-Justin, își spunea: „Este un om superior. Orice ar face împotriva mea, eu nu voi face niciodată nimic împotriva lui." Și aștepta neclintit răul pe care i-l va face Saint-Justin.

Ideea că există cineva care se bucură de suferința lui i se părea nespus de ciudată. Dar nu găsea în el nici cea mai mică urmă de ură față de cel care îi arăta atât de multă. Era ca o pară de cauciuc goală pe care apeși, apeși, și din care nu iese nimic. Dacă Saint-Justin ar fi căzut în stradă, el ar fi făcut orice ca să cheme cât mai repede o ambulanță. Și apoi își mai spunea: „Are șaizeci de ani. Va muri curând." Și-l închipuia pe patul de moarte. Îi era milă de el, și mila aceasta îl împiedica să-l urască.

În cameră observă un fir metalic care cobora de-a lungul peretelui, parcă ascuns de un colț al acestuia, pe care nu-l observase niciodată până atunci. Nu era oare firul unui microfon prin care patronii îi captau nu conversațiile, căci nu primea pe nimeni în cameră, ci gândurile? Dar dacă erau în stare de așa ceva, nu opreau oare scrisorile lui Colle, ceea ce ar fi explicat tăcerea acestuia? Se hotărî să părăsească hotelul și să-i scrie din nou lui Colle. Totuși, în ceea ce privește microfonul, își dădea seama că nebunia lui e oarecum exagerată. Dar, exagerată sau nu, o vedea cum crește, ca o apă care inundă totul, de la o săptămână la alta.

Îi strecură un bacșiș slujnicei de la hotel, o bătrână spaniolă căreia îi ceruse câteva mici servicii și care pleca. Îi spuse probabil că fusese mulțumit de ea, căci ea îi răspunse: „Și eu am fost mulțumită de dumneavoastră". Cineva îi spunea acest lucru, și acel cineva nu era Saint-Justin! „Viața nu merită să fie trăită decât pentru asemenea mărunte cuvinte de bunăvoință sinceră, pe care o oferi și care ți se oferă. Eu am oferit ce am putut. Dar mi s-a oferit atât de puțin!" Se mută într-un hotel și mai modest (o sută de franci pe lună), din strada Mahon. La biroul de primire nu văzu nicio figură simpatică: motivele sale de a trăi cădeau unul câte unul. Îl întâmpină o bătrână pereche de evrei, care îl făcu să șovăie. Nu-și mai amintea dacă îi iubea sau îi ura pe evrei: adesea i

se întâmpla ca, luat pe neașteptate, să nu mai știe ce-i cu el. După o clipă ajunse la concluzia că-i iubește, și intră.

Avu prilejul să-și amintească iar de Colle. În micuța cafenea aflată chiar în locul unde strada Mahon face colț cu strada de la Lyre, unde stătuse împreună cu Colle și se întorsese singur după cincisprezece zile, chelnerul îi spuse: „Mi-ați lăsat un bacșiș? – Da. – L-a luat prietenul dumneavoastră și nu mai voia să-i dea drumul. Am fost silit să i-l smulg din mână.” Exupère îi dădu bacșișul și îi scrise lui Colle, spunându-i să-i răspundă la post-restant, căci poate și cei de la acest nou hotel vor încerca să-i facă rău.

Mai mult chiar decât până atunci, la hotel era precaut până la pedanterie. Se întorcea de două și chiar de trei ori, pentru a verifica dacă nu uitase să stingă lumina electrică în cameră sau să închidă bine robinetul de la chiuvetă.

Ținuse cu orice preț, în ciuda situației în care se afla, să-i dea în continuare Sanchitei aceeași sumă de bani. Acum o anunță că-i va da o sumă mai mică, spunându-i și de ce. Se întreba dacă va mai veni; dar între ei nu se schimbă nimic. Ea sosea ca de obicei, spunea „bună ziua” sau „bună seara”, și făcea tot ce trebuia să facă, în mod desăvârșit.

Începu să ia masa într-un mic restaurant foarte onorabil și foarte ieftin. Dar trebui să renunțe la el pentru că pretutindeni erau oglinzi. Nu era în stare să se vadă, în timp ce mânca, într-o oglindă: era un spectacol grețos. Mai încercă la altul, unde aproape îi aruncau cu farfuriile în cap dacă făcea o comandă modestă. Găsi în sfârșit unul, destul de bun și cu un chelner foarte inimos; napolitan ca înfățișare, un adevărat *polichinelle;* Exupère îl botează *Pulcinella.* După ce chelnerul îi spunea: „Poftă bună-, domnule!” mânca mai cu poftă; un singur cuvânt era de ajuns pentru a-l pune pe linia de plutire. Neputința sa de a rezista era atât de mare încât, deși, pentru a face economie, renunțase

la vin, care constituia pentru el un întăritor, dacă chelnerul îi spunea: „Nu luați puțină brânză? E foarte bună”, nu comanda vin, dar lua brânză, de care nu avea nicio poftă.

Era jalnic să-l vezi pe Exupère cum râde de glumele clienților de la masa vecină, ca și cum ar fi făcut și el parte din grupul lor, și cum caută în modul cel mai vizibil să fie acceptat de ei, măcar atâta vreme cât dura masa. Dar ei se prefăceau că nici nu-l văd pe acest *Francaoui* cu ochelari și atât de palid. Exupère le făcea totuși avansuri în continuare. Până în clipa când, dintr-odată, înțelegea: înțelegea că e ținut în afara umanității.

Într-o zi, la ora două și jumătate, găsi pe biroul său o notă pusă cât mai la vedere:

Ieri nu erați ras. Vă rog să vă radeți când veniți la bibliotecă.

Era adevărat, venise neras; greșise. Dar cum de putuse Saint-Justin să-i scrie acest bilet, pe care Livorno îl citise fără îndoială!

După două zile, altă notă:

Vă rog să vă curățați petele de grăsime de pe reverul drept al vestonului.

Ca și boxerul de la *La Perle,* Saint-Justin lovea mereu în același loc, pentru a agrava și mai mult rana.

Exupère, după această notă, în timpul lucrului sărea fie câte o literă, fie câte un cuvânt întreg, nemairespectând nici ortografia.

Rămase un sfert de oră cu capul în mâini, întrebându-se: „Trebuie sau nu să-i scriu lui Saint-Justin?” Chibzui îndelung, obsedat de conștiința faptului că toate hotărârile lui sunt hotărâri greșite. În sfârșit, dădu cu banul. Soarta hotărî că trebuie să-i scrie. Îi trimise așadar șefului său, într-un plic închis, următoarea scrisoare:

Domnule director,

Înțeleg și accept atitudinea pe care o aveți față de mine. Ea constituie pedeapsa echitabilă a faptelor mele, și mai ales a ușurinței cu care m-am lăsat pradă nebuniei mele în momentul când ea abia începea să apară.

Dar vă rog insistent să nu-mi mai faceți observații jignitoare în notele de serviciu depuse pe biroul meu. Ele sunt, de asemenea, justificate, dar vă rog să binevoiți a mi le trimite în plic închis, și dacă e posibil chiar sigilat. Scrise pe o foaie volantă, care poate cădea sub ochi străini, ele riscă să diminueze modesta autoritate de care are nevoie bibliotecarul dumneavoastră, și prin aceasta să dăuneze creditului, atât de meritat, de care se bucură biblioteca.

Vă mulțumesc și va rog să credeți, domnule director, în sentimentele mele respectuoase și devotate.

Nu făcuse o aluzie limpede la Livorno, pe care-l considera capabil să deschidă scrisoarea în chip fraudulos.

Trecuseră două zile când găsi pe biroul său un plic închis. Îl deschise cu teamă. „Dacă e vreun lucru neplăcut, nu-l mai pot suporta. Da, aici am ajuns.” Citi:

Am înaintat cererea dumneavoastră de a fi mutat, împreună cu sprijinul meu.

VIII

Ca o fată care a auzit „da”-ul logodnicului, ca un băiat ce află că a luat bacalaureatul. Exupère, se îneca, urcă la suprafață și se agață de colacul de salvare întins de Saint-Justin. Vocea nu-i mai este slăbită și șovăitoare (la telefon mulți îi spuneau: „Vi s-a întâmplat ceva neplăcut?”). Iată scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Saint-Justin:

Domnule director,

Vă mulțumesc din tot sufletul. V-a fost milă de mine. Ați făcut singurul gest care putea să mă readucă la viață. Sănătatea mea… urmează numeroase considerații asupra sănătății. Voi putea începe din nou să lucrez… urmează numeroase considerații asupra unor lucrări prezente și viitoare. În timpul care îmi mai rămâne pentru a mă ocupa de bibliotecă, voi fi fericit dacă voi merita aprobarea dumneavoastră…

Până aici era o scrisoare care surprindea prin platitudinea ei, prin tonul care părea să ignore tot ceea ce se întâmplase până atunci și printr-o anume subtilă pricepere de a-l enerva pe Saint-Justin. În continuare însă, deși cu adevărat nebun, începu să simuleze, în parte pentru că asta nu mai avea nicio importanță de vreme ce curând tot urma să plece din Algeria, în parte pentru că Saint-Justin îi spusese că e un simulant. Din supunere față de Saint-Justin, vrea să fie ceea ce Saint-Justin crede despre el că este. Sfârșitul scrisorii este deci oarecum ciudat, dar ciudat cu intenție și, ca și începutul, extrem de stângaci:

Binevoiți a crede, domnule director, că rămân al dumneavoastră preaumil și preasupus servitor, acum și de-a pururi.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. Totul devine suportabil, de vreme ce va pleca de aici. Dar, tot pentru că pleacă, s-a hotărât să nu mai acosteze femei. Să nu mai *înceapă* nimic. Nimic care să întineze cu scârnăvia mediteraneeană (Sanchita face excepție) amintirea Sophiei. La începutul lui august a avut câteva zile de cuceriri epuizante și febrile. „Repede, cât mai repede!" Apoi, copleșit de căldura de august și de nenorocire, a renunțat la femei.

Fiecare schimbare de climă sau de dispoziție era pentru el un pretext ca să înceapă să scrie o lucrare pe care o abandona la schimbarea următoare. Sosise la Oran aducând cu sine o serie de note și textul aproape redactat al unui *Ludovic al XIV-lea și Louvois.* La Oran negăsind lucrări de istorie, fu silit să abandoneze acest studiu. Clima Algerului, oricât de deprimantă ni s-ar părea, îngăduie alcătuirea unei antologii: Exupère se așeză la masa de lucru în vederea stabilirii unei antologii Amiel și găsi destulă energie pentru a o duce la capăt, după care se opri aici. Compusese totuși o bună introducere; vorbea bine, fără dificultăți, despre cel ce a scris: „Toți cei ce se îndoiesc de mine găsesc în mine un complice. Mă văd la modul comic mai curând și mai cu ușurință decât la modul serios … Și fac baloane de săpun numai ca să fac ceva." Excitația pricinuită de întâlnirea cu Sophie, excitație care, după cum știm, căpătă la el un neașteptat caracter religios, îl îndemnă să înceapă o lucrare de lungă respirație, Despre *rolul pervertitor al Africii de nord în marile religii;* Sophie dispăru după două zile, și odată cu ea îi dispăru și puterea de a continua lucrarea. Luna august, care îl doborâse cu totul, îl obligă să se limiteze la lectură: indolent, inconsistent, incoerent, instabil și admirabil dotat pentru neputința de a crea, această stare larvară făcea din el un cititor înnăscut. (Ar fi avut un minimum de forță creatoare dacă prin ea ar fi putut câștiga bani,

dar nu era în stare să scrie așa, în gol…) Și iată unde voiam să ajungem. Mutarea lui la Paris, probabilă, pentru el sigură, îi dădu curajul să reia vechiul proiect. Amintirile despre femeile din Oran și reveriile cu privire la Montluçon îl determinară să înceapă să lucreze. Se hotărî să recitească Istoria *poporului evreu* de Duruy, carte care îl fermecase pe vremea când avea optsprezece ani.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. În mod obișnuit duminica era pentru el o zi îngrozitoare: este ziua în care nu mai ești ocupat la slujbă, când rămâi pradă ție însuți (cuvântul *prada* are în el ceva sinistru, care se potrivește aici). Exupère și-o petrecea de cele mai adeseori în Grădina experimentală, vast parc botanic aflat la câțiva kilometri de Alger, aproape totdeauna pustiu, unde cel puțin nu-și mai vedea camera și nu-i mai vedea pe trecători. Acolo citea câte zece ore în șir: cărțile erau pentru el ca un parapet ridicat în partea dinspre prăpastie pe marginea unui drum primejdios: dacă nu le vedea decât pe ele, putea merge înainte; dacă își întorcea privirea de la ele, cădea în prăpastie. Dar în această duminică simți dorința să se ducă mai întâi să vadă marea; marea nu mai este acel lucru înspăimântător de care se temea atât înainte; ea este calea întoarcerii. Încă de la opt dimineața se duce pe dig și *privește.* Lucru uimitor, privește fără acel gând de a acosta femeile, datorită căruia putuse până acum să privească Algerul. Privește și aproape se amuză de ceea ce nu va mai vedea mâine.

Digul acesta are mica lui poveste. Într-o zi Colle și Exupère o luaseră la fugă pe aici, cu spatele încovoiat sub pietrele cu care aruncau în ei câțiva arabi tineri. „Cu tine nu avem nimic, ci cu el. El hoț”, spusese unul lui Exupère. Secvență de cinema: un barcagiu arab consimțise să străbată cu ei portul, întrecându-i în viteză pe arabii care căutau să le-o ia înainte fugind de-a lungul digului.

Colle explicase vesel că rugase pe unul dintre arabi să-i care valizele și la urmă fugise fără să-i plătească.

La ora opt dimineața pe dig soarele nu are încă putere. Ajunge până aici domolit, după ce a străbătut densa grămadă de apă așezată ca un clopot peste oraș: tot orașul pare cufundat într-un uriaș pahar de rachiu de anason. Exupère a luat cu el un volum gros din *Istoria poporului evreu.* Dar adesea ridică ochii și privește în jur cu un fel de simpatie. Arabi adormiți pe parapet, și pe care nimeni nu-i împinge în apă, într-atât e de lipsită de răutate imaginația celor care trec pe lângă ei, alții care se rad în aer liber. Băiatul care a pescuit un pește și îl strecoară sub șapcă, unde îi va parfuma părul. Yauled-ul care fumează un chiștoc atât de mic încât îl ține înfipt într-o sârmă. Câteva familii prânzesc; oala cu mâncare fierbe, așezată pe trei pietre. Pe unul din blocurile de ciment ale digului, un bătrân pirat a întins o bucată de covor pe care s-a culcat, după ce a orânduit în jurul lui o sticluță cu limonadă cam de un sfert de litru, plină cu ceai, și o ceașcă mare cât un degetar. Mirosul funiilor, al lemnului gudronat. Și un alt miros, de asemenea, care, din Italia până în Spania, din Provença până în *La Sauvagie,* face ocolul întregii Mediterane; Exupère îl acceptă: astăzi se simte indulgent. În port intră un pachebot, târând după el un remorcher. Crâmpeie de melodii cântate de o fanfară, venind dinspre scuarul Bresson și străbătând portul, dobândesc aici, în aer și pe apă, un fel de farmec poetic. O briză încântătoare ți se strecoară pe sub cămașă, îți mângâie subsuorile, îți zvântă atât de plăcut sudoarea divină care te scaldă.

Privește marea spre larg, și o găsește frumoasă, căci e marea întoarcerii lui. Azi dimineață scânteia orbitor, cerul și apa topindu-se în asemenea măsură unul într-altul într-o singură nuanță, încât trebuia să faci un mare efort ca să nu crezi că acea

barcă plutește într-un nor. Acum se liniștește, devine de un albastru profund și grav, puțin plumburiu, minunat: e atât de albastră încât îți vine să crezi că dacă intri în ea vei ieși tu însuți vopsit în albastru, ca turbanele arabilor. Iar digurile, navele, care în lumina dimineții păreau grămezi de umbre, își arată acum culorile, neașteptate: în lumina tot mai puternică totul devine mai serios și mai nuanțat, ca o viață de om ajunsă la jumătatea ei. Conduse de căpitani poeți, vapoarele fac viraje nebunești, doar pentru a lăsa pe apă dâre grațioase, care mor la nesfârșit, într-atât își iubesc propria grație; și alte vapoare vin, și dârele lor se întretaie cu primele, și multă vreme rămâne pe mare un joc de arabescuri sumbre, o scriitură înțeleasă doar de păsările care zboară pe deasupra, sau de acel fenix al mării, ce nu poate fi văzut de ochii oamenilor, și care își face cuibul în creasta valurilor. Simți prea bine că obscura lor încărcătură de oameni sau de lucruri nu este pentru vapoare decât un pretext pentru a desfășura în urmă cozi de cometă, a desena frumoase drumuri efemere, a stârni acea spumă (e atât de amuzant!) albă și acel fum negru. Spuma fiecărui val, ajunsă pe culme, se face pescăruș și își ia zborul.

Dar căldura se întețește; Exupère se întoarce în oraș. Chiar pe vremea când se ferea să întâlnească fețe omenești, de care în această duminică nu se mai ferește (simțind când nevoia să iasă, pentru a vedea oameni, când nevoia să se închidă în cameră, pentru a nu-i vedea), se bucura când un trecător îi vorbea pe stradă, rugându-l, de exemplu, să-i arate drumul. Mai întâi asta îi dovedea că înfățișarea lui e agreabilă, că nu e respingător, așa cum își închipuia el în momentele de proastă dispoziție. Și apoi era mulțumit să-i dea cele mai bune îndrumări, pierzându-se în nenumărate amănunte, așa cum făcea și cu cititorii de la bibliotecă. Era mulțumit că își poate da importanță… (și întrucâtva jignit când omul,

depărtându-se, punea aceeași întrebare unui alt trecător: „n-a avut încredere în mine!”). În dimineața asta, în piața palatului guvernatorului, e năpădit de turiști care-i pun tot felul de întrebări. Ca un „vechi algerian” privește moscheea cu un fel de complicitate; mâine, deși a urât atât de mult Algeria, va face o vizită respectuoasă la moscheea din Paris. Un bărbat îi întinde un prospect, pe care-l. Ia; acesta îi mulțumește. Un arab, care l-a atins din greșeală, îi cere să-l ierte: prilej de înduioșare. Și în timp ce așteaptă tramvaiul, nu se simte vexat (*La Sauvagie!)* așa cum s-ar fi simțit ieri, ci înveselit de vânzătorul ambulant care cântă într-un cerc de indivizi dubioși, între două romanțe sentimentale behăite cu aceeași voce pe care o are cântărețul parizian când cântă romanțe sentimentale:

Paris a son Arc de Triomphe,
Ses autobus, ses beaux monuments.
Mais pour nous cest Alger qui triomphe,
Avec la place du Gouvernement![19]

Sunt „versuri” pe care ar trebui să i le trimită lui Colle! Dar Colle și chiar Sophie sunt năluciri care pălesc. Ca și portul Alger când, treptat, va dispărea, în timp ce pachebotul va înainta spre largul mării.

Totuși tramvaiul care îl duce spre Grădina experimentală învie pentru el imaginea lui Colle. Colle avea o preferință pentru acest tramvai. Într-adevăr, marginea trotuarului, pe o anume distanță, este ocupată de tarabele vânzătorilor de arahide. Aplecându-se de pe platforma tramvaiului, Colle apuca două, trei, patru pungi de arahide, în timp ce tramvaiul își continua drumul: strălucită victorie pentru sportiv, pentru hoț, pentru gurmand!

Grădina experimentală, în 1928, era una dintre cele mai reușite realizări ale Franței în Africa de nord. Pe atât de reușită pe cât de insipid și

neprimitor este parcul Belvédère din Tunis, conceput după un plan banal, cu flora sa banală, cu cazinoul de carton presat și cu rețeaua de alei carosabile prin care năvălesc pretutindeni soarele, praful și golănimea. Nicăieri în Africa nu mai întâlnești asemenea nobile și suverane coroane de arbori, asemenea forță vegetală atât de elocventă, aproape amenințătoare. Și asta chiar la intrarea într-un mare oraș, ceea ce îi sporește prețul.

Grădina se află pe marginea mării, care este însă ascunsă de câteva clădiri. Dar într-un anume loc se află o mică deschizătură, o mică plajă oarecare, cu un mic și modest restaurant în aer liber privind spre plajă, *Chez Frespech,* lipsit de orice pretenție, deci de orice vulgaritate. În cele două duminici când a prânzit aici, Exupère a stat cu spatele către marea dușmănoasă. Dar astăzi, când s-au împăcat, o privește în față. Marea vine până aproape de picioarele lui, cu valuri înspumate ce se târăsc viclene, albe ca rădăcina părului unei bătrâne care nu se vopsește la timp. Peisajul – portul Alger – nu-l interesează. Nu-l interesează decât uneori, departe, spre dig, un vapor care pleacă. De câte ori vezi un vapor care pleacă, inima îți bate puternic. Odată a auzit pe cineva spunând într-o cafenea: „Când mergi spre Franța, n-ai rău de mare, pentru că în vine ai sânge algerian. Când te întorci, ai rău de mare, pentru că în vine ai sânge francez”. El când va merge „spre Franța” nu va avea rău de mare, dar pentru o altă pricină.

Exupère știe că-și poate crea în Grădina experimentală, oricând, un adevărat mormânt solitar, în mijlocul poporului tăcut al grădinilor. Plantația de *strelitzia,* cu siluetele plantelor enorme, te desparte de lume ca un boschet sacru; o pasăre se agață de ele rămânând cu capul în jos, ca mușteleă când merg pe plafon. Un acoperiș de verdeață adăpostește pe o mare întindere palmieri pitici, atât de scund încât în unele locuri îl atingi cu capul. L-a văzut duminica trecută foarte de

dimineață, când umbra de dedesubt părea verde, iar soarele o presăra cu pete luminoase. Și Exupère cugetă că dacă sufletele noastre, după cum cred atâtea popoare, se întâlnesc după moarte într-o grădină, acel loc trebuie să fie asemeni acestui loc acoperit, atât de ireal cu acoperișul său de frunze, scund ca un plafon de cavou funerar, cu sepulcrala sa lumină verde-albăstruie, peste care petele de soare răspândesc totuși un fel de veselie calmă: un loc melancolic și grațios, așa cum trebuie să fie, dacă poeții spun adevărul, lăcașul sufletelor.

(Într-o zi, pe când rostea în fața lui Saint-Justin cuvântul „suflet", acesta îl întrerupsese: „Vă rog s nu mă plictisiți vorbindu-mi despre suflet".)

La marginea grădinii sufletelor se află o bancă, pe care Exupère se așază și își petrece ziua întreagă citind *Istoria poporului evreu.* Alteori, când citea aici, lectura era pentru el ca un drog, sau ca injecția pentru morfinoman: nu se putea suporta pe sine nicio clipă mai mult. „Îi urăsc pe leneșii care citesc" (Nietzsche). Dar îi putem oare urî pe nefericiții care citesc? Acum pentru prima oară citi cu mintea eliberată de obsesii, luând note pe foi de hârtie tot mai numeroase. Timp de o zi întreagă trecură pe aici poate cinci-șase persoane, căci oamenii fug de tot ce este frumos: o mamă franțuzoaică cu doi copii; doi arabi care merg alături ținându-se de deget. La marginea grădinii sufletelor curge un pârâu, în valuri repezi și de o limpezime nespusă. Înăuntru se vede un peștișor, pe care Exupère îl prinde – e proaspăt ca un obraz de copil – și căruia îi dă drumul la loc în apă. Exupère se uită dacă nu-l vede nimeni, apoi își scaldă fața în pârâu – fața lui chinuită și coruptă, fața lui de „heruvim izgonit din rai" – îngrijindu-se să nu fie surprins, căci se știe că orice pornire firească este suspectă, altfel spus este un păcat: se teme să nu fie dat afară din grădină. Apoi bea apă din pârâu, deși pe o tăbliță stă scris că apa aceasta nu este potabilă. Și simte puternic respectul care i-

a dictat lui Hesiod pioasa interdicție: „Să nu urinezi în apa fluviilor”. Există viața, există un suflet, există divinitatea, pretutindeni unde există – fie curgând în șuvoaie repezi, fie prelingându-se în picături – apa, apa care se mișcă. Și Exupère simte că scăldându-și obrazul în această apă o profanează, fără a-și da seama însă dacă asta îl umple de remușcări sau de bucurie.

Săptămâna următoare nu se întâmplă nimic. Atitudinea lui Saint-Justin era mai blândă: îi vorbea lui Exupère, dar numai în chestiuni de serviciu. Nu-i răspunsese la scrisoare, care de altfel nu presupunea un răspuns. La post-restant nu sosise nicio scrisoare, nici de la doamna Crabalona nici de la Colle.

Banii tot mai puțini stârneau în el teama pe care ți-o provoacă apa ce urcă în timpul unei inundații. Se împuținau repede mai ales din cauza datoriilor pe care le restituia și a generozității, cu totul disproporționată în raport cu posibilitățile lui, față de Sanchita: îi dădea ceva mai mult de fiecare dată când o simțea că-i place să facă dragoste și, socotind că e o datorie de onoare să nu diminueze niciodată suma, aceasta sporise în cele din urmă destul de mult. Hotărî să încredințeze banii unei persoane care să-i dea lui zilnic doar douăzeci de franci. Propuse acest lucru gazdelor sale. Femeia ar fi acceptat, din milă; dar bărbatul refuză. Patronul micului restaurant unde lua masa, Venturi, acceptă. Combinația nu dură decât câteva zile, desființată de însăși absurditatea ei. Exupère își luă înapoi banii și începu din – nou să-i cheltuiască la nimereală, când făcând o economie grotescă, și cu totul neînsemnată, când cheltuind în mod excesiv, cu un „E pentru ultima oară”! – exclamație care din nefericire se repeta zilnic. Uneori uita pur și simplu că nu mai are bani.

Și iată că acea suprafață plană a libertății sale spirituale, care fusese atât de extraordinară cu o duminică în urmă, începu să crape și să trosnească.

Duminica următoare, în timp ce prânzea la restaurantul *Chez Frespech,* îi trecu prin minte pentru prima oară următoarea idee: Saint-Justin scrisese oare cu adevărat pentru a-i sprijini cererea: *Și scrisese oare cu adevărat atunci când trebuise să ceară pentru el o mărire de salariu?* Respingea aceste ipoteze ca neverosimile, și de altfel nu existaseră în mintea lui decât în stare de fantome inconsistente. Totuși, în timp ce se afla în Grădină, ele îl împiedicau să se concentreze asupra cărții lui Duruy, de la care adesea își ridica privirea.

Aleea de bambuși, aleea de arbori *dracoena* din insulele Canare (toți copacii purtau tăblițe cu numele lor), bătrâni de o sută de ani, cu trunchiuri palide, aleea majestuoasă de smochini de Australia, ale căror rădăcini adventive se lipiseră de trunchi, devenit enorm, și având, dat fiind culoarea lui cenușie, o înfățișare de pachiderm… Lângă o cisternă cu câteva broaște, a căror anatomie te ducea cu gândul la atleții francezi selecționați pentru Jocurile Olimpice, un smochin de India îl făcu să se oprească. Mai drepte decât trunchiul său, rădăcinile adventive, coborând din ramuri până la pământ, sub formă de liane sau pe deplin lignificate, îi confereau o alcătuire de colonadă. Și Exupère privea tulburat aceste rădăcini care cresc totdeauna în direcția apei, târându-se spre ea și ocolind obstacolele precum șerpii, și care odată ajunse la cisternă se scufundă în ea, renunță brusc la direcția lor orizontală, formează un unghi drept cu ele însele, se prăbușesc precum un boa care atârnă de o ramură, și beau.

— Și dacă ar fi împiedicate cu forța să se îndrepte spre apă, ce s-ar întâmpla? îl întrebă el pe un grădinar arab care trecea pe-acolo.

Omul îi răspunse, cu un zâmbet luminos:

— Ar muri!

Cât de ciudată, această materie insensibilă care își urmărește scopul de parcă ar fi înzestrată cu inteligență! Cum năzuia spre fericire, murind dacă nu putea ajunge la ea! îi era sete precum privighetorii despre care Kazwini, naturalistul arab, ne spune că, din cauza focului care o arde, este cea mai însetată dintre păsări. Îi era sete așa cum lui Exupère îi era sete, de care apă? de apa pârâiașelor murdare din Gobelins și din La Butte.

Se întoarse. I se întâmpla un lucru ciudat: umblase foarte puțin, și totuși își simțea toți mușchii dureroși, de parcă spaima i-ar fi pricinuit această durere fizică; oboseala prea multor griji adunate îi încetinea aproape bătăile inimii. Tomul gros și legat în piele pe care-l purta sub brațul stâng îl făcu deodată să-și piardă echilibrul și să se poticnească. O frunză dusă de vânt venea pe urmele lui: crezu că cineva îl urmărește și i se făcu frică.

Saint-Justin a scris oare? Nici de la el, nici prin administrație, ceea ce ar însemna să treacă peste el, nici prin oribilul Livorno, nici scotocind prin biroul lui, nu va putea afla. Ideea înflorea nebunește în mintea lui: Saint-Justin voise să-i dea o speranță mincinoasă, care îl va nimici. Îi făcuse același lucru și în privința măririi lefii, pe care de asemenea n-o ceruse. Ni se întâmplă adeseori să ne jucăm cu spaima celor care ne iubesc.

După ce ajunse la hotel, scrise următoarele:

DE CE MĂ URĂȘTE

La început mă stima. Timp de opt luni și-a dat osteneala să mă aducă la Alger. La Oran, pe rapoarte și inventare, se pot citi aprecierile lui elogioase: „Conform inventarului lui Exupère”; – „A se referi la Exupère”.

Nu m-a lăudat decât pe vremea când nu mă cunoștea.

Există de asemenea ipoteza după care nu s-a transformat în prigonitorul meu decât pentru că îmi purtase cândva o deosebită stimă (cf. *Introducerea,* transferul pozitiv și negativ, p. 442 și 463).

Dar mai există și alte motive. Care?

1 — Este înzestrat de fire pentru a domina și îi place să domine. Admir cel mai mult în el, mai mult chiar poate decât valoarea intelectuală, acel *vir* în exercițiul social al funcțiilor sale: autoritatea fizică, răceala de individ nervos care se lasă în voia impulsurilor și se stăpânește după voie, arta de a-i trimite pe oameni la plimbare și de a-i supune dacă i-a primit, dexteritatea corporală de a se retrage pe furiș (de la o ceremonie care îl plictisește), mersul rapid, privirea mereu îndreptată înainte. Este contrariul individului neîndemânatic, contrariul a ceea ce sunt eu, și în această privință mă domină în primul rând.

2 — Este ros de un sentiment de amărăciune. N-a scris nimic de douăzeci de ani, de când și-a terminat cartea. N-am citit niciun articol, nicio comunicare, nicio notă scrise de el. Cartea lui merita Marele Premiu Gobert. Dacă ar fi rămas în Franța, și ar fi publicat, ar fi putut fi acum membru al Academiei. Dar după douăzeci de ani petrecuți în *La Sauvagie!* De când este în Africa, e total steril, ca și mine! (Dar poate că orice bătrân, *fără excepție,* se simte mai mult sau mai puțin un ratat.) Și-a înlocuit opera prin mărunta lui acțiune. Și, în fond, ce cariera jalnică! Cavaler al Legiunii de onoare la șaizeci de ani! Și cu câtă ostentație își arată decorația! (Probabil că e obligat de funcția pe care o deține. Ce-ar spune lumea dacă… Servitute). Și-a pierdut soția și unicul copil, rămânând un bătrân celibatar. Nu și-a luat concediu: oare nu mai are pe nimeni din familie? Și, spre deosebire de toți ceilalți oameni, care nu vorbesc decât despre ei înșiși, el nu vorbește niciodată de sine și despre ce face. Nimeni nu știe

cum trăiește. E impenetrabil. Îmi seamănă din acest punct de vedere.

Amărăciunea lui dă naștere la:

A —O totală absență de milă, milă pe care la urma urmei ar trebui s-o simtă un om ce a avut de îndurat atâtea mari nenorociri. Are un spirit caustic, pe care-l admiram la început, și care astăzi mi se pare că joacă în ierarhia valorilor intelectuale rolul inferior jucat de pamfletar pe lângă creatorul de romane sau de piese de teatru. Simte nevoia de a defăima pe toată lumea (admiră totuși câteva personalități. Printre militari, pe mareșalul Pélissier; printre confrați, pe Pirenne; printre scriitori, pe Anatole France. Eu: pe sfântul Toma din Aquino, pe Leibnitz, pe Goethe).

La început nu observasem glumele lui de prost gust, acele locuri comune pe care le rostește pe un ton care nu admite replică, și chiar o anume vulgaritate („Domnule Exupère, dacă continui să-l aperi pe Baudelaire, te reneg!", „Cele mai frumoase perle sunt în acele mici sipete" etc.).

B – Timiditatea lui. Ca în cazul multor oameni tăioși sau reci. Și poate că acesta este principalul motiv pentru care nu vreau să-i pricinuiesc nici cea mai mică supărare.

C – Disprețul său (în genul lui Metternich) pentru rasa umană.

D – Disprețul pe care îl are mai ales față de mine:

a) Pentru toate motivele care mă fac vrednic de dispreț. Găsește că am un caracter respingător; și are dreptate („Fiți fără milă față de cei slabi").

b) Pentru motive neîntemeiate, și anume pentru înclinarea mea spre filosofie, spre contemplație și concentrare lăuntrică.

c) Dispreț chiar – la un director de bibliotecă! – pentru dorința mea de a cunoaște *(libido sciendi)*. Vede în dorința mea de a mă instrui un infantilism în plus, un semn că nu am depășit vârsta școlarității. Defăimează cititorii din

bibliotecă, mai ales pe studente („Când ducem o asemenea lipsă de slujnice!”).

d) Din punct de vedere strict fiziologic, nervozitatea lui, care face ca toate motivele de a mă urî din pricina caracterului meu să ia o întorsătură înțepătoare, jignitoare, ucigașă, căreia nu-i opune nicio rezistență. Catastrofa de a mă fi abandonat, fiind ce sunt, în mâinile unui orgolios cu nervi de femeie, care detestă în mine tot ceea ce ar fi putut el fi, sau poate ceea ce se teme că va deveni. Despre cutare dintre colegii lui, lacomi de bani, sau de decorații, sau de glorie literară, spune totdeauna: „Caută să-și ia revanșa pentru că și-a ratat cariera”. Această idee de „revanșă” îl obsedează. Oare pentru că reprezintă propriul lui caz? Și atunci care este revanșa lui? *Să facă rău.* Are acea privire rea după care îl deosebești pe dată, în grădinile zoologice, pe mascul de femelă. Nu râde niciodată, surâde arareori și, chiar firesc, surâsul său pare silit. În cei nouă ani de când conduce biblioteca, a revocat un bibliotecar și un om de serviciu și a grăbit revocarea unui alt bibliotecar. Se ceartă pentru plăcerea de a se certa („Sunt certat cu el, dar nu mai știu de ce”). Arabofobie totală (și e director al Bibliotecii franco -musulmane!). A stârnit ura multora. Și ura aceasta o revarsă asupra mea, cel mai dezarmat dintre toți. Are în firea lui ceva demoniac: cum de nu mi-am dat încă seama până astăzi? Când mă insultă, buza i se ridică într-o parte ca la tigri. Este un demon, dar un demon înăcrit. Îi place să-i vorbească de rău pe ceilalți, să-ți spună cum ceilalți te-au vorbit, sau ar putea să te vorbească de răii. Da, are acreala înăcritului. O acreală de burlac bătrân. Ar avea mare nevoie să urmeze un tratament psihanalitic serios. Dar nici nu poate fi vorba de asta.

Dacă n-a intervenit acum trei luni, călcându-și astfel cuvântul dat, spre a-mi obține o mărire de salariu, înseamnă că el este autorul situației mele

financiare catastrofale, căci am început să fac datorii tocmai pentru că mă bizuiam pe această mărire.

Și dacă nu a trimis cererea mea de mutare, atunci vrea să mă ucidă, și să mă ucidă fără riscul de a fi pedepsit. Crimă legală. Încă un ucigaș cu mâinile curate, cum există atâția. Dacă i-ar fi cu putință ca, apăsând pe un buton, și fără să-l amenințe vreo pedeapsă, să mă ucidă, ar face-o. De altfel toți ar face asta, cu X sau cu Y, și eu aș fi primul, așa mielușel cum sunt. Iată de ce sunt mâhnit, dar nu surprins. În sfârșit, ar trebui să chibzuiesc mai bine la toate acestea, pentru că este evident că nutrește față de mine o mare afecțiune (p. 209 din *Introducere).*

Un ucigaș îmi este stăpân și, ori încotro m-aș întoarce, nu pot să-i scap din gheare.

Și, ca să mă bag în ghearele lui, am cerut cu disperare o numire în urma căreia mi s-a micșorat salariul cu șase-șapte sute de franci pe lună, și care m-a făcut să trec dintr-un post de șef de serviciu într-unul de subaltern.

P.S. Saint-Justin, un tip ros de resentimente; Sophie, o epavă; Colile, deși face pe grozavul, un declasat. Nu pot stabili legături decât cu ființe mai mult sau mai puțin nereușite. Pentru că alături de ele îmi simt mai puțin inferioritatea. Dar la Oran nu am simțit și nu puteam simți că Saint-Justin e plin de acreală, și totuși, in-am îndreptat către el. Firește, m-am îndreptat către el din instinct.

Scriind prima dintre aceste note, Exupère nu știa că o va distruge. Scriind-o pe a doua – cea de mai sus – știa că o va distruge, ceea ce și făcu de îndată ce o scrise.

Din când în când îl învinuia ca pe un ucigaș. O clipă mai târziu, nu-l mai ura. Apoi nu-l mai credea un ucigaș: credea că totul fusese inventat de el, Exupère, până și dușmănia lui Saint-Justin împotriva lui. În față, ca și în jur, un văl de

rândunele, înotând nebune prin aer în zbor frânt, atingând o clipă cornișele pentru a le părăsi în clipa următoare. Strigătele lor învălmășite semănau cu strigătele unor fetițe din curtea unui pension, care se pișcă între ele în timpul recreației. Erau când negre, când albe, când albăstrui, de la o clipă la alta, după cum zburau în ultimele raze ale soarelui. El era asemeni lor, sau norilor care se perindă atât de mereu alții pe cer: judecățile, dispoziția, gesturile, conștiința pe care o avea despre realitate se succedau atât de diferite unele de altele, atât de opuse unele altora, de la o oră la alta, de la o jumătate de oră la alta, de la un sfert de oră la altul. Dar în adâncul prăpastiei sale, unde fizicul și moralul, realul și imaginarul, ceea ce era adevărat și ceea ce era simulat se suprapuneau până la a se confunda sau se înlocuiau într-o clipă, un gând rămânea, imuabil și imobil: „Dacă aș avea parte de puțină fericire, de oricât de puțină, m-aș vindeca pe loc”. – „Lazăre, ridică-te din mormânt și umblă!”

IX

Atunci începu o săptămână îngrozitoare. Înainte era copleșit doar de deznădejde. Acum, de deznădejde și de spaimă. Oare Saint-Justin scrisese cu adevărat? Viitorul nesigur. Ulcerul. Izolarea totală. Lipsa de bani. Și cât de mult se înrăutățise totul cu fiecare săptămână. La Oran – în urmă cu opt luni – cât de altminteri era el însuși! Cum știa încă să se zbată, în dorința de a fi trimis aici! Astăzi nu mai putea cere nimic, convins că orice ar cere, va fi refuzat. Își amintea că a citit într-o traducere dintr-un poet arab cum, începând de la o anumită vârstă, „moartea vine cu iuțeala vântului”. Exista și o altfel de moarte, care venise cu iuțeala vântului.

Suferința sufletească îi chinuia mai mult decât oricând trupul. La trezire, timp de treizeci de secunde, inima îi bătea nebunește. Apoi, privind deșteptătorul, citea ora greșit, și totul era învăluit într-o atroce miasmă animalică de femelă urcându-i din diafragmă: adesea vomita din răsputeri ca să scape de ea, simțind în adâncul stomacului ca un fel de cusătură sau de sudură – ulcerul său, adevărat sau fals – pe care încerca s-o Scuipe afară. Nu avea nicio îndoială: era o criză tipică de satanism care-i fusese transmisă de către Saint-Justin. De obicei d însuși îi molipsea pe ceilalți cu sentimentele sale. De data aceasta faptul se producea în sens contrariu.

Apoi mai era și paharul care-i scăpa din mână pentru că nu-l apucase cum trebuie. Robinetul care picura fără încetare pentru că nu-l închisese cu destulă hotărâre. Șiretul care se desfăcea întruna pentru că-l legase cu o mână lipsită de vlagă. (Iar prosoapele alunecau singure de pe suportul lor de metal, vrând parcă să fie în deplină armonie cu această cădere generală.) La restaurant făcea gesturi necontrolate: se scărpina în creștet cu

furculița, își sufla nasul în șervet. Odată stătu în curent, transpirat fiind, răci și își pierdu cu totul vocea. Deschidea gura dar ceilalți nu auzeau nimic, ca și cum ar fi asistat la un film mut. Unii, crezând că au surzit dintr-odată, se schimbau la față.

La bibliotecă nu era zi să nu rătăcească vreun document, să nu claseze vreun altul unde nu trebuie; de la o clipă la alta nu-și mai amintea unde așezase cutare lucru sau, dacă cineva îl întrerupea din vorbă, ce spusese mai înainte. Atunci lăsa totul baltă, se așeza la masă, închidea ochii – ochii care-l dureau întruna – încerca să realizeze înlăuntrul său o clipă de calm și de luciditate: uita astfel cu desăvârșire realitățile cele mai elementare ale bibliotecii. I se întâmplă chiar – lucru uimitor, și care arată în ce măsură nu-și mai aparținea sieși – să fie nepoliticos cu cititorii, căci vocea sa era fie foarte scăzută, aproape cu neputință de auzit, fie abruptă, tăioasă, insolentă, ca a unui om incapabil să se mai domine. Se purta în general ca un om care n-a dormit destul sau poate ca un individ subnutrit (deși, în ciuda stării sale, se hrănea îndeajuns). Și îi privea pe cititori drept în față, spre a surprinde dacă bănuiesc că este nebun. Trebuia să fie întruna atent spre a nu lăsa să se vadă că este nebun, tot astfel precum unii oameni sunt mereu atenți ca să nu lase să se vadă că sunt săraci. Îl chinuia faptul că nu poate vorbi cu nimeni despre starea în care se află. Dar chiar dacă ar fi avut cui vorbi, nu ar fi scos un cuvânt, de rușine. În urmă cu cincisprezece zile își spusese: „Totul se va schimba când voi fi la Paris”. Acum nu-și mai spunea asta.

Pe stradă, oamenii, copiii mai ales, atât de lipsiți de orice grijă, în timp ce el era atât de nefericit, îi făceau silă; el, de obicei atât de blând, simțea față de ei o scârbă vecină cu ura. Oamenii sănătoși sunt o insultă pentru cei bolnavi. Și cei bogați pentru… Musca mizeriei îi da neîncetat târcoale,

împiedicându-l să se gândească la orice altceva în afară de ea, absorbindu-l pe de-a-ntregul. Începuse să cumpere ziarul în zilele când socotea că are bani de ajuns, și să nu-l cumpere în zilele când îl cuprindea neliniștea că „va rămâne pe drumuri”. Nu-l mai cumpără și din alt motiv: rubrica faptelor diverse îl tulbura peste măsură – un asasinat, o casă care se prăbușește… Asemenea lucruri puteau să i se întâmple și lui…

Într-o seară cineva îi telefona. Era căpitanul Larivière, în trecere prin Alger, care îl invita să cineze cu el. Exupère acceptă, nespus de bucuros: Larivière nu-l mai invitase niciodată. Apoi meditä timp de un ceas în camera lui. De ce voia oare Larivière să4 întâlnească? Cui oare putea să-i facă plăcere să stea de vorbă cu el? Lucrul părea ciudat. În sfârșit, înțelese: Larivière nu-l invita decât din milă. Iar el nu va ști ce să spună, va fi sub orice așteptări. În cele din urmă își ceru scuze că nu poate să vină la întâlnire, pretextând o extincție a vocii, pe care o simulă la telefon. În acea seară de miercuri, la ora la care ar fi trebuit să cineze cu Larivière, rămase cufundat într-o adâncă melancolie. Numai el era vinovat; da, totdeauna, numai el era vinovat.

Acum că Parisul se îndepărta tot mai mult, dispărând poate pentru totdeauna, putea iar să umble după femei: vai! putea iar *să înceapă* ceva la Alger, de vreme ce rămânea aici, după cât se părea, cel puțin. Dar nu mai avea nici puterea nici dorința de a mai întreprinde ceva în această privință: mecanismele trupului său se leneviseră și nu-și mai puteau regăsi ritmul decât la Paris, în ambianța Parisului, în carnea Parisului, cu banii câștigați la Paris. Rări venirile Sanchitei, nu atât pentru că nu se mai putea culca cu ea, cât pentru că nu mai simțea aceeași plăcere; acum îl plictisea puțin, iar plictiseala, oricât de mică, în senzualitate, e greu de îndurat. Dar nu voia să-i dea bani mai puțini, și de aceea o plătea ca și mai

înainte. Plictiseala în senzualitate, iată prima tragedie; o plictiseală care costă bani mulți, când el nu avea decât puțini, iată a doua tragedie.

Frumoasele necunoscute îi smulgeau și acum exclamații de uimire și de admirație, dar totul se petrecea doar la modul abstract. Acest Alger nou, în care trăia fără speranța de a avea femei, era încă și mai insuportabil decât cel de dinainte. Pasiunea, adică pasiunea speranței, îl susținuse până atunci mai mult sau mai puțin. Odată cu pierderea acestei pasiuni pentru el dispăruse, să nu spunem, ca în Europa, „soarele însuși", ci să spunem, ca în Africa: umbra însăși dispăruse, lăsându-l pradă soarelui nemilos.

Cât despre Sophie-cea-dintre-butoaie… într-o noapte, pe când se afla între veghe și somn, fețe de bărbați, caricaturale, se succedau rapid în mintea lui ca pe un ecran lăuntric. Făcu un efort violent pentru a opri această sarabandă, un efort asemeni celui pe care adeseori îl făcea pentru a înceta să se mai gândească la ceea ce este el și la ceea ce se va întâmpla cu el. Dar nu putea să oprească fețele care se perindau. Atunci voi să le izgonească chemând chipul Sophiei. Dar nu și-l mai putu aminti. O iubea (cel puțin așa cum am arătat), și nu putea să-și reprezinte chipul celei pe care o iubea. Apoi totul pieri în somn.

A doua zi evocă chipul Sophiei. Și câteodată i se arătă, și el adoră acest chip. Iar alteori nu i se arătă, ca o față de înecat pe plajă, pe care valul când o acoperă, când o descoperă. Presimți că va veni o zi când chipul nu i se va mai arăta niciodată, și simți o strângere de inimă.

Nu-și mai amintea de chipul ei, dar își amintea de senzația pe care o avusese când îi sărutase tatuajul de pe coapsă. Să-i acopere cu sărutări coapsele devenise pentru el una dintre acele dorințe obsedante, patologice, pentru care ești în stare să înfrunți închisoarea sau moartea. Și totuși sunt destule coapse în lume.

Într-un vis asemănător îi apăru un chip care îi amintea de un altul, pe care însă nu-l putu recunoaște. Partea de jos a feței era fleșcăită, ca un măr putred; gura cu buze groase se lăbărța în toate direcțiile; acest facies inform arăta ca un aluat frământat. Totuși ochii îi aminteau foarte vag, dar foarte vag… Tot astfel, odată, la Paris, când și-a revăzut după o absență un coleg a cărui față era metamorfozată de apropierea morții, nu izbutise să-l recunoască de la cinci metri depărtare, fiind nevoit să-l întrebe pe un alt coleg: „Nu cumva este X?” Și deodată nu mai avu nicio îndoială: era chipul lui Saint-Justin, dar al unui Saint-Justin care, pentru un motiv oarecare, își scosese dinții falși – căci se dovedea acum că poartă o proteză! Iar Exupère, în fața acestui chip aproape abject, nu mai putea nici să-și admire, nici să-și iubească stăpânul. Ce rol hotărâtor poate juca un chip! Între amanți e de înțeles; dar ca acest rol să fie hotărâtor și în relațiile dintre o ființă și o alta, și chiar în cele dintre părinte și copil! Iar în cazul acesta relația era între un bibliotecar și directorul lui, bătrân, sau pe cale de a deveni bătrân! Somnul luă cu sine această față malefică. De cum se trezi, Exupère încercă cu o insistență vicioasă să și-o amintească, dar în zadar. La bibliotecă, domnul Saint-Justin avea tot frumoșii lui dinți de carnivor. Dar din acest vis, în mintea lui Exupère rămaseră două fapte penibile, și anume: că dinții falși erau poate nu numai vis ci și realitate; și că era de ajuns ca domnul Saint-Justin să-și schimbe fizionomia pentru ca tot respectul pe care i-l purta să dispară. Fusese un vis urât, într-adevăr; un adevărat coșmar.

Ziua se uita întruna la ceas, așteptând ora mesei și mai ales ora de culcare. Căci mesele, după vechiul său obicei, îl făceau să se simtă mai bine, și asta chiar și acum, când nu mânca după pofta inimii. Voi să-i facă o plăcere lui Venturi și, văzând că fumează țigări de foi, îi oferi o cutie cu patru

țigări de foi de cea mai bună calitate. Începând din acea zi Venturi deveni mai puțin amabil, și Exupère avu chiar impresia că îi face mutre. Ce virus purta în el care îl făcea să piardă, treptat, totul?

Cam în fiecare seară se așeza pe marginea patului, aproape în atitudinea *Gânditorului* lui Rodin, și cugeta: „Ce să fac ca să câștig bani?" sau mai curând credea că cugetă, când de fapt visa fără șir. Totul dura un sfert de oră sau douăzeci de minute, apoi se ridica având expresia descumpănită a băiețașului căruia i s-a dat să rezolve problema clasică: „Un tren pleacă la ora 11,45, un altul la 13,28" etc. Și pe care maică-sa îl găsește aproape plângând când se întoarce acasă: „Ai rezolvat problema?

— N-am putut". Constatarea că nu câștigă bani când toată lumea părea că-i câștigă cât se poate de ușor, ar fi fost de ajuns pentru a-l îmbolnăvi de nervi, dacă n-ar fi fost bolnav pentru alte pricini.

„Sunt hidos. Sunt ridicol. Se vede că sunt sărac." Ajunse chiar să-și spună: „Miros urât". Își băgase în cap că un individ își astupase nasul când trecuse pe lângă el pe stradă. Îi spuse lui Pulcinella pe neașteptate: „Domnule Pietro, spune-mi sincer dacă miros urât". Pulcinella îi aruncă o privire ușor neliniștită, spuse că nu, și la insistențele lui, îi adulmecă vestonul la umăr, asigurându-l că nu miroase a nimic. Exupère cumpără un flacon de colonie de 60 de grade, din care își vărsă în fiecare dimineață pe veston, care începu să miroase neplăcut.

Ca o cetate care se simte încercuită de dușman, se simțea, exagerând mult, disprețuit de toți: puneau pe seama caracterului ceea ce ținea numai de fiziologia lui. Disprețuit de Saint-Justin, care tot nu-i vorbea, trimițându-i de altminteri note tot mai rare. Disprețuit de gazdele sale, de la care acum se aștepta zilnic să-i spună să-și caute alt hotel: s-ar fi supus fără să ceară nicio explicație. Disprețuit de

Venturi, nu se știe de ce. Cât despre Livorno, vom vorbi curând. Numai Pulcinella rămânea binevoitor, dar asta era totuși prea puțin. Reciti *Reveriile unui hoinar singuratic.* Mania persecuției e aici atât de evidentă încât acționa asupra lui ca un cauter. Tot astfel un om pe jumătate beat se simte mai sigur pe picioare la vederea unuia beat criță care ia în brațe felinarul.

Saint-Justin îl ridiculiza în public. Cu câteva zile înainte, silit totuși să-l întâlnească pentru chestiuni de serviciu, spusese în fața cuiva: „Domnul Exupère vrea să se întoarcă în Franța. Ne străduim să-i obținem numirea la Carpentras. Are o slăbiciune pentru Carpentras”. Surâsese jalnic, fără să răspundă. Cel care fusese de față, un bibliotecar în trecere prin Alger, știa prea bine că biblioteca din Carpentras era cea mai neînsemnată bibliotecă din toată Franța. De altfel în tot timpul conversației bibliotecarul surâdea. Ori de câte ori îl privea pe Exupère, așa cum surâzi, i se păru acestuia, când te uiți la un personaj derizoriu.

Exupère ar fi vrut să-și spele singur rufăria, realizând astfel o economie simțitoare, dar nu îndrăznea din cauza stăpânilor hotelului.

Într-o dimineață, la ora nouă, își dădu seama că nu mai are decât o sută douăzeci și trei de franci: și de data aceasta salariile se plăteau cu întârziere. De la cine să împrumute? Nu putea să ia bani nici de la Saint-Justin, nici de la gazdele sale, nici de la Venturi și nici de la Puleinella. Seara îl întâlni pe Livorno, care cina la Venturi. Trebuia să se aștepte la asta! Cum poți să-i spui cuiva: „Îți interzic să mănânci aici?” Și cum să eviți discuția de la o masă la alta? Zadarnic Exupère, cu nasul în mâncare, printre mesenii veseli, care nechezau ca niște cai, înfuleca în grabă, cu mâna tremurând de enervare, bâjbâind după gură și renunțând să mai curețe cu pâine sosul din farfurie, pentru ca tot acest chin să se termine mai repede. Livorno nu-l pierdea din ochi, adoptând același ritm, și, în

chipul cel mai firesc, termină de cinat și ieși odată cu el. Livorno, privindu-l pe furiș, își spusese: „Se satură cu pâine. Doamne, câtă mai poate băga în el!” Iar Exupère, privindu-l pe furiș pe Livorno: „L-au servit mai bine decât pe mine. Ticălosul!” Exupère văzuse de asemenea că Livorno – subalternul lui! – comandase un sfert de vin, în timp ce el trebuise să renunțe, știm bine de ce; ofensat la culme, comandase și el un sfert de vin. (Era un cerc vicios. Numai mâncarea și vinul, vinul cel îmbătător de Algeria, îl puteau întări, iar el era silit să micșoreze cantitatea de mâncare și să renunțe eu totul la vin din pricina lipsei de bani.)

— Nu mâncați prea mult, domnule Exupère. E adevărat că sunteți solid și nu aveți nevoie de prea multă mâncare.

Când Livorno îi spusese cu câteva zile în urmă că este „energic”, Exupère fusese mulțumit și chiar se simțise mai vioi. De data aceasta tresări. Livorno spunea fiecare cuvânt într-un anume scop; acum scopul era să-l flateze și să-i câștige încrederea. Poate că era și o înțepătură: nu mănânci mult pentru că nu ai cu ce, mai ales că salariul întârzie.

— Domnule Exupère, nu vă interesează niște cărți pornografice?

— Deloc.

— V-am văzut luând de la bibliotecă câteva cărți în legătură cu amorul la arabi. N-aveți cumva de vânzare asemenea cărți? Prietenul meu, domnul Attun, le cumpără. I-ați face un mare serviciu. Cumpără și vinde în lumea întreagă. V-aș însoți la el acasă. V-ar face prețuri speciale.

— Cumpără și vinde ce?

— Orice.

— E librar?

— Nu, droghist.

Exupère se simțea atât de părăsit încât ajutorul posibil al lui Livorno era pentru el o neîncetată ispită – ajutorul lui de orice fel: să-l treacă strada

sau să acosteze pentru el o femeie – și de aceea puținele puteri ce-i mai rămâneau le folosea pentru a învinge această ispită. Căci știa bine că dacă începe să devină familiar cu Livorno, se va ivi o altă ispită, și anume aceea de *a spune totul,* din slăbiciune. Vedea foarte bine prăpastia, și când alunecă în ea o făcu în deplină cunoștință de cauză.

— Am câteva cărți ușoare pe care le-am cumpărat ca să am ce citi când voi călători. Asemenea lectură e atât de dezgustătoare încât uiți de răul de mare: o greață o alungă pe cealaltă. Aș fi bucuros să scap de ele, dacă asta îi poate face plăcere prietenului dumitale. Hotărârâ să se ducă la domnul Attun. Exupère căzuse în prăpastia în care visase dintotdeauna că va cădea.

Livorno sosi îmbrăcat în costumul lui de duminică, încercând în mod evident să-l pună în inferioritate pe Exupère prin eleganța de antropoid exhibiționist: cămașă de culoarea homarului, fular mov, batistă înfiorător de nostimă în buzunarul de la haină, de un verde-pal, pantofi de piele albă cu incrustații de piele albastră și cu tocuri foarte înalte. Exupère putea fi pus ușor în inferioritate: era totdeauna prost îmbrăcat, chiar când avea un costum nou, pentru că *nu știa să cumpere.* Era nehotărât, se temea că se face ridicol, că răpește prea mult timp vânzătorului, că ia ce nu trebuie; și întotdeauna abia după ce ajungea acasă, cu pachetul sub braț, își dădea seama că vestonul nu putea fi îmbrăcat, că pantofii îl răneau, că impermeabilul era prea strâmt.

Îi arătă repede lui Livorno cărțile: „Crezi că voi lua pe ele cincizeci de franci? întrebă el, neliniștit. Livorno, dintr-o ochire, deși nu avea nicio școală, își dăduse seamă că valorau mai mult, și de altfel Attun oferea prețuri destul de mari. „E prea tâmpit, asta depășește orice închipuire. Își merită nenorocirea cu vârf și îndesat.”

— Sunteți un mare șmecher, îi spuse el lui Exupère, bătându-l pe umăr (disprețul îl făcuse

familiar). Țineți-vă tare, și veți obține mult mai mult.

— Mulțumesc, spuse Exupère. Rostise cuvântul fără voia lui.

— Nu vă simțiți cumva nefericit? îl întrebă Livorno după un moment de tăcere, cu o perfidie înspăimântătoare. Exupère se prefăcu a nu înțelege:

— Nefericit?

— Da, moralmente.

— N-am niciun motiv să fiu nefericit moralmente! rosti Exupère cu violență, dar fraza îi făcuse foarte rău.

Domnul Attun îi primi în încăperea din spatele prăvăliei, încăpere plină de fiole (Exupère își imagină că, sub etichete false, conțineau un preparat pentru provocarea avortului). Exupère își întinse marfa, pe care domnul Attun o cercetă. Domnul Attun propuse un preț. Exupère se târgui, în timp ce-și amintea de o frază a lui Colle: „Eu nu mă tocmesc niciodată. Las asta pe seama mitocanilor”. Atunci Livorno, cuprins dintr-odată de furie la gândul că un *pataouete* (algerian) s-ar putea lăsa jupuit de bani de un *francaoui,* îi vorbi droghistului în arabă, în șoaptă, apoi, renunțând și la această precauție, îi strigă în franceză: „Las-o baltă!” Exupère scoase câteva cărți de istorie în limba franceză, apoi un Amiel, un Tocqueville, un Taine. Livorno îi spuse cu dispreț:

— Oh! citiți cărți dintr-astea din care nu se pricepe nimic. Vai, ce prostie!

Invidia lui față de Exupère, invidie care dăinuia de multă vreme, invidie existentă încă din prima zi, izbucnește astfel odată cu grosolănia sa, cu disprețul său față de orice intelectual, față de orice francez, față de cel care nu are bani, și cu bucuria de a-l insulta în public, de a-l insulta în fața unui compatriot, fără niciun risc.

Domnul Attun spuse că s-a răzgândit și nu mai cumpără. Exupère băgă din nou cărțile în mapă.

Simți în acel moment tentația oribilă de a-i cere lui Livorno să-l împrumute cu o sută de franci. Nu-i ceru totuși. Dar pe dată situația se răsturnă. Livorno:

— Mi-ați spus că nu vă interesează cărțile pornografice. Atunci nu vreți să mi le dați mie pe ale dumneavoastră?

Exupère, beat de abjecție, i le dădu.

Exupère, spirit obscur și clarvăzător totodată, descoperise la Livorno ceva ce nimeni nu bănuia: o anume complexitate, un element al acesteia fiind candoarea, sau măcar o urmă de candoare (în sensul teosofic al cuvântului). Acest avorton șmecher, care ar fi dus la bun sfârșit orice afacere tenebroasă și infamă ce i-ar fi fost încredințată, avea raza lui de naivitate. Tocmai din cauza acestei naivități Exupère – deși fusese de multe ori jignit de el – îl iertă, tot astfel cum îi iertă și pe Saint-Justin și Colle, pentru alte motive. (Dar poate că explicația trebuie căutată în masochismul său.) Pe Colle avu prilejul să-l mai ierte odată.

Căci îi veni un gând nebunesc: să-i scrie o scrisoare supremă lui Colle, care nu-i răspunsese la două Scrisori, dar care îi datora patru sute de franci.

De data aceasta nu mai șovăi: când te vezi cu spatele la zid, n-ai încotro și te sprijini de el. Îi spusese totdeauna: „Dragul meu Manoussié”. Trebuia oare să-i scrie acum pentru prima oară: „Dragul meu prieten”? Ar fi fost josnic și *cusut cu ață albă.* Totuși i se adresă în acest fel. Dacă era cri adevărat încolțit. Și când văzu scris „Dragul meu prieten”, se simți chiar puțin emoționat: „Așadar am un prieten!” Trimise scrisoarea recomandată.

Dragul meu prieten,

Ți-am scris de două ori, dar nu mi-ai răspuns. Lucrul mi s-a părut de neînțeles, dar l-am acceptat:

fantasia! Și ce altceva am făcut eu toată viața decât să accept?

Dar de data asta nu te mai întreb doar ce faci, ci trebuie să-ți adresez o cerere care pentru mine e vitală. *Am nevoie* să-mi trimiți cât mai curând cei patru sute de franci pe care ți i-am împrumutat. Inutil să-ți spun cum am ajuns aici. Am înțeles, în sfârșit, că nu te-am interesat niciodată.

Crede-mă că sunt silit să-ți scriu această scrisoare, de care mi-e rușine, numai pentru că am o nevoie absolută de bani.

Iartă-mă și îți mulțumesc.

Al dumitale…

Lăsă să treacă o zi și se duse la post-restant: nimic. Își spuse că într-o bună zi va trebui să-și dea adresa pentru scrisori la Venturi, căci nu mai putea îndura privirea uimită a funcționarului, mereu același, care de o lună îl vedea venind și plecând fără să fi primit o singură scrisoare. În ziua următoare veni din nou. Sfâșie aproape plicul ce i se întindea și scoase din el un mandat de patru sute cincizeci de franci. Găsi și o carte poștală ilustrată în culori (inevitabila fată care aduce apă de la fântână), pe care erau scrise aceste rânduri: „Viața e frumoasă. Gagici câte vrei. Pe curând. Prietenul tău.”

Colle îi înapoia ceea ce-i datora, și chiar mai mult, și fără întârziere. Era un pește de clasă mare. Era un bădăran – era inconștient mai curând – dacă putuse. Să răspundă: „Viața e frumoasă” la scrisoarea pe care o primise, dar era un bădăran cu suflet. „Gagici câte vrei”: puțin îi mai păsa lui Exupère de gagici. „Pe curând”: ce voia să însemne asta: „Pe curând”? Era formula convențională cu care vrei să scapi de cineva? Sau Colle îl anunța că se întoarce mai repede decât crezuse? Ar fi curată nebunie să te duci în Sahara în august și să te întorci de acolo în octombrie. Și „prietenul tău”, ce însemna „prietenul tău”,

însemna oare într-adevăr ceva? Fiindcă locuiseră în același oraș, nu avuseseră ocazia să-și scrie scrisori, și Exupère nu-și mai putea aminti dacă Colle mai folosise vreodată într-o scrisoare formula „prietenul tău”.

În orice caz, „Pe curând. Prietenul tău” însemna o mare speranță în cazul că răspunsul de la Paris ar fi fost negativ; încă o dată, spera. Dacă îl va întâlni pe Colle (cu râsul și glumele lui), va fi salvat. Nu avusese niciodată vreo criză gravă atâta vreme cât Colle fusese aici. Alături de Colle va fi salvat de Saint-Justin și de sine însuși. Am văzut în *Celibatarii* un bărbat care se duce la fund pentru că nu are niciun fel de relații cu oamenii. Aici vedem un bărbat care se duce la fund poate pentru că îi lipsește un amic căruia să-i poată spune glume deocheate. Exupère nu avea nevoie de un amic cu care să poată vorbi despre Hegel. Dar avea nevoie de un amic căruia să-i poată spune orice tâmpenie i-ar fi trec-ut prin minte.

Nu trebuie oare să se ducă la domnișoara Rouffignol și s-o întrebe ce înseamnă acest „Pe curând”? Se gândise adeseori, neprimind nicio veste de la Colle, să se ducă la ea, dar nu trecuse niciodată la fapte. De data asta avea un motiv mai puternic să se ducă s-o vadă. Toată ziua șovăi: Să se ducă? să nu se ducă? își spunea: „Din nou abulia mea”, tot așa cum spusese de atâtea ori: „nevroza mea” și „ulcerul meu”. Și cum spunea, de asemenea: „Sunt un erotoman”, pentru că-i plăceau femeile, și „tabloul meu clinic” în loc de „starea sănătății mintală”. Hotărî să se ducă, și nu se duse.

Altă veste bună: la bibliotecă Livorno îi făcea mutre, abia îi răspundea sau nu-i răspundea deloc când îi vorbea. Ce se întâmplase? Era mulțumit, dar nu înțelegea ce se petrece. Nu înțelegea că Domnul Saint-Justin aflase de vizita lor la Attun, și că îi dăduse lui Livorno ordinul pe care Exupère nu îndrăznea să i-l dea.

A treia zi, venind la birou, găsi un plic:

Inspectorul general al Bibliotecilor

Către Domnul Exupère,
Bibliotecar la Biblioteca franco-musulmană
ALGER

Domnule,

Ca urmare a cererii dumneavoastră, vă aduc la cunoștință că ați fost mutat la biblioteca X din Paris, cu începere de la… octombrie 1928. Vă veți prezenta la noul dumneavoastră post pe data de… octombrie.

Dat fiind că vă plângeți în legătură cu sănătatea dumneavoastră, vă veți prezenta înainte la Centrul psihiatric al ospiciului La Salpêtrière, la serviciul domnului profesor Lauger, în ziua și la ora pe care acesta vi le va fixa.

Șeful de serviciu de la Biblioteca franco-musulmană unde funcționați în prezent vă va remite un bilet de clasa a doua pentru pachebotul Alger-Marsilia al Companiei generale transatlantice și un bilet de clasa a doua pentru drumul cu trenul de la Marsilia-Paris.

Inspector general al Bibliotecilor
JULLIOT

Se sprijini de masă și începu să tremure. Vedea în fața ochilor centrul psihiatric. Și era sigur că Saint-Justin ceruse acest consult medical.

Cinci medici în halate albe așezați îndărătul unei mese în formă de potcoavă. La cele două capete ale mesei câte o infirmieră. Iar el, de cealaltă parte, singur. Și acest tribunal al Inchiziției îi punea întrebări ciudate și de preferință scatologice. Apoi își vorbeau între ei în șoaptă. Apoi doi infirmieri cu aere nevinovate ce se aflau puțin în spatele lui, la dreapta și la stângă – unul era arab – îl apucau

brutal de brațe și îl târau până la o celulă în care îl închideau. Era închis pentru un an, poate pentru totdeauna, fără nicio speranță și fără putința vreunui ajutor. Nebunia lui zbura de colo colo izbindu-se de ziduri, ca un fluture negru.

Saint-Justin ceruse acest lucru pentru el, știind bine, datorită unei fraze pe care Exupère o rostise în cursul scenei din biroul său, că medicii îl înspăimântă. Exupère înțelesese asta când înțelesese că Saint-Justin voia să-l ucidă, și că îl ucidea cu un rafinament crud.

Dar Exupère nu-i spusese el însuși că este nebun? Cât de rău îi părea acum că nu luptase împotriva nevrozei sale de la bun început, că voise să rămână la cald în miezul nevrozei sale, al copilului său iubit! (Găsise asta la pag. 398 din *Introducere*.) Unii bolnavi ambițioși își ascund boala multă vreme, făcând un efort susținut de atenție și de fermitate. Unii bătrâni ramoliți dar vanitoși își ascund multă vreme starea de ramolisment. Se jucase cu focul, se jucase cu nevroza timp de cincisprezece ani, inventându-și-o și creându-și-o singur, când a vrut să scape de război, și apoi alimentând-o, complăcându-se în ea, modelând-o. Fusese multă vreme stăpânul acestui joc, apoi jocul îi devenise stăpân. Făcuse atât de bine pe nebunul încât atunci când va striga: „Dar nu sunt nebun!” nimeni nu-l va mai crede. De altfel, toți nebunii spun: „Nu sunt nebun”. Și apoi, era sau nu era nebun? Nu mai era sigur de nimic, nu mai știa cine este, după ce atâta vreme exagerase sau potrivise într-un fel anume tot ce exista în el. „Orice s-ar întâmpla, nu vreau să apar în fața tribunalului psihiatric. Orice, numai asta nu.”

Mergea pe străzi poticnindu-se. I se întâmplase de multe ori să se clatine astfel pe străzi, dar atunci își spunea surâzând: „E de ajuns să vreau ca să pot merge drept!” și pe dată mergea drept. Sau își spunea: „E de ajuns să mă iau după fetișcana asta”,

și se apuca să o urmărească mergând drept. De data asta nu mai era același lucru: dacă trecea pe lângă el o fată frumoasă, ieșea din starea de transă în care se afla, se oprea s-o privească, dar nici nu putea fi vorba să se țină după ea. Și cu atât mai puțin să facă ce făcea mai înainte: dacă fata trecea pe trotuarul din față, să traverseze strada ca un nebun printre mașini, spunându-și: „O să mă calce vreo mașină. N-are decât, o să mor pentru o femeie… Bravo mie!” Acum avea un mers nesigur, se oprea uneori la câte o răscruce, rămânând multă vreme nemișcat – chiar în plin soare, într-atât nu mai știa bine ce face –, cam ca atunci când cugeta multă vreme înainte de a trece la vreo faptă, întrebându-se: „E ridicol sau nu ce vreau să fac?” Nu se gândea la nimic, cu maxilarul căzut, aproape de leșin. Apoi își relua mersul, oprindu-se din treizeci în treizeci de metri, ca un om care poartă un geamantan prea greu. Când vedea un cerșetor arab culcat pe jos își spunea: „Cred că ăsta sunt eu”. Intră într-o cafenea ca să urineze și își scoase mădularul când era încă în sală, mergând astfel câțiva metri; dar nimeni nu observă nimic. Un anume rol juca în toate acestea și starea lui de subnutriție, urmare a economiilor pe care le făcuse la mâncare. Cândva existase o „topilă pierdută”. Acum există un bărbat pierdut.

Exupère nu se ducea niciodată la biserică. Dar acum se simțea atât de încolțit încât vru să intre într-o biserică ce se afla în apropiere. Ajunse până acolo: era închisă. Închisă ca și banca pe care, sleit de puteri, voise să se așeze, în strada Michelet, și pe care scria că este interzis să te așezi. Înțelese. Exupère nu putea nădăjdui în niciun ajutor.

Își aminti de asemenea de o seară, la Paris, când câțiva oameni sunau cu disperare și în zadar la așa numita „sonerie a sfintelor taine” – sonerie prin care este chemat preotul la căpătâiul unui muribund – aflată în vecinătatea unei biserici; apoi

oamenii plecaseră. Dacă vrem să ne întâlnim cu Dumnezeu, să ne întâlnim cu el între patru ochi.

La Venturi află că un pachebot pleacă peste o zi. Se simțea atât de slăbit, încât îl întrebă pe Pulcinella dacă nu cunoaște pe cineva care ar putea să-l însoțească până la pachebot; napolitanul îi spuse că i-l trimite pe fiul său, Paolo, care, lucrând ca docher, era liber o parte din dimineață și putea veni să-l caute la hotel în ziua plecării.

Cum de nu se moare din deznădejde? Fără să fii bolnav de inimă, sau de creier, sau de măduva spinării etc., fără să ai vreo suferință fiziologică? Cum de nu sunt oamenii omorâți ea de un trăsnet doar de sentimentul moral al deznădejdii? Dimpotrivă, adeseori, când ajung pe culmile disperării, ei simt cum prind noi puteri. Se pare chiar că această „putere pe care ți-o dă disperarea" sau, altfel spus, efortul dezordonat al celui care se îneacă, este un lucru prea bine cunoscut. Exupère, simțindu-se parcă mai înviorat, se grăbi să-și pună în ordine câteva treburi. Va pleca înainte de ziua când trebuia să se întâlnească cu Sanchita, care va veni și va afla că a plecat. Deși era sleit de puteri și nu mai avea decât foarte puțini bani, se duse la hotelul unde se întâlnea cu ea – aflat destul de departe – ca să-i lase o scrisoare cu câteva cuvinte de rămas bun și o mică sumă de bani. Se duse de asemenea și plăti o parte din restanțele pe care le avea la câțiva furnizori.

Exupère îi transmise directorului bibliotecii că îl roagă să binevoiască a-l primi a doua zi. Directorul îi răspunse că-l va primi la ora unsprezece și un sfert. Această vizită era strict protocolară, dar Exupère voia totodată să obțină de la Saint-Justin o scrisoare către Administrația bibliotecilor, prin care acesta să ceară să se renunțe la vizita medicală. În vederea întrevederii își redactă obișnuitele note.

Domnul Saint-Justin, de îndată ce sosi, la ora nouă și jumătate, îi făcu semn să-l urmeze în biroul său; îi făcu un mic semn cu arătătorul, ca un pedagog care cheamă un licean pe care vrea să-l admonesteze. Dar chiar în clipa când intrau, cineva îl chemă de afară. Exupère îl aștepta, în picioare. Saint-Justin se întoarse.

— Puteați să vă așezați. De ce ați rămas în picioare, în mijlocul biroului…

— Din politețe, domnule director…

— Puteați să vă așezați și să vă ridicați când intram. Așadar, plecați. Presupun că sunteți mulțumit.

— Sunt mulțumit că scap biblioteca de o prezență nedorită.

— Domnule Exupère, nu începeți iar să fiți umil. Umil și acru. Despărțiți-vă de mine în mod corect.

— Domnule director, dumneavoastră ați sugerat ideea de a fi supus unui examen medical?

— Da. Mi-ați spus și mi-ați repetat că nu vă simțiți bine. Când, acum câteva zile, v-ați dat aici în spectacol…

— Nu m-am dat în spectacol, murmură jalnic Exupère.

— V-ați dedat în acest birou la manifestări mai mult decât deplasate. Este în propriul dumneavoastră interes ca, ajungând la Paris, să consultați medici calificați.

— Domnule director, vă asigur că nici din punct de vedere fizic și nici din punct de vedere moral nu mai pot suporta să fiu traumatizat. Și v-am spus că medicii mă înspăimântă.

— Trebuie să aveți puțin curaj.

— Știți bine că nu sunt curajos. E adevărat că v-am spus că sunt nebun, dar ăsta-i numai un fel de-a vorbi. Nu sunt câtuși de puțin nebun, domnule director. Dar clima asta…

Ca și cum cuvintele: „Nu sunt nebun” ar fi declanșat în Saint-Justin o reacție automată,

Exupère văzu o lucire aprinzându-i-se în priviri, și acea lucire exprima *frică:* Saint-Justin se temea că se află în aceeași încăpere cu un nebun (de la ultima scenă nu se mai găsise niciodată singur în prezența lui). Exupère se simți cât se poate de tulburat la gândul că îl înspăimântă – el! —pe stăpânul său, pe acel „om foarte de treabă", pe superiorul său ierarhic, pe domnul Saint-Justin. El! Din nou avu dorința să i se arunce la picioare: „Nu vă temeți de mine! N-o să vă fac niciun rău!" Dar nu fu decât o dorință. De ajuns cu aruncatul în genunchi.

Totodată, ca și în timpul celorlalte întâlniri, Saint-Justin evita să-l privească în față. Exupère era din ce în ce mai exasperat. „Dar uită-te odată în ochii mei, ce dumnezeu! Sunt oare atât de înspăimântător? Sau ești atât de ipocrit (cu mine) încât nu mă mai poți privi în față? Sau poate nu te uiți la mine de teamă?" (Totul spus în gând, bineînțeles.)

— Ați rostit un cuvânt pe care eu nu voiam să-l rostesc, spuse Saint-Justin. Nu sunteți nebun, și cu atât mai bine, căci mi-e groază de bolnavi, dar în ultima vreme ați făcut tot felul de gafe în timpul serviciului și v-ați comportat față de mine într-un mod indecent.

— Toate se explică prin clima de aici. O să-mi revin de la sine la Paris, dar numai dacă nu mă duc la La Salpêtrière. Dacă trebuie să mă duc acolo voi înnebuni.

— Și ulcerul dumneavoastră?

— E pe bază nervoasă și se va vindeca la Paris.

Se auzi un zgomot la ușă. Domnul Saint-Justin, ca și cum ar fi știut foarte bine despre ce este vorba, se ridică, se duse la ușă și o deschise. Exupère îl zări o clipă pe Livorno, care ascultase și acum se retrăgea.

— Domnule director, vă cer să-mi dați o scrisoare pentru domnul Huguenin (directorul general al bibliotecilor), prin care să-l rugați să

informeze spitalul La Salpêtrière că vizita medicală a devenit inutilă.

Spunând acestea eu o mână în buzunarul vestonului, își înfipsese unghiile în palmă.

Saint-Justin își stăpâni un gest de nerăbdare. Dar își jurase să renunțe la fraze ca „Nici nu poate fi vorba”, după cum Exupère își jurase să renunțe la obișnuitul său „Vă implor”. Spuse calm:

— Nu-mi voi schimba hotărârea. Această vizită medicală este indispensabilă, atât pentru ceilalți cât și pentru dumneavoastră. Consider chestiunea definitiv închisă. E inutil să revenim asupra ei.

Exupère știa că într-adevăr această chestiune era definitiv închisă. Nu avea în fața lui, ca în cealaltă împrejurare, un om exasperat, un om mânios. Avea în fața lui un om care se despărțea de el pentru totdeauna, și căruia acest lucru îi era indiferent: un om care – cu excepția primelor zile când se cunoscuseră la Onan – nu-i pusese niciodată vreo întrebare în legătură cu lucrările sale, un om care, acum când pleca, nu se întreba câtuși de puțin ce se va întâmpla cu el, ce post i se va da, un om care nu făcea niciun fel de urare la despărțire, chiar banală, acestui colaborator atât de setos de căldură omenească, și care, dacă el ar fi vrut, i-ar fi fost devotat ea un fiu. Exupère nu exista. Saint-Justin se despărțea de el ca și cum urma să-l întâlnească din nou a doua zi, adică întocmai cum se despărțise de el Colle. Poate că Exupère ax fi trebuit să-și spună că uneori există tot astfel de despărțiri între bărbat și nevastă după treizeci de ani de căsătorie, între părinți și copii după douăzeci de ani de viață comună, și că așa e legea vieții. Că oamenii se despart astfel chiar când despărțirea are loc pentru totdeauna, total indiferenți la moartea unei ființe care a trăit aproape o viață întreagă alături de ei. Indiferenți? Nu numai atât, ci uneori chiar vinovați de asasinat moral, așa cum descoperise el însuși puțin mai înainte.

Saint-Justin nu părea un catolic prea credincios, totuși se ducea la biserică. Ah! dacă măcar i-ar fi spus lui Exupère: „Domnul să vă aibă în pază”, acesta și-ar fi recăpătat încrederea, ar fi fost copleșit de recunoștință față de stăpânul său, ax fi simțit cum îi renaște credința în Dumnezeul invocat prin aceste cuvinte! S-ar fi petrecut în el ceva asemănător cu imboldul creștin pe care-l avusese cu prilejul întâlnirii cu Sophie. Dar nu i se adresase niciun astfel de Cuvânt. Viața e necruțătoare cu cei slabi.

Exupère își spusese adesea, după ce primea vreo lovitură grea: „Cum să mai poți spera după asta!” Dar tot el își răspundea: „Speranța este diavolul însuși”. *Id est!* ea renaște întruna, în mod diabolic. De data aceasta speranța murise cu adevărat. Speranța nu este diavolul însuși.

De când se afla în fața lui Saint-Justin, era parcă atras de prăpastie: de prăpastia (binecunoscută) *frazei care nu trebuie spusă.* Să spună totul. Slăbiciune extremă. Relaxarea mușchilor de dinainte de moarte: lichidul, materia se scurg. În sfârșit spuse:

— Domnule director, știu că n-ar trebui să vă spun: multă vreme mi-am pus întrebarea dacă ați transmis într-adevăr cererea mea de a fi mutat.

Fața lui Saint-Justin se crispă într-un efort violent de a-și păstra sângele rece. Iar privirea sa, din nou, aluneca în toate direcțiile, evitând-o pe cea a lui Exupère.

— Vedeți că am transmis-o.

Îi mai rămâneau câțiva metri de străbătut în cădere, înainte de a atinge fundul prăpastiei.

— Recent chiar mi-am pus întrebarea dacă ați intervenit în favoarea cererii mele de a mi se mări salariul.

— Domnule Exupère, v-am rugat să fiți corect, acum când ne vedem pentru ultima oară. Nu vreți să fiți, dar asta nu are nicio importanță. Da, v-am sprijinit cererea de a vi se mări salariul.

Cuțitul ghilotinei căzuse. Da, într-adevăr, lucrul nu mai avea importanță. Nici acesta, nici celelalte. Saint-Justin se uită la ceas.

— Îmi cer scuze dacă…

— V-am spus până acum de o mie de ori să nu vă mai cereți scuze. Trebuie să ne despărțim, și cu cât o vom face mai repede cu atât va fi mai bine.

Saint-Justin se ridică. De data aceasta îi întinse mâna. Exupère șovăi, întrebându-se dacă să p întindă și el, într-atât îi erau mâinile de înghețate. Saint-Justin, impasibil, ca de fiecare dată când făcea o glumă:

— Bine măcar că nu aveți temperatură. Cel puțin nu trebuie să luați aspirină.

Aventura lor se încheia printr-un sarcasm. Viața e necruțătoare cu cei slabi.

În chiar clipa când sufletul lui Exupère își pierdea într-atât stăpânirea de sine încât acesta lăsa să-i scape cuvintele pe care n-ar fi trebuit să le spună, trupul de asemenea își pierduse orice stăpânire de sine și, ca și altădată, simți o nevoie grabnică de a urina. Totuși, era doar un avertisment, care nu-l neliniștea peste măsură. Dar brusc, chiar în momentul în care i se dădea a înțelege că trebuie să se retragă, lucrul se întâmplă, cu neputință de împiedicat: ca și frazele care nu trebuiau spuse și cărora totuși le dăduse drumul, lichidul țâșni fără voia lui. Nu mai era nimic de făcut; cu totală placiditate, Exupère simți cum i se golește bășica udului pe suprafața interioară a cracului stâng, încet, până la ultima picătură, și fără ca el să facă nici cel mai mic efort pentru a opri curgerea. Își privi pantalonul. Urina străbătuse stofa subțire de vară, o pată uriașă se întindea pe unul din craci de la coapsă până la pantof, în timp ce lichidul călduț îi intra în șosetă și îi uda călcâiul. Nu avu nici măcar reflexul de fugă, și rămase nemișcat. Domnul Saint-Justin se repezi spre el ca un tanc, împingându-l afară; pe față i se citea hotărârea feroce de a evita cu orice preț ca

scandalul să izbucnească în biroul lui. Afară, indiferent de ceea ce ar mai fi urmat, afară! Și fără întârziere!

În cele din urmă, Exupère ieși. Dezastrul era ireparabil. Nu avea decât acel costum de haine, cumpărat în perioada când făcea tot felul de „nebunii", în nădejdea că i se va mări leafa: pe cel vechi îl vânduse unui evreu. Și a doua zi trebuia să ia pachebotul la ora 11. Să cumpere altul? Și-ar fi dat bugetul peste cap, și apoi cum să se înfățișeze în asemenea hal la magazin? Să ia unul cu împrumut? Dar cine să i-l dea? Pulcinella? Pulcinella i-ar împrumuta cu siguranță, dacă ar avea, un pantalon de-al lui sau de-al băiatului. Dar cum să dea de el la acea oră, când nu era la lucru, și cum să-l caute în starea rușinoasă în care se afla? La drept vorbind, această idee, care era totuși plină de bunsimț, nu-i trecu prin minte decât o clipă. Singurul său gând era să se ducă într-un taxi acasă, unde să aștepte până când i se va usca pantalonul. Dacă la ora când pleca pachebotul nu va fi uscat și în stare acceptabilă… înaintea lui se deschidea un hău de întuneric.

Ajunse la grădinița din preajma universității, fără să fi întâlnit pe nimeni și poticnindu-se în mers, ca și de cealaltă dată. Acolo se încrucișă în drum cu o studentă foarte frumoasă, care-l privi drept în față; apoi, coborându-și privirea, văzu *acel lucru,* și ochii ei rămaseră pironiți pe *acel lucru,* cu o expresie de spaimă. Exupère o depăși cu câțiva pași, și izbucni în hohote de plâns.

Își agăță pantalonul la fereastra camerei, și nu coborî să cineze, silit de împrejurări dar și pentru că nu-i era foame. Trebuia să-și facă bagajele. Multe mărunțișuri nu încăpeau în geamantan. Le lăsă la hotel, cu indiferență. Un singur lucru era important: ca pata să dispară până a doua zi dimineață.

Din jumătate în jumătate de oră se ducea să cerceteze pantalonul. În izmene sau chiar fără izmene, se întinse pe pat. Îi trecu prin minte să îngenuncheze lângă pat și să se roage: „Doamne, fă ca pantalonul să arate cât de cât acceptabil la ora zece! Doamne, fă ca pantalonul să arate cât de cât acceptabil la ora zece!” Îl opri doar gândul că nu se cuvine să se roage lui Dumnezeu pentru un pantalon. Doar acest gând. Dacă ar fi trebuit să spună „Doamne, fă să câștig la loterie”, sau chiar „Doamne, fă ca Francine să-mi cedeze”, ar fi făcut-o. Dar pentru un pantalon… nu, nu era cu putință. Și dacă mâine, la ora zece… Să-l roage (mereu trebuie să roage pe câte cineva) pe patronul hotelului? Era din ce în ce mai sigur că Venturi îi făcea mutre de când îi dăduse o cutie cu țigări de foi foarte scumpe. Să-i spună lui Paolo (un necunoscut) că nu poate să plece și să-i ceară un pantalon? Sau să cumpere unul, după ce se va fi împrumutat cu bani de la Pulcinella sau de la Paolo? Geniul sordidului, care punea treptat stăpânire pe orice ar fi făcut Exupère, îl stăpânea și acum, atotputernic.

Se trezi la ora unu noaptea. Pe cât putea vedea la lumina electrică, pata se atenuase. Pantalonul fiind de culoare kaki-închis, dezastrul se observa mai puțin.. Puse ceasul să sune la ora patru dimineața. La ora patru pata se vedea și mai puțin. La ora opt aproape dispăruse.

Atunci, în pacea care îl cuprinse, mintea lui avu răgazul să o ia din nou razna. Fusese o nesăbuință să creadă că Saint-Justin nu-i sprijinise cererea de mărire a salariului. Cum putuse să creadă așa ceva? Și cum îndrăznise să i-o spună stăpânului său? Nu trebuia oare ca înainte de plecare să-i scrie pentru a-și cere iertare? Să scrie? Să nu scrie? Iată o nouă dilemă. Apropierea plecării îl făcu să uite de noua obsesie.

Paolo urcă la Exupère la ora zece. Și el semăna cu un *Polichinelle,* dar cu un *Polichinelle* de vreo

treizeci de ani: favoriți, dinți îmbrăcați în aur, bărbie albăstruie. Exupère era atât de emoționat încât singur ar fi coborât foarte greu scara. Paolo, cu forța lui de docher îl susținea cu mâna petrecută pe sub braț: un nasture sări de la vestonul lui Exupère. În taxi, exuberant și afabil, Paolo îi arătă lui Exupère fotografiile nevestei și ale celor patru copii ai săi. Exupère, din adâncul prăpastiei în care se afla, se trezi și se însufleți de trei ori, aruncând priviri înflăcărate către fetele frumoase care treceau; odată chiar strigă: „O, Doamne, când văd asemenea fete!" Străbătând cheiurile, se uită în jur. Câțiva polițiști pălmuiesc zgomotos copiii și chiar bărbații arabi care nu vor să se mai dezlipească de pasageri; îi lovesc cu cizmele în spate, îi urmăresc cu bastoanele lor lungi. Colacii de salvare sunt încărcați de scoici, ca niște pelerini din Santiago. Pe toate șlepurile fierbinți, legănați de mișcarea valurilor, sub toate prelatele arzătoare, în toate vagoanele care staționează, docherii arabi dorm, și dorm și micuții văcsuitori, cu capul pe lădița lor. Printre bărcile cu nume victorioase, *Audax, Invincible,* este și una care se numește *Prea târziu.* Exupère vede toate acestea pentru că le vede pentru ultima oară.

Apoi Paolo, simțind, cu istețimea sa de italian că lui Exupère îi este frică să se urce în barcă, îl plimbă puțin pe lângă pupă, îi arată yaulezii ce se cufundă în apă ca să adune bănuții căzuți: tot astfel sunt siliți caii să adulmece obstacolul pe care trebuie să-l sară. Ca și Saint-Justin la Oran, ca și soția uneori visată, Paolo devenise „protectorul". Îl sprijini apoi de-a lungul pasarelei de abordaj, iar Exupère înainta ținut în picioare cu forța, ca un condamnat ajuns la capătul puterilor pe care-l duci la ghilotină.

Paolo era prietenos și plin de bunăvoință, ca și taică-su. Refuză bacșișul generos pe care i-l oferea un om atât de sărac, dar fiindcă acesta insista:

— Știți ce mi-ar face plăcere? Să-mi trimiteți un turn Eiffel ca să-l port la butonieră. Pierrot are unul. Vă trimit banii prin mandat.

Paolo îl părăsi și rămase o clipă pe chei făcând gesturi largi de prietenie, la care Exupère răspundea cum putea: inima îi dădea ghes, dar mâna nu găsea puterea să se ridice.

Paolo, silit să se întoarcă la lucru, plecă, și Exupère rămase singur. „Fiți curajos. – Știți prea bine că nu pot fi curajos."

Pe carena bărcilor de salvare era scris câte persoane puteau transporta fiecare.

Privi acest oraș, pe care-l unise și pe care acum îl părăsea, și faptul de a-l părăsi îl făcu să se simtă nenorocit. Soarele se înălțase pe cer și razele lui cădeau aproape vertical peste Alger. Jos, o bandă cenușie regulată, monocromă: imobilele cu cinci etaje, făcute parcă din alveole, de pe chei. Mai sus, o bandă pestriță: casele orașului francez, zvârlite la întâmplare, iar sus de tot, o creastă de zăpadă orbitoare: casele din Casbah. Totul se preschimba miraculos ca într-o poveste: aici fusese fericit. Aici petrecuse acele nesfârșite seri de vară împreună cu

Colle, în strada Bab-el-Ued, mâncând pe trotuar „momițe de țap" și bând rachiu de anason ținut la gheață. Aici sărutase coapsele Sophiei, Sophie ca o rază de lumină, care luminase întreg orașul. Aici o cunoscuse pe Sanchita, care se bucura făcând dragoste mai curând pentru ea decât pentru el, dar care făcea totuși atât de bine dragoste (pentru ea). Aici întâlnise – totul e atât de derizoriu! – acele două făpturi fruste și ridicole, dar binevoitoare cu *adevărat* și totdeauna gata să-l ajute: Paolo și tatăl lui, care cu siguranță i-ar fi împrumutat un pantalon. Și își repeta acum aproape întocmai ceea ce gândise când bătrâna slujnică spaniolă îi spusese că este mulțumită de el. „O vorbă, doar o vorbă…" Uneori asemenea vorbe i-au fost spuse, dar nu-l mângâiaseră, fuseseră prea puține; și

tocmai acest puțin îl sfâșia acum ca o dulce melancolie.

Când începu să se miște, pachebotul scoase un țipăt prelung, care, auzit de aici, din apropiere, era mai curând un urlet. Atunci Exupère începu să urle și el. Era întocmai – doar că mai puternic – urletul pe care-l scosese pe scara universității, când cineva îl auzise și îi aruncase o privire înspăimântată: același, dar mai prelung: „Muuuuuu!” Urletul lui se confunda atât de bine cu cel al sirenei încât nimeni nu-l luă în seamă. Urla a moarte; moartea a ceea ce era el și moartea a ceea ce urma să-l întâmpine.

Sirena încetă, și odată cu ea încetă și el să mai urle. Voi să mai privească odată orașul care se zărea tot mai șters. Între lungile dâre luminoase ale clădirilor de pe chei, scuarul Bresson era ca un smoc de păr negru între coapsele unei femei. Vasele din port străluceau în culori vii, lucioase ca un tablou dat cu lac; prin fața lor zburau pescărușii cu contururi incerte, ca niște bucăți de hârtie stârnite și împrăștiate de vânt; șlepuri treceau încărcate cu arabi, negri din cap până în picioare, umbre ale Acheronului, călători ai infernului; și mici șalupe, agitându-se și dându-și importanță ca niște javre obraznice, se profilau, într-o învălmășeală de tonuri cenușii, pe suprafața sclipitoare și parcă modelată cu ciocanul, a apei străbătute de curenți inexplicabili. Privi acest port cu mișcări lente, atât de calm, dar care își trăia viața atât de puternic, o viață atenuată și încetinită de distanță, și această mare atât de umană. Apoi încetă să mai privească: era prea greu de îndurat. Se uită spre largul mării, cu desăvârșire imobil, care părea a fi atins acea putere supremă ce face inutilă mișcarea; era atât de imobil încât semăna cu un vast teren de patinaj, iar peste el se perindau umbre de nori, ca niște insule imateriale. Și toată acea liniște îl înspăimântă, și nu mai voi să privească marea. Nu mai voia decât să rămână

singur cu cel mai mare dușman al său: cu el însuși. Coborî de pe punte agățându-se de rampă și intră în cabina lui, așa cum ai intra în propriul tău mormânt. Pe zid erau afișate instrucțiuni despre felul cum trebuie folosite centurile de salvare. Era inutil să le citească de vreme ce tot nu vor funcționa.

În acest moment i se impuse cu violență o idee. Să rămână, să le ceară să coboare pasarela dacă au ridicat-o. „Au ridicat-o oare?" Dar ar trebui să dea un ordin! Și ce ordin! El! Se vedea mai curând aruncându-se la picioarele căpitanului: „Vă implor, domnule căpitan! Domnule director! Sunt nebun, știu bine că sunt nebun. Chiar dacă mi s-ar prescrie un tratament psihanalitic la Paris, acum e prea târziu." Inhibiția îl paralizează. Poate încă n-au ridicat pasarela. Dar peste o clipă o vor ridica. În acest caz le-ar putea cere să o coboare din nou. Nu e în stare de niciun gest. Din răsputeri așteaptă clipa când vaporul va porni, când soarta lui va fi definitiv hotărâtă, când nu va mai trebui să vrea. „De-ar porni odată! De-ar porni odată! încă aș mai putea să rămân. Peste cinci secunde va fi prea târziu." Pachebotul a pornit. E prea târziu. „Sunt nebun, sunt nebun." Acum pune stăpânire pe el o altă idee, o altă spaimă. Marea, înspăimântătoarea mare. Pachebotul se va scufunda.

EPILOG

De ce suntem atât de neîndurători cu frica? Lucrurile de care ne temem se întâmplă până la urmă totdeauna.

Mal atesta, actul III, scena III

Într-o după-amiază din luna octombrie a anului 1928 coboram pe strada Vivienne către Bursă când au: avut senzația că un personaj de sex masculin, care venea din sensul opus și mă depășise, se oprise, se întorsese din drum și mă urmărea de câtva timp. Mi-am închipuit că am de-a face cu unul dintre acei indivizi indiscreți care abordează pe stradă autorii mai mult sau mai puțin cunoscuți. „Oh! domnule, vă admir atât de mult! – A da? ce-ați citit din ce-am scris? – N-am citit nimic, dar v-am văzut adeseori fotografia în cutare ziar.” Omul mi se adresă în cele din urmă. Am recunoscut pe unul dintre bibliotecarii de la biblioteca X. (din Paris), pe care îl consultasem în urmă cu cinci ani,

pe vremea când scriam *Jocurile Olimpice,* în legătură cu arheologia greacă.

Avusesem împreună două discuții, de vreo douăzeci de minute fiecare, care mă interesaseră.

„Îmi permiteți să vă însoțesc câțiva pași?" Omul se metamorfozase, ca oamenii aceia pe care i-ai lăsat sănătoși și îi regăsești condamnați la moarte, cu adevărat de nerecunoscut. Fața parcă i se lăbărțase, purta o haină mototolită și o cămașă murdară; un nasture de la veston îi lipsea, precum și micul inel de piele prin care se trece capătul curelei, astfel incit aceasta atârna foarte mult, așa cum li se întâmplă uneori copiilor. Când spuse „nevroza mea", adresându-se unui om cu care nu discutase decât pe teme erudite, și doar vreo patruzeci de minute în toată viața lui, am înțeles că în fața mea aveam nu numai un om sărac ci și un om bolnav.

Sosise la Paris de patruzeci și opt de ore, după ce petrecuse douăzeci de luni în Algeria. Clima îl distrusese, spunea el. Îmi vorbi de un ulcer. L-am întrebat dacă și-l îngrijea. Mi-a răspuns că da. Când i-am spus că peste o săptămână plec în Maroc, m-a privit cu mirare.

I-am propus să ne oprim într-o cafenea așezată în locul unde strada Bursei se întretaie cu piața Bursei. Îi trebui un timp anormal ca să se decidă ce să comande. O cafea? Un sirop de mentă? O cafea cu lapte? Nu era în stare să aleagă ceva și am văzut că va trebui să comand în locul lui. Se hotărî în cele din urmă pentru un pahar cu lapte și cornuri. Chelnerul, pierzându-și răbdarea, plecase. Acest lapte și aceste cornuri – alimente hrănitoare – comandate la ora două după-amiază, îmi întăriră convingerea că aproape nu mâncase de prânz; după felul cum îi mirosea răsuflarea îmi putui da seama că tot prânzul lui fusese alcătuit din conținutul unei pungi de cartofi prăjiți. Îi văzui și unghiile negre, manșetele mototolite și murdare

ieșite prea mult din mâneci, cravata pătată de sosuri.

Nu se așezase lângă mine, ci departe, pe banchetă, cât mai departe cu putință parcă – la mai bine de un metru –, chircit într-un colț, ca și cum s-ar fi temut că mă contaminează. Îmi istorisi în linii mari povestea lui, pe care eu v-am relatat-o mai amplu. L-am întrebat care era de fapt în prezent situația lui administrativă și financiară. Am înțeles ușor că răspunsul său: „Mi-ar cere prea mult timp să vă explic" însemna de fapt: „Sunt incapabil să vă explic". N-am văzut însă că nu izbutea să se mențină în viață decât pentru că nu înțelege nimic din situația lui. O asemenea absență, când viața însăși era în joc, mă înspăimântă pentru el. Din acest moment am înțeles ce înseamnă acea față imobilă: era fața unui om care a perceput un semnal de alarmă, care știe că zilele îi sunt numărate și care nu se mai poate gândi decât la asta.

— Dar nu cunoașteți pe nimeni la Paris?

— Nu, pe nimeni. Sau numai oameni pe care nu vreau să-i revăd. Omul care nu are bani este blestemat. Omul care suferă de o boală nervoasă este blestemat. Ca și omul care iese din închisoare, ca și omul care are un fizic hidos. Eu sunt de două ori blestemat. S-ar uita la mine așa cum te uiți la un lepros, și ar avea dreptate. De altfel știți prea bine că totdeauna în împrejurările grave lumea te părăsește. Fiecare știe cuvântul pe care ar trebui să-l apună ca să te salveze, dar nimeni nu-l spune, și nici nu ți-l va spune.

— Suntem părăsiți de prieteni, de ai noștri, de cei mai apropiați. Dar adeseori suntem ajutați de necunoscuți, și mai ales de necunoscute.

Spusesem asta referindu-mă la experiența mea. Nu mă gândisem că pentru el eu eram unul dintre acei necunoscuți. Prin această frază păream a-i spune că poate conta pentru totdeauna pe ajutorul meu.

Totuși nu părea că așteaptă ceva de la mine, avea chiar o înfățișare liniștită, și tocmai această insensibilitate opacă față de situația lui catastrofală (după părerea mea) mă înspăimânta mai mult decât orice pentru el. Inepuizabilele rezerve de curaj existente atât la bărbat cât și la femeie, în cazul lui nu mai intrau în joc; în joc intra numai disperarea: „Sunt dincolo de orice".

— O barcă se numea *Prea târziu.* Nu se mai poate face nimic pentru mine, spuse el în chip de concluzie, de altfel cu un glas cât se poate de liniștit.

Am vorbit despre Algeria, și trecu brusc de la tonul unui disperat la cuvinte lucide și inteligente. Ideile politice și sociale pe care mi le dezvolta în legătură cu Algeria – pesimiste din punctul de vedere francez – erau cele ale unui om care vede lucrurile limpede, după cum cunoștințele sale asupra atletismului grec dovedeau că mă aflu în prezența unui om cultivat, cu atât mai mult cu cât antichitatea nu era specialitatea lui. Când îmi spuse că pe un anume stadion, într-o anume epocă, atleții nu aveau voie să se întindă pe nisip pentru ca femeile să nu aibă gânduri nerușinate văzând forma feselor lor imprimată în nisip, expresia feței i se schimbă cu totul, râse în hohote, și am simțit că atunci când era vorba de femei putea deveni alt om. M-am gândit să-l invit la masă săptămâna următoare. Dar m-a oprit amintirea unei alte mese luate la restaurant odinioară cu un biet intelectual de cea mai bună" calitate, dar atât de distrat încât a trebuit să-i spun eu să-și scoată impermeabilul când s-a așezat la masă. Mi-am amintit cum apuca cu mâna osul plin de sos și cum îl sugea spre spaima celorlalți meseni, și cum nici măcar nu-și desfăcuse șervetul, pe care a trebuit să-l mototolesc eu pe ascuns, pentru ca chelnerul să nu-și închipuie că nu știe la ce folosește acest obiect. În cele din urmă am renunțat să-l invit pe Exupère, dar i-am propus să ne întâlnim peste o zi,

în același loc și la aceeași oră. Am continuat să facem glume în legătură cu atletismul la greci. Observasem că atunci când surâdea, fața lui degradată oribil de nefericire căpăta o expresie tinerească și aproape plăcută. Am încheiat râzând o conversație care începuse pe un ton lugubru; asta m-a făcut să mă gândesc la copiii care trec pe neașteptate de la râs la plâns, și invers. Când își apleca puțin capul înainte, nu i se mai vedea decât nasul, destul de mare și puțin deformat, care nu-l avantaja. Când râdea însă, își răsturna capul pe spate, și nasul nu i se mai vedea; i se vedeau în schimb dinții, sănătoși și albi, care salvau întreaga față.

— Am moralul foarte scăzut, îmi spuse pe un ton atât de vesel încât aș fi crezut că glumește dacă n-aș fi știut cele arătate mai sus.

În stradă am observat că se clătina pe picioare în timp ce mergea.

— Șchiopătați puțin?

— Nu. Mă prefac.

De data aceasta am crezut cu adevărat că glumește. Mai târziu am avut o îndoială. Și dacă totuși se prefăcea că șchioapătă?

La despărțire avea o privire dureroasă, deși cu cinci minute mai devreme râdea în hohote.

Cum în cursul conversației apăruse o pauză, îmi spuse:

— Nu știți de unde aș putea cumpăra un turn Eiffel?

— Un turn Eiffel?

Îmi spuse pentru cine. I-am spus la nimereală că la Bazar de l'Hôtel de Ville și în prăvăliile din partea de jos a turnului se vând fără îndoială asemenea amintiri.

M-am dus fără niciun entuziasm la întâlnire. Luasem cu mine o mică sumă de bani pe care voiam să i-o dau dacă lucrurile ar fi decurs în așa fel încât să justifice un asemenea gest.

De data aceasta mirosea oribil a supă. „Ce ați mai făcut?” Pomeni de La Salpêtrière. „Dar de ce nu vă duceți acolo?” – „Mă voi duce când nu voi mai avea deloc bani. Îmi vor da fără îndoială vreun ajutor.” Îmi descrise ceea ce socotea el că-l așteaptă dacă se înfățișează la ospiciu.

Fusesem „convocat” cu un an în urmă de către un spital parizian de același gen, și convocarea nici măcar nu menționa pentru ce. Eram tânăr, și am avut inocența de a mă duce, fără să mă informez despre ce era vorba. Am fost condus într-o sală și în fața unui spectacol care arăta aproape așa cum și le imaginase Exupère. Medici și infirmiere, un Sfânt Oficiu în halate albe, iar eu, singur, de cealaltă parte a unei mese, silit să răspund de delictul de a fi contribuit – prin cuvintele mele – la nebunia unei fete spitalizată acolo, pe care abia o cunoșteam, și încă la modul cel mai „corect”, datorită unor scrisori pe care mi le scrisese.

Mi-au pus întrebări despre unele fraze din cărțile mele: „Ce am vrut să spun prin asta?” Nu mai știam, după atâția ani, și fără să mi se dea contextul. Simțeam că acest „Nu mai știu” era suspect, semn de rea-voință, poate chiar „insultă adusă tribunalului”, și că, treptat, din martor deveneam inculpat. Am plecat de la spital cu un sentiment de mare ușurare, cu conștiința că puteam să o pățesc urât, și cu hotărârea, pe care n-am respectat-o, de a nu mai avea relații literare cu domnișoare necunoscute.

„Feriți-vă să mai faceți legături, domnule de M.”, îmi spuse pe un ton înțelept unul dintre medici, la plecare. Dar ce-ar fi viața, dacă ne-am feri să facem legături?

Și admiram darul domnului Exupère de a-și imagina atât de bine ceea ce eu cunoscusem din experiență: aproape îți venea să crezi că are acea capacitate vizionară care îl tulbura la alții, după cum reieșise din povestirea sa.

Totuși, cum puteam să nu-l sfătuiesc cu insistență să se ducă la La Salpêtrière? Altfel ar fi fost revocat din post, și fără drept de pensie, din câte înțelesesem. Și în acest caz…

Să fac ceva pentru el? Dar începusem să fiu ceea ce am vrut să fiu și ceea ce sunt: un om care, pentru a-și pune la adăpost de orice amenințare plăcerile și munca, adică timpul necesar lor, sacrifică totul, și în primul rând „relațiile ce trebuie stabilite” și „contactele ce trebuie menținute”. Numele meu, atunci ca și acum, nu avea nicio greutate: și dacă uneori aveam remușcări că procedam astfel încât nu eram în măsură să aduc nimănui niciun fel de serviciu, mă justificam spunându-mi că nu puteam să-mi aduc cel mai mic serviciu nici chiar mie însumi. Nu cunoșteam pe nimeni din conducerea bibliotecilor și niciun medic important; dacă mi s-ar fi întâmplat mie însumi ceva neplăcut, aș fi fost la fel de dezarmat ca și Exupère. Dădeam ceea ce puteam da: o mică sumă de bani. A da bani este adesea un semn de egoism: e un mod de a scăpa în cele mai comode condiții de îndatoririle cărora vrei să li te sustragi. Poate fi și soluția spiritelor suprem absente, care nu pot da nimic altceva.

Dar să spunem totul până la capăt. Nu o sumă mică trebuia să-i dau. Dacă voiam ca domnul Exupère să aibă o șansă de a se vindeca, trebuia să iau pe seama mea, pe de-a-ntregul, întreținerea lui, și chiar din acea clipă, și pentru o perioadă incertă și probabil, nelimitată. Voiam sau nu să fac asta? Trebuie să fiu brutal: nu voiam. Pascal scrie următoarea frază (pe care o citez cu aproximație): Oamenii sunt împovărați, încă din copilărie, nu numai de suferințele lor, ci și de cele ale prietenilor”. Dar ființele mor pentru că nu au bani, sau pentru că prietenii nu vor să le dea banii de care ar avea nevoie ca să supraviețuiască. Domnul Exupère nu-mi era prieten și nici măcar cunoștință apropiată. Să privim lucrurile încă și mai în

adâncime. În întregul univers mor ființe pentru că nimeni nu vrea să dea banii trebuitori pentru ca acele ființe să poată fi cu adevărat îngrijite. Suntem cu toții niște asasini: „părăsire de persoană aflată în pericol” (mult aș vrea să știu cum poate fi aplicată această lege altfel decât în chipul cel mai arbitrar). Exupère crezuse că domnul Saint-Justin era asasinul său. Dar și eu, abandonându-l în situația în care se afla, eram asasinul lui. Și dumneata, și eu, vom fi fără îndoială asasinați la rândul nostru, nimeni nu va face *cu adevărat* tot ce trebuie ca să nu murim. Iată cum stau lucrurile.

Exupère ar fi avut nevoie, așa cum am mai arătat, de un strop de fericire. „Lazăre, ridică-te din mormânt și umblă.” Să precizăm: sănătatea lui Exupère ar fi fost mult ameliorată dacă ar fi primit o sumă substanțială; să spunem: o sută de mii de franci, la valoarea lor din acea epocă. Și Exupère ar fi fost ca și vindecat, dacă ar mai fi primit încă o sută de mii de franci, o lună mai târziu. Spunem aceste lucruri tocmai fiindcă sunt dintre acelea care nu se spun. Ele „șochează”; și apoi nimeni nu vrea să știe că ar fi de ajuns să bagi mâna în buzunar… Și nu e vorba aici de bani pe care Exupère să-i fi câștigat cu sudoarea frunții, ci de bani care să-i fi căzut din cer. Un bilet de loterie, sau chiar o lucrare de erudiție pe care s-o fi scris cu plăcere, și care i-ar fi fost comandată de o persoană generoasă ce lucrează cu „negri”; sau orice altceva care i-ar fi putut dovedi că e capabil să scoată bani de la ceilalți, sau cel puțin că e iubit de zei. Și asta l-ar fi vindecat, fiindcă boala lui, de fapt, era umilința. Aceiași lucru se poate spune și despre sinucidere. Câți oameni care s-au sinucis – și n*u pentru bani, ci cel mult determinați de o situație în care banii joacă un rol foarte mic – n*u ar fi făcut-o, dacă în momentul fatal ar fi primit o sumă de bani!

Plecam spre un pământ al Islamului unde nebunii sunt considerați pe jumătate sacri și

veneraţi ca atare. Şi eu însumi îi respectasem totdeauna pe nebuni, pe săraci, pe bolnavi, pe puşcăriaşi, fie şi numai pentru că imaginaţia mă ajuta să mă pun în locul altora, pentru a nu invoca şi alte raţiuni, de ordin afectiv. Am fost ţinut în braţe la botez de către unul dintre săracii parohiei Saint-Francois-Xavier, conform unei vechi tradiţii la care tata ţinea mult (dar în registrul bisericesc figurează ca naş unul dintre unchii mei: un sentiment delicat i-a interzis tatei o atitudine excesivă). În legătură cu mila, toate religiile au secretat o imensă vorbărie în jurul a ceea ce era esenţial, şi până şi în rugăciuni, pe care – spre binele acestor religii – oamenii inteligenţi n-ar trebui să le cunoască, căci acestea îi îndepărtează de ele în loc să-i apropie. În toate, esenţialul îl constituie sau ar trebui să-l constituie mila; mila şi nimic altceva. Lucrul cel mai convingător pe care l-am citit în această privinţă este o frază (doctrinală? nu cred) din religia musulmană, care în traducere este cam aşa: „Cel care va fi dat un strop de apă unui câine va fi mântuit”. Cu asta totul a fost spus. Într-o zi din luna februarie a anului 1925, la Marsilia, părăsind Franţa pentru zece ani de viaţă nomadă aproape neîntreruptă, scrisesem în Carnetul meu de atunci următoarele:… „în aceste zile când credeam că totul ar putea fi soluţionat prin milă”. Nici ideea şi nici exprimarea ei nu erau neobişnuite, şi n-aş avea niciun motiv să citez această frază dacă nu aş arăta şi împrejurările în care am simţit nevoia să o scriu. Plecam într-un elan de bucurie, liber de orice legătură, şi având de partea mea tinereţea, insolenţa, „mijloace băneşti”, un renume literar asigurat. Dar cum ar putea oare mila să soluţioneze totul? Oamenii continuă să sufere acolo unde nu suntem. Şi apoi, chiar dacă am fi acolo, cât de vrednică de milă ar fi mila noastră! S-a petrecut cu mine un lucru ciudat, pe care mulţi bărbaţi aparţinând noii specii îl vor socoti regretabil; mai

ales în război, și aproape numai acolo, am știut să-mi realizez mila, aproape în cotidian, astfel că războiul a rămas pentru mine – după cum am scris în Cântul *funebru* – *„cea* mai înduioșătoare experiență omenească pe care am trăit-o”. Sub obuze l-aș fi purtat pe Exupère, rănit, pe umeri, pentru a-l duce la adăpost. În strada Vivienne rezolvam totul printr-o pomană și îl lăsam pradă agoniei lui. Iată unde duce botezul și stropul de apă dat câinelui.

S-a întâmplat însă ceva care avea să joace un rol însemnat în cele ce vor urma, și s-a întâmplat anume parcă spre a-mi dărui acea frumoasă „conștiință împăcată cu sine”, atât de suspect descoperită astăzi.

— Dar dacă nu încercați să vă limpeziți situația, ce faceți toată ziua?

— În prima zi m-am dus să mă reculeg la Moschee. Am fost uluit de graba disprețuitoare și plină de ură cu care ghidul marocan îi trata pe turiști, căci nu găsesc alt cuvânt pentru a-i numi pe cei câțiva indivizi abrutizați care se târau împreună cu mine pe urmele lui. Aș fi vrut să-i spun: „Știi, eu nu sunt ca ei”. După asta am fost la Notre-Dame-des-Victoires. Voiam să stau puțin jos, să-mi înalț gândurile, să îngenunchez poate. Abia după două ore mi-am dat seama că nu făcusem altceva decât să trec pe acolo, că nu mă așezasem și nici nu îngenuncheasem…

— Și de ce la Notre-Dame-des Victoires?

— Pentru că sunt un învins.

— Nu sunteți un învins, dar chiar dacă ați fi în fața oamenilor, în fața lui Dumnezeu ați fi bine primit. Sunteți credincios?

— Nu cred în Dumnezeu, dar îl iubesc din când în când.

Nu puteam ști că Dumnezeu și Islamul se confundau în sensibilitatea lui Exupère datorită unei fraze a Sophiei, care îl emoționase puternic.

Îmi vorbi despre biserica pe care o găsise închisă, la Alger, într-o seară când se simțea nefericit. Îmi mărturisi că de fapt nu fusese prea nemulțumit, deoarece se temea (era destul de târziu) să nu fie închis din greșeală înăuntru pentru toată noaptea: înspăimântător!

— V-ați fi rugat. Ar fi fost un prilej minunat.

— Să mă rog pentru cine?

— Pentru dumneavoastră. Oricât de puțin ați crede, aveți mare nevoie să vă rugați.

— N-ai dreptul să te rogi pentru tine când nu te rogi pentru ceilalți.

— V-ați putea poate ruga pentru ceilalți.

— Nu-i iubesc îndeajuns.

— Socotesc că este cu atât mai prețios să te rogi pentru ceilalți cu cât ceilalți îți sunt mai indiferenți. Vă spun asta la întâmplare… Nu sunt teolog.

Doi necredincioși înaintau către flăcările care scriu undeva „cuvintele amăgitoare pe care nimeni nu are îngăduința să le rostească”. Am avut prudența să mă opresc.

— Îmi spuneți că sunteți aici de cinci zile. Ați putea folosi aceste zile…

— Iau autobuzul și rămân în autobuz toată ziua. Merg oriunde. Când ajung la capăt, iau înapoi același autobuz sau mă urc în altul.

— Cred că vă costă mult.

— Nu plătesc, sau plătesc foarte rar. Controlorul crede că am plătit; totul e să i te uiți drept în ochi. Trebuie să știi să faci asta, dar eu știu. Am petrecut ore întregi prin autobuze fără să plătesc. Aveam la Alger un prieten care nu-și plătea aproape niciodată locul în tramvai.

— Locuiți tot la hotel?

— Nu, de două nopți dorm la Armata Salvării.

Or, în timp ce spunea aceste cuvinte, mi s-a părut că surprind în ochii lui o sclipire de ironie. Și pe loc m-am gândit: „Nu-i adevărat, și de altfel ar fi *de neînchipuit*. Spune asta ca să mă înduioșeze și

ea să-mi poată cere bani”. Ceea ce îmi spusese despre plimbările lui cu autobuzul îmi displăcuse.

„ Este un om de valoare care a decăzut, și într-un mod incredibil. În privința asta sunt sigur. Dar s-ar putea să fie și un mincinos.” O atmosferă ușor înveninată se strecurase între noi, care avea să dăinuie până la sfârșit. Tot astfel cum, după coșmarul pe care-l avusese, Exupère începuse să se întrebe dacă Saint-Justin nu purta cumva dinți falși.

Exupère acceptă cu simplitate și demnitate mica sumă pe care i-o ofeream. „Mi-am plătit toate datoriile la Alger (nu era adevărat), dar aici am făcut din nou o mulțime de datorii.” Unghiile lui negre și stratul gros de materie neagră adunată sub ele – de un milimetru, cel puțin – mă fascinau, ca și un inel (fără monogramă, slavă Domnului) din aur sau din imitație de aur… Presimțeam că din punct de vedere social era pierdut, și probabil că și el știa asta. Dar ne-am luat rămas bun fără patetismul de care mă temeam. L-am sfătuit să-și plătească cu acea mică sumă de bani o cameră la hotel și să-și îngrijească ulcerul, spunându-i totodată că ar fi bine să meargă cât mai repede la La Salpêtrière.

Urma să-mi scrie la Marsilia, post-restant, de la data cutare la data cutare, apoi la Fez, tot post-restant, până la cutare dată cu aproximație.

La Marsilia, după vreo opt zile, am primit scrisoarea următoare:

Dragă domnule,

Mă aflu provizoriu la Melun, unde mă bucur de clima din Île-de-France. Sufăr îngrozitor de stomac, dar cred că nu-i decât o urmare a nefericirilor care m-au copleșit, și că totul va trece când voi avea acea *tranquilitas animi* la care aspir.

Cum de vă poate plăcea Algerul? Și oamenii din sud? Trebuie să vedeți cum vorbește Racine despre ei în *Scrisorile din Uzès!* (Sau poate îi laudă, și

confund eu lucrurile.) în aceste scrisori este evocat episodul (un cuvânt ilizibil) pe care îl strecoară în așternut din nebăgare de seamă în locul oalei de noapte și care-i arde testiculele. E destul de nostim dacă încerci să-l plasezi în cadrul piesei *Bérénice,* de exemplu.

Scrisoarea continua astfel pe două pagini cu pătrățele, scrisă cu un scris regulat și care mergea de la o margine la cealaltă a hârtiei. Unele cuvinte erau șterse și înlocuite cu altele, trădând o preocupare de scriitor. Tot o preocupare de scriitor se vădea și în felul cum era descrisă Île-de-France, descriere cu evidente pretenții literare. Ici-colo se strecura câte o frază mai ciudată. Cel puțin autorul scrisorii părea să aibă o minte deschisă sau destul de deschisă. Ori făcea efortul să fie astfel, ceea ce era admirabil. De asemenea, observam acel scris foarte îngrijit pe care-l au anumiți nebuni care, cunoscându-și starea, se supraveghează. Nu ajunsese în ultimul stadiu al descompunerii, când omul și scrisul lui își ies din minți. Dar ce făcea la Melun? Obținuse un concediu de boală? Despre situația lui nu-mi spunea nimic. În post-scriptum adăuga însă:

Trăiesc, cu mare economie, din suma pe care ați binevoit să mi-o împrumutați. Nu puteți să-mi trimiteți trei sute de franci? Vi-i voi restitui de îndată ce îmi voi primi leafa, ceea ce se va întâmpla curând.

Îi fusesem recunoscător că până atunci nu-mi vorbise despre restituirea, atât de iluzorie, a sumei pe care i-o dasem. Trebuia să mă resemnez: acum îmi vorbea. Dar aștepta oare cu adevărat să-și încaseze leafa? Sau nu aveam de-a face decât cu un mistificator?

Aveam de-a face cu un nebun, și dovada cea mai bună era că scrisoarea prin care îmi cerea bani nu

purta adresa expeditorului. Și, bineînțeles, nici nu-mi lăsase vreo altă adresă când ne despărțisem.

Aici trebuie să deschid o paranteză.

O fată foarte tânără (fără îndoială mai puțin tânără astăzi), pe care n-am văzut-o niciodată, îmi scrie de mai bine de zece ani cam patru-cinei scrisori pe an, în care îmi vorbește despre cărțile mele. Sunt lungi scrisori inteligente și sensibile, scrise de o persoană cultivată. Nimic surprinzător în toate acestea, dacă scrisorile ei n-ar cere și un răspuns. Dar în fiecare autoarea lor îmi pune o întrebare, sau se miră că nu i-am răspuns la întrebarea din scrisoarea precedentă. Or, niciuna dintre scrisori – și sunt sigur de asta, pentru că le-am păstrat pe toate – nu poartă adresa fetei. Dacă nu ar fi acele întrebări, lipsa adresei n-ar fi decât o impresionantă dovadă de discreție. Dar, dat fiind întrebările, ea devine neliniștitoare.

Nu m-am informat, dar probabil că e vorba de un caz clasic în psihiatrie. Când am primit scrisoarea fără adresă a lui Exupère, încă nu cunoșteam cazul fetei. Dar această uitare, dacă era într-adevăr uitare, mi se părea caracteristică pentru o semi-nebunie. Am scris la biblioteca X. Din Paris, la biblioteca din Alger (al cărei nume îl uitasem și a cărei adresă îmi fusese totdeauna necunoscută), am scris chiar la La Salpêtrière. Spitalul îmi răspunse că numele de Exupère îi era necunoscut; bibliotecile nu mi-au răspuns. Eram foarte tulburat, dar ce puteam face?

După vreo zece zile, am primit post-restant o nouă scrisoare, la Fez. Exupère era deci îndeajuns de lucid spre a-și aminti că începând de la cutare dată trebuia să-mi scrie la Fez.

Dragă domnule,

Mă aflu într-o situație deznădăjduită. Nu mai am decât o sută zece franci. E noiembrie, și n-am altă îmbrăcăminte în afară de costumul foarte subțire pe care-l purtam la Alger. Într-o talpă am o gaură

mare cât jumătate din palma mea, iar ciorapul s-a rupt cu totul în dreptul găurii. N-am destui bani ca să-mi cumpăr espadrile. Această talpă îmi evocă dureroasa amintire a unei femei fermecătoare care a fost multă vreme amanta mea la Alger și pe care am simțit că o iubesc în clipa în care i-am văzut talpa ruptă a pantofului. Merg dintr-un oraș într-altul, pentru că la Paris, când vedeam marea, mi se părea că vor să pună iar mâna pe mine. Vă implor să-mi trimiteți imediat trei sute de franci, pe care vi-i voi restitui de îndată ce-mi va sosi pensia. Voi încerca să rezist până atunci.

Vă mulțumesc din tot sufletul și vă rog etc.

Scrisoarea nu avea adresă. Era timbrată din Sens. Ce sens avea acest vagabondaj sinistru care îl mâna din oraș în oraș, asemeni nestăpânitelor plimbări prin cameră pe care le fac bolnavii chinuiți de automatism ambulatoriu? Am scris o scrisoare recomandată, însoțită de un timbru pentru răspuns, primarului din Sens. I-am arătat în câteva cuvinte esențialul în legătură cu situația lui Exupère. Foarte curând am primit o scrisoare prin care eram informat că nici pe fișele hotelurilor, nici la spital, nici la comisariat, nici la jandarmerie, nu era atestată în vreun fel prezența unei persoane cu numele de Exupère.

Exupère îmi otrăvea viața. Nebunia lui mă contamina. Târam după mine, tot mai împovărătoare, mantila binelui pe care nu i-l făcusem. Vagabondajul lui nu mai era plimbarea unui bolnav; era, purtând întreita cruce a nebuniei, a sărăciei și a ulcerului, un calvar care nu se putea termina decât la spital sau în apa unui râu. Dar n-aș fi primit înainte o scrisoare în care să mi se spună, de exemplu, că fusese văzut cerșind la ușa bisericii din orașul prin care era în trecere, în acea stare de semiconștiență în care mi se păruse că-l văd, și găsind foarte firesc și deloc degradant să ceară mila celorlalți, dat fiind acel fond creștin

care mi se părea atât de puternic la el; și atunci, *trebuia sau nu să-l cred?* în ce adâncuri de creștinism găseam în mine, față de Exupère, acel respect și acea milă care până la urmă nu mă aduseseră decât în situația de a-l părăsi, așa cum făceau și ceilalți? Și când te gândești că ar fi fost de ajuns să existe pe plic adresa lui, ca să poată primi banii pe care mi-i cerea, și ca să știe că nu l-am părăsit, chiar dacă nu l-aș mai fi putut salva, căci era evident că este prea târziu! Dacă nu-și dădea seama că anula acele S.O.S.-uri strigând cu palma apăsată pe gură, ce putea gândi despre mine?

După alte opt sau zece zile, am primit scrisoarea următoare:

Spitalul din Auxerre
Medicul șef

Domnule,

Cu regret vă informăm că domnul Exupère Édouard a decedat în spitalul nostru pe data de 16 noiembrie 1928.

Lipsit fiind de orice resurse materiale, bolnavul a fost spitalizat și înmormântat pe cheltuiala orașului.

Domnul Exupère nu avea domiciliul stabil, și n-a lăsat decât o valiză cu câteva obiecte lipsite de valoare. Indicase numele a trei persoane ce trebuiau prevenite în caz de deces, una fiind dumneavoastră, o alta domiciliată în Alger și o alta în Bu-Saâda. Un teanc de pagini manuscrise tratând, se pare, un subiect de istorie, trebuia să fie trimis domnului director al Bibliotecii franco-musulmane din Alger, ceea ce a și fost făcut.

Primiți, domnule, asigurarea sentimentelor noastre de stimă și considerație.

Pentru medicul șef
(ilizibil)

Am scris medicului șef spre a-l întreba – atât și nimic mai mult – dacă Exupère murise de moarte naturală. Mi s-a răspuns – atât și nimic mai mult – că murise de moarte naturală.

27 mai 1970
4 august 1970

---

[1] Derivat din *sauvage* (sălbatic). (N.t.) Cunoscând tendința publicului din toate țările și din toate timpurile de a atribui autorului înclinațiile, gândurile și cuvintele eroului său, autorului paginilor de față amintește că sentimentele exprimate de-a lungul acestei cărți de către personajul principal îi sunt atribuite acestuia pentru ca povestirea să poată căpăta astfel un sens. Ele nu sunt câtuși de puțin cele ale autorului însuși, care a locuit timp de șase ani în Africa doar pentru propria-i plăcere și care nu a avut decât sentimente de simpatie față de oamenii de aici, simpatie sporită încă de suferințele pe care aceștia le-au avut de îndurat mai târziu. În 1933, într-un mic volum tipărit în puține exemplare, Mai *există încă paradise, scr*iam: Stendhal se voia cetățean al orașului Milano. În momentul de față (dar iată că sunt șase ani de când gândesc astfel, eu mă socotesc cetățean al orașului Alger". (N.a.)

[2] În original *Francaouette.* (N.t.)
Feminizare, proprie doamnei Crabalona, a cuvântului *Francaoui,* francez din Franța în limbaj *cagayous,* adică în limbaj franco-algerian. (N.a.)

[3] În închisoarea din Alger. (N.a.)

[4] Nume dat în Algeria copiilor arabi. (N.a.)

[5] Cămașă scurtă și fără mâneci, purtată pe sub burnuz de către indigeni. (N.t.)

[6] Nume dat celor doi pirați turci (Arudj și Khayr al Din) care au fondat statul algerian în secolul al XVI-lea (N.t.)

[7] De la verbul *coller* – a lipi. (N.t.)

[8] De la verbul *épater* — a epata, a scandaliza, a uimi. (N.t.)

[9] Fraza : „Nu există nici un «motiv" etc., este din Dickens, citat de Tolstoi. (N.a.)

[10] Școală superioară care pregătește specialiști în documente vechi. (N.t.)

[11] În limba franceză. (N.t.)

[12] Felix Mayol, cântăreț de revistă foarte popular (1872- 1941). (N.t.)

[13] Toate minorele, în acea vreme — cel puțin cele serioase — spuneau necunoscutului care le acosta că tatăl lor este inspector de poliție. (N.a.).

[14] După modelul lui *Don Quijote,* în care Sancho începe la mijlocul romanului să povestească o interminabilă întâmplare cu păstori, fără nici o legătură cu subiectul, intercalasem aici, într-o primă versiune de unsprezece pagini dactilografiate, acest episod din viața Sophiei, așa cum îl povestise ea lui Exupere, sub titlul *Despre bunele obiceiuri ale mamelor* sau *Cum am fost violată la doisprezece ani.* Dar pornografia de joasă speță a anilor 1970 a făcut ca lucrul cel mai minunat și mai venerabil din câte există să devină atât de vulgar și de plictisitor încât am renunțat la aceste pagini. Să facem în continuare aceste lucruri, dar să nu vorbim niciodată despre ele. (N.a.)

[15] Ulcior de lut nesmălțuit. (N.t.)

[16] Oază situată relativ aproape de Alger, la o distanță de câteva ore cu autocarul. (N.a.)

[17] Denumire regională a argoului algerian. (N.a.)

[18] *Casser sa pipe* are și sensul de „a da ortul papii“. (N.t.)

[19] Parisul își are Arcul lui de Triumf,
Autobuzele, frumoasele monumente.
Dar pentru noi tot Algerul este mai frumos,
Algerul cu piața palatului guvernatorului !

Table of Contents

CUVÂNT ÎNAINTE 3
PARTEA ÎNTÂI 6
I 7
II 18
III 34
IV 48
V 74
VI 85
PARTEA A DOUA 95
VII 96
VIII 126
IX 142
EPILOG 170